STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00359

ALE VERK FUN DAVID FRISHMAN

David Frischmann

Permanent preservation of this book was made possible by
Claire Weidman
in memory of
Dr. Abraham I. Weidman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק
פון דוד פרישמאן

אלע ווערק פון

דוד פרישמאן

דריטער באַנד

דריטע אויפלאַגע

פערלאַג לילי פרישמאַן

ערצעהלונגען

דריטער טייל

וואַרשאַ — ניו־יאָרק 1937

אַלע רעכט רעזערווירט

Copyright by Lili Frishman
1937
Printed in Poland

תּיקון לֵיל שָׁבוּעוֹת

חודש סיון — יום-טוב ביינאַכט — ווען די שטערען זינגען..

ווער האָט אַמאָל יענס געזאַנג געהערט, וואָס עס זינגען די שטערען ביינאַכט? — אָפטמאָל בין איך געגאַנגען אַליין דורך די שטילע גאַסען אין אַ זומערנאַכט, און האָב געהאָרכט און געהאָרכט — און איך האָב גאָרנישט געהערט, חוץ דעם אָבקלאַנג פון מיינע אייגענע טריט; דאָ הויב איך אָן צו צעהלען מיינע טריט: איינס צוויי, איינס צוויי, — אָבער איך ווייס אַליין נישט, אַז איך צעהל. אַרום מיר שוועבען די ריינע, וואַרימע לופטען; איבער מיר איז אויסגעגאָסען אַ זיס ליכט פון איין עק הימעל ביז צום אַנדערען; און איינציגווייז דרינגט דאָס אַלץ אַריין צו מיר אין מיין נשמה, און עס ווערט אַזוי ווייך און אַזוי גוט אינעווייניג, אַז עס כאַפּט אַזש אָן אַ ציטער. דאָ רייסט זיך מיין האַרץ אַרויס ווי פון קייטען, און עס ציהט, און עס ציהט, און עס ווייס אַליין נישט וואוהין — און עס שטייגט-אויף אַ גייסט אין מיר און איך ווייס אַליין נישט וואָס ער איז. ווער קען נישט יענע הייליגע, ערהאַבענע מינוטען? איבער וועמען איז נישט יענע מאָכט אַמאָל אויף איין מינוט לאַנג געקומען? — אין אַזעלכע מינוטען ווערט דער מענש גרויס און ערהאַבען, געוואַקסען און געהייליגט, און עס זעהען זיינע אויגען געטליכעס, און עס הערען זיינע אויערען וואונדערליכעס...

אין אַזעלכע מינוטען האָב איך אויך פּלוצלינג אַ געזאַנג געהערט, און דאָס געזאַנג האָט זיך אַלאָז געגעבען פון איין עק הימעל ביז צום אַנדערען — און פערשטאַנען האָב איך פּלוצלינג, ווער עס זינגט אין דער שטילער נאַכט...

אָפטמאָל בין איך געגאַנגען אַליין דורך די שטילע גאַסען אין אַ זומערנאַכט — אָבער א י י ן נאַכט וועל איך נישט פערגעסען אַזוי לאַנג, ווי איך וועל לעבען.

און די נאַכט איז געווען אַ קלאָרע, אַ בלויע, אַ זיס-וואַרימע נאַכט פון אַ שָבועות.

און יום-טוב'דיג און הייליג איז געווען אויך דער הימעל איבער מיין קאָפּ און אויך די ערד אונטער מיינע פיס. שטיל בין איך געגאַנגען און האָב געהאָרכט און געהאָרכט — עס האָבען אויבען איבער מיר די שטערען געזונגען...

קומט זינגט אַלע מיט, פול איז מיין נשמה מיט געזאַנג, קומט און זינגט מיט!

„הללויה"...

האָט נישט ווער דאָס דאָזיגע וואָרט איצט אין דער דאָזיגער מינוט גראָד אַרויסגערעדט?... איך האָב קלאָר און דייטליך דאָס וואָרט „הללויה" געהערט. נישט אין דער נשמה אינעווייניג — ניין, עמיצער האָט עס דאָ דרויסען געבען מיר מיט דעם פולען מויל אַרויסגערעדט. איך האָב מיך אומגעקוקט און האָב געזוכט.

אפשר איז עס איינער, וועלכער זיצט די גאַנצע נאַכט ביי דער תורה און זאָגט „תיקון ליל שבועות"...

און ווי איך האָב מיך אומגעקוקט און געזוכט, האָב איך אין אַ פענסטער אַן'אַלטען יוד געזעהן, וועלכער איז ביי אַ טיש געזעסען און פסוקים פון דער תורה געלייענט — און דאָס פנים פון יענעם אַלטען וועל איך נישט פערגעסען אַזוי לאַנג, ווי איך וועל לעבען.

קומט, זינגט מיט מיר בייניאַכט — גאָטס גייסט איז פול די וועלט — מיינע ליפּען זענען פול געזאַנג...

„הללויה!"

*

דאָס ליכט פלאַקערט פרעהליך אין דעם זילבערנעם לייכטער, און דער אַלטער זיצט ביי דעם טיש. דאָס הויז-געזונד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען, און נאָר ער אַליין, דער אַלטער, איז נאָך וואַך געבליבען, אום די גאַנצע תורה אויסצוזאָגען. עס איז דאָך שבועות ביינאַכט!

דאָס הויזגעזונד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען — אָבער אַפילו ווען עס וואָלט נישט שלאָפען געגאַנגען און וואָלט נאָך דאָ מיט איהם צוזאַמען זיצען, געהט איהם קיינער פון זיי גאָרנישט אָן. עס זענען דאָך לויטער

פרעמדע! זיי׳נע זיהן האָבען איהם פערלאָזען, זיין טאָכטער איז נישט דאָ, זיין ווייב איז געשטאָרבען, און ער האָט זיך דאָ אָנגעדונגען ביי ווילד פרעמדע מענשען, וואָס געהען זיי איהם אָן? וואָס געהט ער זיי אָן?

דער אַלטער כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף.

עס איז יום-טוב, און טרויעריג זיין, הייסט זינדיגען — און ער רייבט זיך מיט דער האַנד דעם שטערען, אום אָבצושאָקלען אַלע בייזע געדאַנקען און שווערע חלומות. ער נעהמט זיך ווידער צום ספר; אפשר וועלען איהם די הייליגע פסוקים זיין געמיט בעניינען. אָבער ווי ער הויבט אָן צו לייענען, דאָ לייענט ער די פסוקים נאָר מיט די ליפּען, און די מחשבות זענען ווייט ווייט אַוועק פון זיי. פאַר די אויגען ציהען בילדער פאַרביי, איינס נאָכ׳ן אַנדערען, איינס נאָכ׳ן אַנדערען. די ווערטער געהען איהם אַרויס פון מויל, און ער ווייס עס נישט. אַ בלאַט געהט נאָך אַ בלאַט, און ער ווייס עס נישט און פיהלט עס נישט...

„...און מיר האָבען געזאָגט צו דעם הערר: מיר האָבען אַן׳אַלטען פאָטער און אַ קליין מוזיניקעל, און זיין ברודער איז געשטאָרבען, און דאָ איז ער אַליין געבליבען פאַר זיין מוטער און דער פאָטער האָט איהם ליעב געהאַט...״

און ער — האָט ער אפשר איהם דען נישט ליעב געהאַט? האָט ער דען נישט ליעב געהאַט, ווי זיין אייגען לעבען, זיין קליין מוזיניקעל, פונקט ווי יעקב אָבינו — זיינעם? —

דען אויך ער איז אַלט, און אויך ער האָט אַ קליין מוזיניקעל געהאַט, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט זיך צווישען אַלע זיינע ברידער. אמת איז אמת: ליעב האָט ער אייגענטליך אַלע געהאַט, אויך די עלטערע זיהן; אָבער די עלטערע זיהן האָבען איהם דערצערענט און האָבען איהם דאָס לעבען דורך זייערע נאַרישקייטען ביטער געמאַכט, און איהם איז נאָר נאָך זיין מוזיניקעל געבליבען. יאָ! די עלטערע האָבען איהם זיין לעבען ביטער געמאַכט, דען זיי זענען אַראָב פון וועג, פון רעכטען וועג, ווי עס פּאַסט זיך פאַר גוטע יודישע קינדער, און זענען געגאַנגען דעם קרומען, זינדיגען וועג, וואָס זיי האָבען זיך אַליין אויסגעזוכט... ניין! נישט זינדיג, זינדיג איז דער וועג נישט געוועזען! דאָס קאָן מען נישט זאָגען! דען מען קאָן נישט אָנרופען זינדיג דאָס, וואָס אַ מענש פיהלט און געפינט, אַז עס פּאַסט איהם ריכטיגער צו זיין גאַנצען לע-

בען; און דעריבער קען ער אויך פון זיינע זיהן נישט זאָגען, אַז זיי זענען אין אַ זינדיגען וועג געגאַנגען, דען נאָר אַ וועג אַ נייעם האָבען זיי זיך אויסגעזוכט, וועלכער האָט מעהר געפּאַסט פּאַר זיי... נאַטירליך, ער אַליין האָט עס אַנדערש געמיינט, ער אַליין האָט זיי געוואָלט מאַכען פּאַר לומדים, פאַר בני־תּורה, פאַר פרומע יודען. זיי אָבער האָבען זיך צו אַנ׳אַנדער תּורה און צו אַנדערע ספרים גענומען; אָבער שולדיג זענען זיי אויך נישט, שולדיג איז דער גאַנצער נייער דור, די נייע צייט, דען אַ נייער גייסט איז פּלוצלינג געגאַנגען דורך דאָס גאַנצע לאַנד און האָט מיטגעריסען מיט זיך וואָס ער האָט נאָר געקענט. אין ווילנא און אין זשיטאָמיר זענען געעפענט געוואָרען ראַבינער־שולען. פון גאַנצען לאַנד, פון יעדער שטאָדט זענען יודישע קינדער אַהין אין יענע שולען אָנגעקומען, און דאָ זענען אויך זיינע צוויי עלטערע זיהן אַהין אַוועק, און ער אַליין ווייס ביז צום היינטיגען טאָג נישט, וואוהין אייגענטליך זיי זענען געגאַנגען, קיין ווילנא אָדער קיין זשיטאָמיר. אָבער קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען יענעם טאָג אין דערפריה, ווי ער איז אַריין צו די קינדער און האָט זיי צום לערנען גערופען און קיינער האָט איהם נישט געענטפערט, און ווי ער איז אַריין צו זיי אין זייער חדר און האָט קיינעם דאָרט נישט געזעהן, און ווי ער האָט אויף דעם טיש די עטליכע געשריבענע שורות געפונען, וואָס זיי שרייבען איהם, אַז זיי זענען ביינאַכט אַוועק, אום „השׂכּלה" צו לערנען... דאָ האָט עס איהם אַ שניט געגעבען טיעף אין האַרצען און טעג לאַנג האָט ער אַ וועהטאָג געשפירט; אָבער דאַן זענען געקומען טעג, וואָס ער האָט זיי מוחל געוועזען, נאַטירליך, צופרידען איז ער קיינמאָל מעהר מיט זיי שוין נישט געוועזען, אָבער אַ טאַטע בלייבט אַ טאַטע, — און דאָס האָבען איהם זיינע ביידע עלטערע קינדער געטהון! אָבער געבליבען איז איהם דאָך נאָך דער יונגסטער, דאָס מוזיניקעל, און איהם האָט ער מעהר ליעב געהאַט פון אַלעמען, און נאָך ה י י נ ט האָט ער איהם אַזוי ליעב ווי דענסמאָל...

„...ער געדענקט די זינד פון די פאָטערס צו די זיהן אין דעם דריטען און אין דעם פיערטען דור צו מיינע פיינד און טהוט גענאָד צו טויזענדער, צו די, וועלכע עס האָבען מיך ליעב און היטען אָב מיינע געבאָטען..."

מיט וואָס האָבען געזינדיגט אונזערע פאָטערס, וואָס גאָט האָט געטהון געדענקען זייערע זינד ביי איהם און ביי זיינע קינדער? גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער, וועלכע ער האָט ליעב און וועלכע עס היטען אָב זיינע געבאָטען — אָבער וואו איז די גענאָד, וועלכע גאָט האָט איהם געטהון, און אויך ער האָט דאָך זיינע געבאָטען אייביג אָבגעהיטען? גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער — אָבער פאַרוואָס פיהלט דאָס נישט אויך דער יחיד? יעדער יחיד, יעדערער, וואָס איז אַליין און פערלאָזען און ווייס און פיהלט ביי זיך, ווי ער האָט אייביג דאָס גוטע געטהון, אָבער קיינמאָל האָט איהם דאָס גוטע נישט געטראָפען? וויפיעל איינצעלנע מענשען קאָנען ביינאַכט נישט שלאָפען און וואַרפען זיך אַרום אויף זייער געלעגער און ווייסען, אַז זיי האָבען גאָט ליעב געהאַט און האָבען זיינע געבאָטען אָבגעהיט, און פאָרט האָבען זיי נישט געהאַט קיינמאָל זיך זאַט צו עסען; וויפיעל פרומע און גוטע ווייסען עס און זאָגען עס, אַז גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער, און צווישען זיי איז קיין איינציגער נישטאָ, וואָס די גענאָד איז איהם געטהון געוואָרען; וויפיעל רופען, און עס ווערט זיי נישט געענטפערט, וויפיעל שרייען, און עס ווערט זיי נישט געהאָלפען, וויפיעל היטען אָב מצוות, און אַליין ווערען זיי נישט געהיט, וויפיעל האָבען ליעב גאָט, און אַליין ווערען זיי נישט געליעבט, און וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען, זעהט מען אַלץ דעם גוטען, וואָס עס געהט איהם שלעכט און דעם שלעכטען, וואָס עס געהט איהם גוט — ווערען אַזוי שוין ביז אין סוף אַריין אַלע מאָל די גוטע ליידען און די שלעכטע גליקליך זיין?

שאַ! דער זייגער שלאָגט הייזעריג, עס איז אין מיטען נאַכט...

„...יעדער זאָל מורא האָבען פאַר זיין מוטער און זיין פאָטער און מיינע שבתים זאָלט איהר אָבהיטען...״

אָבער זיינע קינדער האָבען נישט מורא געהאַט פאַר זייער פאָטער און זייער מוטער, און דעריבער זענען זיי אַוועק! אַוועק אין דער פרעמד, און ווער ווייס, אויב זיי האָבען נישט דאָרט אויך גאָט׳ס שבתים מְחַלֵל געווען! — נו אָבער איז איהם נאָך געבליבען דער דריטער, דאָס קינד, דאָס מוזיניקעל, און איהם האָט ער דאָך ליעב געהאַט ווי אַן׳אוצר. און באמת, איז דאָך דאָס אַן׳אוצר געווען: גוט און קלוג און אַ קאָפּ און אַ לערנער, אַז אַלע האָבען איהם אַזש מְקַנֵא געווען.

ער איז דאָך דענסמאָל קוים ערשט צוועלף יאָהר אַלט געווען, און פּאָרט איז ער געשטאַנען אין׳ם גרויסען בית־המדרש און האָט פאַר׳ן עולם אַ דרָשָׁה געהאַלטען, אַלע האָבען זיך געוואונדערט, אַלע האָבען זייערע אויגען נישט געקאָנט גלויבען, און די מוטער האָט איהם די אויגען אויסגעלעקט און איהם אַ רויטע פאַטשיילע אויפ׳ן האַלז אָנגעטהון קעגען אַנ׳עַיִן־הָרָע. אַז ער איז זעכצעהן יאָהר אַלט געוואָרען, האָבען אַלע אַרום און אַרום געוואוסט, אַז ער איז אַ יחיד בדור און עס וועט נישט לאַנג מעהר דויערען, ביז ער וועט זיצען אויף אַ כִּסֵא־רַבָּנוּת — און דער פאָטער הערט דאָס אַלץ און זעהט דאָס אַלץ. דאָ אָבער איז פלוצלינג דאָס אומגליק געקומען, פון הימעל איז עס געקומען פלוצלינג ווי אַ בליץ. גאַנץ אונפערהאָפּט איז דאָס קינד איינמאָל אין אַ שעהנעם פריה־מאָרגען צו איהם צוגעגאַנגען און מיט אַ פעסטער שטימע און זיך גאָר נישט שעהמענדיג האָט ער צו איהם געזאָגט: טאַטע! לאָז מיך אַוועק־פאָהרען, איך מוז אַוועק שטודירען אין דער אוניווערזיטעט, וואָס איז אין דער הויפּטשטאָדט... לאָז מיך פאָהרען און גיב מיר דיין בְּרָכָה, טאַטע... איך בין דאָך דיין אייגען פלייש און בלוט! — אַזוי האָט צו איהם גערעדט זיין יונגסטער, דער זוהן, וואָס פון איהם האָט ער גע־האָפט, אַז ער וועט איהם זיין אַ טרייסט פאַר זיינע עלטערע ברידער...

קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען די נאַכט אויף זיין געלעגער נאָך יענעם טאָג; קיינמאָל נישט — די שרעקליכע מלחמות, וואָס ער האָט מיט זיך אַליין געהאַלטען, און זיינע טרעהרען די גאַנצע נאַכט; קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען דאָס, וואָס איז איהם דענסמאָל דורך זיין האַרץ און דורך זיין זין דורכגעגאַנגען. אַקעגען מאָרגען אָבער, ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, האָט ער אָנגעהויבען פיהלען, אַז ער ווערט רוהיגער, און קלאָר האָט ער פלוצלינג געוואוסט, וואָס ער האָט צוטהון. אַז עס איז טאָג געוואָרען, האָט ער זיין זוהן צו זיך אין חדר אַריינגערופען און רוהיג און מיט פעסטע ווערטער האָט ער צו איהם געזאָגט: „געה, מיין קינד! געה וואוהין עס ציהט דיך, און גאָט זאָל זיין מיט דיר אומעטום, וואו דו וועסט דיך ווענדען! איך זעה דאָך, אַז עס איז אַ נייע וועלט געוואָרען, און וואָס בין איך, שוואַכער מענש, אַז איך זאָל מיר איינרעדען, דאָס איך וועל קענען די נייע וועלט אָבהאַלטען... אַ נייער גייסט ציהט איצט דורך דאָס לאַנד״...

„...און זיי זאָלען ענטפערען און זיי זאָלען זאָגען: אונזערע הענד האָבען נישט פערגאָסען דאָס דאָזיגע בלוט און אונזערע אויגען האָבען נישט געזעהען; פערגיב דיין פאָלק ישראל וואָס דו האָסט אויסדערלעזט, גאָט, און גיב נישט אונשולדיג בלוט צווישען דיין פאָלק ישראל און עס זאָל זיי ווערען פערגעבען דאָס בלוט..."

אָך, דו גרויסער אַלמעכטיגער גאָט! ווי וועט איהם ווערען דאָס בלוט פערגעבען, וואָס זיינע הענד האָבען פערגאָסען און זיינע אויגען האָבען געזעהען? וועט ער גאָר קענען אַמאָל אַ כַּפָּרה האָבען? האָט ער נישט מיט זיינע אייגענע הענד אונשולדיג בלוט געגעבען אין זיין איי- גען הויז און צווישען זיין פאָלק? האָט ער נישט מיט זיין אייגענעם מויל געזאָגט צו זיין זוהן: „געה, מיין קינד, וואוהין עס ציהט דיך!", און וואָס קען ער איצט צו זיין זוהן האָבען, ווען ער איז געגאַנגען, וואוהין עס האָט איהם געצויגען און איז אַראָב פון וועג, אויף וועלכען זיינע פאָטערס און זיינע פאָטערס פאָטערס זענען געגאַנגען פון אייביג אָן?

„... און עס וועט אויפשטעהן דאָס דאָזיגע פאָלק און וועט אָבּ- קעהרען נאָך די פרעמדע געטער פון לאַנד, וואָס עס וועט אַהינקומען צווישען איהם, און וועט מיך פערלאָזען און וועט צעשטערען מיין בונד, וואָס איך האָב בעשניטען מיט איהם..."

און דאָס אַלץ איז איבער איהם אַזוי געקומען, עס פעהלט נישט קיין האָהר! אמת איז אמת, ער ווייסט נאָך ביז צום היינטיגען טאָג נישט, וואָס עס האָט זיך מיט זיין זוהן אין יענער צייט אָבגעטהון, און זיין זוהן איז דאָך אַלעמאָל אַזוי פאָרזיכטיג און איבערלעגט געווען, אַז עס איז גאָרנישט צו פערשטעהן, ווי אַזוי גראָד אַזאַ מענש האָט געקאָנט זיך ווענדען צו די פרעמדע געטער פון לאַנד און טהון אַלץ דאָס, וואָס ער האָט געטהון. אָבער געשעהן איז געשעהן. אין דער ערשטער צייט האָט ער איהם זעהר פינקטליך געפלעגט שרייבען בריעף פון דער הויפט-שטאָדט; דאַן האָבען אָנגעהויבען די בריעף זעלטענער צו קומען, און דאַן האָבען זיי אויפגעהערט גאָר אינגאַנצען, און ער האָט פון איהם גאָר קיין ידיעה מעהר נישט געהערט. פלוצלינג אָבער איז דאָ דאָס אומגליק געשעהן, דאָס יאָהר פון דער רעוואָלוציע איז געקומען, פוילישע קינדער האָבען געמאַכט די פאָוסטאַניע, דענסמאָל אין דעם ביטערען פינסטערען יאָהר טויזענד

אַכט הונדערט דריי און זעכציג. און דאָ איז געקומען דער פינסטע־ער טאָג. עס איז געווען אַ פרייטאָג נאָכמיטאָג... אַנ׳עולם לויפט אין איין אימפּעט ביז אַהין אין דעם פיערקאַנטיגען מאַרק. אויך ער לויפט, אַהין אָנגעקומען, זעהט מען וואָס שרעקליכעס: אַ הויכער קלאָץ שטעהט אין מיטען מאַרק; דער תּלין ציהט ביי דעם שטריק און עס ווערען געהאָנגען עטליכע בלוט-יונגע מענשען, כמעט נאָך קינדער, איינער נאָך דעם אַנדערען, איינער נאָך דעם אַנדערען; און דאַן דערזעהט ער אויך דעם לעצטען פון יענע בלוט-יונגע מענשען... אַנ׳אומנאַטירליך קול פון אַ געשריי רייסט זיך איהם אַרויס פון זיין האַלז, און דאַן פאַלט ער אויף דער ערד און זיינע אויגען שליסען זיך און ער זעהט גאָרנישט מעהר...

און אויך דאָס דאָזיגע בילד געהט שנעל פאַרביי, און ער זעהט באַלד פאַר זיך אַנדערע בילדער: זיין ווייב מיט דעם שוואַרצען לייִלעך אויף דער ערד און אַ ליכט צוקאָפּענס... דאָס איז געווען אַ טאָג אָדער צוויי טעג שפּעטער נאָך יענעם פרייטאָג... מן הסתם איז דאָך יענע ביטערע פינסטערע ידיעה אויך צו איהר אָנגעקומען...

אָבער די דאָזיגע אַלע בילדער און עראינערונגען זענען ווי גאָרנישט אַנטקעגען איין בילד, וועלכעס שטעלט זיך איהם פאַר איצט פאַר די אויגען און וועלכעס ער קאָן נישט מעהר פערטרייבען: אָט איז די טאָכטער, די איינציגע טאָכטער, דאָס שוואַרץ-אַפּעל פון זיין אויג...

פאַרוואָס אָבער זינדיגט ער איצט צו גאָט און לייענט נישט די פסוקים, ווי גאָט האָט געבאָטען?...

ער האַלט דאָס ספר אין האַנד און לייענט, אַ בלאַט געהט, אַ בלאַט קומט, פסוקים געהען און פסוקים קומען, פרשות געהען און פרשות קומען — דאָס בילד שטעהט נאָך אַלץ פאַר זיינע אויגען.

„... און רות האָט געזאָגט: דו זאָלסט נישט דרענגען אויף מיר דיך צו פערלאָזען, אומצוקעהרען פון נאָך דיר, דען וואוהין דו וועסט געהן, וועל איך אויך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען, וועל אויך איך נעכטיגען, דיין פאָלק איז מיין פאָלק און דיין גאָט איז מיין גאָט; וואו דו וועסט שטאַרבען, וועל אויך איך שטאַרבען און דאָרט וועל איך ווערען בעגראָבען; אַזוי זאָל גאָט טהון צו מיר און אַזוי זאָל ער

מעהרען, ווי נאָר דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און צווישען דיר...״

יאָ — נאָר דער טויט האָט געקאָנט שיידען צווישען איהר און צווישען איהם! אמת, יענע רות פון מואָב איז דאָך שעהן געוועזן, אָבער טויזענד מאָל שענער פאַר איהר איז געוועזן זיין טאָכ־טער, און אַ ריינערע נשמה און אַ בעסער הארץ איז אויף דער גאַנצער וועלט שוין נישט געוועזן. אַ מייסטערשטיק האָט גאָט אין איהר געמאַכט, אַז יעדער יוד זאָל זיך מוזען בוקען צו איהר! און אויך דער אַפּטיי־קער, דער יונגער קריסט אין דער אַפּטייק אַנטקעגען זיין הויז, האָט זיך געבוקט צו איהר. זי אָבער האָט איהם נישט געקאָנט ליידען, זי האָט איהם נישט אויף דער ליכטיגער שיין געקאָנט זעהן. אָ, ווער ווייס נעבעך, וואָס די אָרימע האָט געליטען און וואָס זי האָט געקעמפט מיט זיך, אום איהרע געפיהלען צו דערשטיקען. ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט זי צום סוף שוין קיין כח מעהר נישט געהאַט צו קעמפען, און דאָ איז זי געגאַנגען און האָט איהם געזאָגט: „וואוהין דו וועסט געהן וועל אויך איך געהן, און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען״ — און זי איז געגאַנגען מיט איהם, וואוהין ער איז געגאַנ־גען, און זיי זענען געגאַנגען צוזאַמען ביז צו דעם אָרט, וואו דער טייך איז געוועזן אַם טיעפסטען און וואו מען קען רוהיג שלאָפען און קיינער וועקט קיינמאָל מעהר נישט אויף. אויף מאָרגען האָבען די וועלען צוויי טויטע אויסגעשפּיגען, דעם קערפּער פון דעם יונגענמאַן און דעם קערפּער פון דעם יונגען מיידעל...

שאַ! דער אַלטער וויינט ווי אַ קליין קינד...

•

עס איז טאָג.

דער יום־טוב ליגט אויסגעגאָסען איבער דער גאַנצער גאַס. דער עולם געהט אין שול אַריין לוסטיג און פרעהליך און פול לעבען.

פון דעם פענסטער קוקט אַן׳אַלטער מאַן אַרויס אויף דעם פרעה־ליכען יום־טוב׳דיגען עולם, וואָס ציהט זיך ווי אַ שטראָם פאַר איהם פאַרביי — און זיינע אויגען קאָנען זיך נישט זאַט קוקען. איינציגווייז קומט אויף איבער איהם אַ ניי לעבען און די קנייטשען פון זיין שטע־

רעֶן ווערען פערשוואונדען און דאָס געזיכט ווערט הייטער. עס איז דאָך יום-טוב היינט און טרויעריג זיין הייסט זינדיגען!

דער כח פון אַ יוד...

הייליג איז דער טאָג צו אונזער הערר און איהר זאָלט נישט טרויעריג זיין.

דער כּהן

דאָס ערשטע מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהן, איז דאָס געווען ביי אַ סעודה פון אַ פּדיון-הבּן. ער איז געשטאַנען צווישען די צוויי גאַרדינען פאַר'ן פענסטער, מיט דעם רוקען צו דער שטוב, און האָט אַרויסגעקוקט אויף די גאַס, און געזעהן האָב איך איהם נאָר פון הינטען: אַ קליינע דינישקע געשטאַלט, אַנ'איינגעבויגענער רונדיגער רוקען, שמאָלע אַראָבגעפאַלענע פּלייצעס. יעדענפאַלס, האָט די דאָזיגע אָרימע געשטאַלט אין דער טרויעריגער, אָבגעריסענער קאַפּאָטע זיך אויסגענומען אַ רעכט ביסעל פרעמד און וואונדערליך צווישען דער פּראַכט פון יענעם סאַלאָן און צווישען אַלע יענע פרעהליכע רייך-געקליידעטע מענשען.

איך בין גראָד געשטאַנען נעבען דער יונגער ווירטין פונ'ם הויז און זי האָט דאָס געשפּרעך געפיהרט. די גרויסע שטיינער פון איהרע אויער-רינגען האָבען געוואָרפען שטראַהלען פייער, די ליכטיגע אויגען מיט דעם שעהנעם גלאַנץ האָבען געשאָסען קוילען פייער, די גליהענדיגע ליפּען מיט דער פרישער רויטקייט האָבען געשפּריצט פונקען פייער, און בלויז אין דער לייכטער בלייכקייט פון איהר פּנים האָבען זיך נאָך געלאָזט דערקענען שפּורען פון די שמערצען, וועלכע זי האָט איבערגעטראָגען אין די לעצטע וואָכען. די שעהנע פרוי האָט גראָד גנעדיגליך געהאַלטען ביי דער פראַגע, פאַרוואָס מען האָט מיך אַ צייט לאַנג נישט געזעהן.

— די געשעפטען, מאַדאַם, די פיעל געשעפטען...

— און די מעשה פון דער קרושינסקאַ-קאַלאָטי איז אמת? וויל זי ווירקליך אויף אייביג זיך אָבזאָגען פון טעאַטער צוליעב דעם נאַרישען לייטענאַנט, וועלכער האָט זיך געשאָסען?

איך האָב נישט אַזוי פיעל צייט געהאַט, אום צו קענען ענט-

פערען. דער מענש צווישען די גאַרדינען האָט אין דער דאָזיגער מינוט זיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער שטוב. איך האָב אַ ציטער געגעבען. אַ פּנים ווי דאָס געלע וואַקס, הוילע, איינגעפאַלענע באַקען, שמאָלע, בלויע ליפּען. עס איז קיין ספק נישט, אַז דער מענש האָט לאַנג געהונגערט.

און די ווירטין פון׳ם הויז פּלוידערט דערווייל זעהר ליעבליך: —

„עס טהוט מיר הערצליך לייד, וואָס איך האָב נעכטען נישט געקאָנט זיין אין דער „פילהאַרמאָניע". די עספּאַניאָלישע סימפאָניע פון לאַלאָ! בעטהאָווענס קרייצער-סאָנאַטע, געשפּיעלט פון א. הובערמאַן! חוץ דעם נאָך די גע-דור אָריאָזאָ פון דער אָפּערא „לואיזע", געזונגען פון אַ פערסטער-לויטערער! נישט אמת, איך בין אַנ׳אומגליקליכע פרוי, וואָס אַ מענש ווי איהר האָט די פליכט, מיך צו בעדויערען?..."

איך האָב כמעט נישט געהערט. מיינע אויגען זענען געווען צוגעקלעבט צו דעם מענשען ביי די גאַרדינען. זיין ברוסט-קאַסטען איז געווען איינגעפאַלען און שמאָל און זיין קערפּער איז געווען עפּעס אַ קערפּער ווי פון אַ קינד. פון מינוט צו מינוט איז אַ ציטער דורכגעגאַנגען זיינע גלידער און ער האָט זיך אָבגעשאָקעלט, עס איז קענטיג געווען, דאָס ער איז זעהר אתגעדולדיג. וואָס נעהנטער עס האָט אָנגערוקט די צערעמאָניע פון דעם פּדיון-הבן, איז ער אַלץ אונגעדולדיגער געוואָרען. ער האָט אויסגעוויזען ווי איינער, וואָס כיהלט זיך זעהר שולדיג אָדער ווי איינער וואָס איז גרייט אָט וואָס באַלד אַ פערברעכען צו בעגעהן.

די לאַקייען איילען און לויפען אַהין און אַהער און טראָגען אין זילבערנע קלאָשען וויין און פרוכטען און איינגעמאַכטס און זיסע זאַכען. ביים פענסטער נעבען דער גאַרדין לינקס שטעהט אויף דער ערד אַ גרויסער הילצערנער גרין-געפאַרבטער בלומענטאָפּ מיט אַ גרויסען טיעף-גרינעם אָלעאַנדער-בוים. און נעבען דעם אָלעאַנדער שטעהט דער אָרימער יוד מיט דעם וואַקס-געלען פּנים. דער יוד שטעהט שטייף און בעוועגט זיך נישט אפילו אויף איין האָר, און זיינע אויגען בליקען אויף דער ערד. אין דער מינוט דערמאָהן איך זיך, אז דער דאָזיגער מענש האָט נאָך קיין איינציג מאָל נישט

אויפגעהויבען די אויגען פון דער ערד. און פלוצלינג האָט מען מיר איבערגעהאַקט מיינע געדאַנקען.

אויף אַ גרויסער זילבערנער טאַץ האָט מען אַריינגעטראָגען דאָס יונגע קינד, און די טאַץ איז געווען בעלעגט פול מיט גאָלדענע און מיט זילבערנע שמוק-זאַכען און מיט פערעל און מיט אַנדערע ציהרונג.

דער יוד האָט זיך אָבגערוקט פון פענסטער און איז נעהנטער צוגעגאַנגען. אין זיין פנים איז קיין טראָפּען בלוט נישט געווען. ער איז געווען מאָדנע צעמישט און האָט אַ פנים גאָרנישט געוואוסט וואו ער איז. יעצט האָט ער די אויגען אויפגעהויבען און האָט זיך אַרומגעקוקט. אַן׳אידיאָטיש לאַכען האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אויף זיין פנים.

אפשר איז עס די אֵימָה פאַר מענשען, מיט וועלכע ער איז נישט געוועהנט — האָב איך מיר געטראַכט — אײן אָרימער פערהונגערטער צווישען אַזוי פיעל זאַטע...

און ער האָט אָנגעהויבען דערווייל צו שטאַמלען זיין פזמון:

„מַאי בָּעִית טְפֵי? לִתֵּן בְּנְךָ...״

איינער פון די, וואָס זענען געשטאַנען דערנעבען, האָט איהם איבערגעהאַקט אין די רייד: — ר׳ יוד! צוערשט מוז דער פאָטער אָנהויבען: „זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי״ און דערנאָך ערשט זאָגט דער כהן זיין: „מַאי בָּעִית טְפֵי״. — דער יוד האָט זיך שטאַרק פערשעהמט און איז רויט געוואָרען; אָבער געדויערט האָט עס נאָר איין מינוט. באַלד איז זיין פנים ווידער קליין געוואָרען, פיעל שטאַרקער ווי פריהער.

אַ פנים עפּעס נישט אַזאַ געאיבטער בעל־מלאכה טראַכט איך ביי זיך — עס מוז איהם אודאי נישט יעדען טאָג פּאַסירען אַזאַ נס. און אפשר איז עס ביי איהם גאָר דאָס ערשטע מאָל...

דערווייל האָט דער פאָטער אָנגעהויבען: — „זֶה בְּנִי, בְּכוֹרִי הוּא, פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ-הוּא״...

דער כהן האָט טיעפער אַראָבגעהאָנגען דעם קאָפּ. דאָס וואָרט „הַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ-הוּא״ האָט איהם עפּעס געמוזט געבען אַ שטאָך.

און גיך און כמעט גאָר אינגאַנצען נישט פערשטענדליך האָט ער אָבגעפּלאַפּעלט דאָס ווייניגע: — „מַאי בָּעִית טְפֵי? לִתֵּן בְּנְךָ

בְּכוֹרְךָ, שֶׁהוּא פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ, אוֹ בָּעִית לִפְדּוֹתוֹ בְּעַד חָמֵשׁ סְלָעִים, כִּדְמְחַיַּבְתְּ מִדְּאוֹרַיְיתָא?"

דער יוד האָט גענומען פינף זילבערנע רובעל מיט נאָך עטלי־כע קלענערע זילבערנע מטבעות. בנעימות'דיג האָט דער פּאָטער געמאַכט די „ברכה" און דאַן די „שהחיינו". — שווערע שוויס־טראָפּן זענען אַרויסגעטרעטען אויף דעם כהן'ס שטערן.

און דער כהן האָט דאָס געלד עטליכע מאָל אַרומגעדרעהט אַריבער דעם קעפּעל פון דעם קינד און האָט אויף דער גיך און אונטער דער נאָז געזאָגט: — „זה תַּחַת זה, זה חילוף זה, זה מָחוּל עַל זה" — און דעם רעשט האָט מען נישט געהערט.

דאַן האָט ער די האַנד אַרויפגעלעגט אויף דעם קינד'ס קעפּעל און האָט עס געבענשט: — „יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה"; זיין האַנד האָט אָבער זעהר געציטערט. דאַן האָט ער מיט איין מאָל אויסגעטרונקען דעם כוס ביז אויף דעם לעצטען טראָפּען און איז גיך צוגעגאַנגען צו דער טיר אויף אַוועקצוגעהן.

די עלטערען פונ'ם קינד האָבען איהם געבעטען זיך צום טיש צו זעצען מיט די אַנדערע געסט; ער אָבער האָט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און איז גיך אַוועק.

דער יוד האָט בעשעפטיגט מיין פאַנטאַזיע און איך האָב אַליין נישט געוואוסט פאַרוואָס. „ער איז אַנ'אָרימאַן" — האָט מיר דער הויז־העהר ערקלערט — „וואָס איז ערשט דאָ נישט לאַנג פון זיין שטעדטעל אָנגעקומען און וואוינט דאָ אין שכנות. ער איז אַ יוד אַ בן־תורה, וועלכער זיצט יוֹמָם ולילה אין אונזער בית־המדרש'ל און לערענט. אָנפאַנגס האָב איך געוואָלט דעם „פדיון" אַוועקגעבען אונזער בעקאַנטען מאַרקוס קאַפּלאַן; נאָר נעכטען אָוונד איז דער דאָזיגער יוד אַריינגעקומען צו מיר און האָט מיך וועגען דעם עסק געבעטען. איך האָב גאָרנישט געוואוסט, אַז ער איז אַ כהן. נו — אַ רייכער כהן און אַנ'אָרימער, איז, דאַכט זיך, דער אָרימער קודם".

און נאָך ביינאַכט האָב איך געטראַכט וועגען דעם דאָזיגען מענשען.

און נאָכאַמאָל האָב איך איהם געזעהן — באַלד נאָך עטליכע וואָכען. איך בין צופעליג גראָד פערבייגעגאַנגען פאַר דעם בית-המדרש'ל און'ם הויף און האָב איהם דורכ'ן פענסטער געזעהן דרינען אין טלית און תפילין. עס האָט מיך געצויגען און איך בין אַריינגעגאַנגען; דער יוד האָט מיך, ווי עס ווייזט זיך אויס, שוין שטאַרק אינטערעסירט. עס איז געווען אַ מאָנטאָג. אין בית-המדרש איז געווען אַ קליינער עולם, קוים אַ „מִנְיָן" פון אַ פערצעהן פופצעהן מענשען.

פונ'ם הויף האָט זיך געהערט אַ ליאַרמען און רוישען פון הענדלער און הענדלערקעס. פון מינוט צו מינוט הער איך: „אַ לוח פאַר אַ קאָפּעקע! אַ בייגעל פאַר אַ גראָשען! צוועלף קנעפּ, ווייבער, פאַר אַ דרייער!" — אין דער בלאָטע אויפ'ן הויף טונקט זיך אַ שטראַהל פון דער זון, אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב, און אויף דער וואַנד אַנטקעגען ליגט קרום ביז אין דער העלפט אַ שווערער שאָטען, און אויף דער צווייטער העלפט איז ליכטיג העל. ביי דעם רינשטאָק שטעהט אַ הוהן, צוגעבונדען מיט איין פוס צו דער וואַנד מיט אַ שטריקעל, און זי שטעקט אַריין דעם שנאָבעל אין דעם שמוציגען וואַסער און זופּט און הויבט אויף דעם קאָפּ און בויגט איהם צוריק און פערגלייזט די אויגען און גאָרגעלט, און דאַן שטעקט זי ווידער אַריין דעם שנאָבעל אינ'ם וואַסער און זופּט ווייטער.

און פלוצלינג הער איך: — „יַעֲמוֹד — ר' אֶפְרַיִם בן ר' אֵלִיָּהוּ כּהן" — מען האָלט דערווייל שוין ביים לייענען. מיין יוד, דער כהן, הערט נישט, אַז מען האָט איהם אויפגערופען; ער האָט אַ פּנים פערגעסען, אַז ער איז דער כהן און אַז דאָס מיינט מען איהם. מען מוז איהם ערשט ביי דער האַנד אַ שטאָרק געבען, דאַן איז ער עולה לַתּוֹרָה און מאַכט אויף גיך די בְּרָכָה.

זיין פּנים איז שטיין-רוהיג און עס בעוועגט זיך אין איהם נישט קיין איינציגער מוסקול. אויך די אויגען בעוועגען זיך נישט. די אויגען זענען מאָדנע בלייך, און נאָר אויף איין באַק אויבען ברענט אַ קליינער, רויטער פלעק.

און ווידער קומט מיר דער געדאַנק אין קאָפּ אַריין: דער

דאָזיגער מענש האָלט גראָד ביי עפּעס אַ פערברעכען טהון. יעדענ־פאַלס איז דער יוד אַנ׳אומגליקליכער – דאָס איז קלאָר.

פלוצלינג הער איך די שטימע פונ׳ם חזן: „איז קיין לֵוִי נישטאָ?״ און באַלד דערויף הערט זיך מיט אַ זינגענדיגען טאָן: „בִּמְקוֹם לֵוִי!״

ערשט איצט אַ פּנים האָט מיין יוד, דער כהן, פּלוצלינג דערפיהלט, ווי לעסטיג דאָס גאַנצע איז איהם. מיט איילעניש און מיט אַ שטימע, וועלכע האָט זיך קוים געהערט, האָט ער צום צוויי־טען מאָל די בְּרָכָה געמאַכט. גרויסע שוויס־טראָפּען זענען איהם געשטאַנען אויפ׳ן שטערען.

איך מוז מיט דעם יוד דורכאויס רעדען — האָב איך ביי זיך בעשלאָסען.

און באַלד נאָך דעם דאָזיגען בין איך צו איהם צוגעגאַנגען, איך ווייס נישט מעהר, וואָס איך האָב איהם געפרעגט, אָבער דער יוד האָט זיך שטאַרק דערשראָקען. פּלוצלינג האָט ער מיך געלאָ־זען שטעהן און איז צו צום טיש און האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט אַ ספר און האָט אָנגעהויבען אויפ׳ן קול צו לערנען.

דאָס פּנים פון דעם יוד האָט אַרומגעשוועבט פאַר מיינע אויגען דעם גאַנצען טאָג.

•

צום דריטען מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהן, איז די סצענע געווען אַ מערקווירדיגע.

ער איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון דעם הינטער-הויז אינ׳ם הויף, מיט איין פוס אויף דער שוועל און מיט דעם אַנדערען אונ־טען אויף דער ערד, און עפּעס אַ פרוי, און דאן עטליכע פרויען, האָבען גערעדט צו איהם.

— דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. איהר, ר׳ אפרים, מוזט אַרויס פונ׳ם הויז.

און ר׳ אפרים הערט קיין איינציג וואָרט נישט. ער האָלט אויפגעריסען די אויגען און גלאָצט מיט זיי און ווייסט נישט וואָס עס טהוט זיך.

דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען. דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען, ר׳ אפרים! איהר זענט דאָך אַ כהן? —

— כהן?? — אַה — יאָ... יאָ... דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען...

און אַלץ שטעהט ער נאָך און ריהרט זיך נישט פונ׳ם אָרט.

— איהר מוזט אַרויס פון דאַנען, ר׳ אפרים! איהר מוזט אויגענבליקליך אַרויס. אַ קינד איז דאָך געשטאָרבען.

— געשטאָרבען??

דעם טאָן פון דער דאָזיגער פראַגע וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען.

— און איהר מוזט אַרויס פונ׳ם הויז, האָט די ערשטע פרויווייטער גערעדט.

— באַלד וועל איך געהן צום רב... באַלד געה איך...

— נישט צום רב מוזט איהר געהן, נאָר ארויס פון דאַנען מוזט איהר. אַרויס, אַרויס.

— איך געה שוין צום רב... צום רב געה איך...

און פלוצלינג נעהמט ער זיך און לויפט מיט אימפעט. מיך האָט עס צו שטאַרק אינטערעסירט, און איך האָב בעשלאָסען אויף אַ מינוט מיט אַריינצוגעהן צום רב. איך האָב איהם אָבער קוים געקענט דערכאַפּען; ווי מען וואָלט איהם יאָגען, איז ער געלאָפען.

•

אין אַלע ווינקעלעך זענען מענשען. דער רב שטעהט אין מיטען חדר — און ער, מיין כהן, פאַר איהם.

דער רב איז אַן׳אַלטער גרויז-גרויער מענש, מיט אַ זילבערווייסער באָרד און הויך פון געשטאַלט. עפּעס עדעלעס און ווייכעס ליגט איהם אויפ׳ן פנים אויסגעגאָסען.

און דער יוד שטעהט פאַר איהם און רעדט מיט אַ הייזעריגער שטימע:

— רבי, איך האָב געזינדיגט! אָשַׁמְנוּ, בָּגַדְנוּ, גָּזַלְנוּ! איך בין זיך מוֹדֶה וּמִתְוַדֶּה, רבי, איך בין זיך מודה ומתודה...

— וואָס איז מיין קינד?

— לענגער קען איך עס נישט דערטראָגען. עס איז צו שווער. אָנפאַנגס האָב איך געמיינט: עס איז גאָרנישט. איך וועל תשובה טהון, אָבער איצט... איצט האָט זיך שוין אויך דער טויט אַריינגעמישט. אַ קינד איז געשטאָרבען. מיט דעם טויט שפּיעלט מען זיך נישט...

פלוצלינג האָט ער געשוויגען.

— רעד. „אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח לִי", זאָגט דער פסוק.

און ער האָט גערעדט.

— רבי, ווען איהר וואָלט נאָר געקאָנט פערשטעהן, ווי דאָס גאַנצע איז געשעהן! מאַנכעס-מאָל טהוט אַ מענש עפּעס, און פאָרט איז נישט ער דער טהוער... דער אַנדערער, וואָס איז אין אונז, איז דער טהוער... און איך האָב פינף קליינע קינדערלעך און אַ ווייב... דעם גאַנצען טאָג זיץ איך אין בית-המדרש און לערען, איך זיץ און לערען אויך ביינאַכט. און דאָס ווייב און די קינדערלעך זענען הונגעריג. רבונו של עולם! ווען איהר וואָלט דאָס נאָר געקאָנט פערשטעהן... דריי טעג האָבען מיר קיין ברויט נישט אָנגעזעהן. אין קרעמעל האָט מען נישט געוואָלט מעהר געבען. שוין ניין גילדען געווען שולדיג. און צוויי קינדער זענען קראַנק. טיפוס איז קיין גוטע קראַנקהייט נישט...

דער רב האָט אָנגעקוקט דאָס געלע פּנים און די שמאָלע ליפּען. זיינע אויגען זענען אַביסעל פייכט געוואָרען.

און דאַן איז געקומען דער נִסָיוֹן — האָט דער יוד ווייטער גערעדט — פינף רובעל געלד... מען האָט מיר געזאָגט, ביי אַ שכן איז אַ פִּדְיוֹן הַבֵּן... איך האָב וואויל געוואוסט, אַז איך טהו אַ גרויסע עֲבֵירָה, אָבער עס זענען געווען אַזעלכע מינוטען, וואָס איך האָב ווידער נישט געוואוסט... און די ביידע קינדערלעך זענען קראַנק און וואַרטען אויף אַ רפואה און דאָס ווייב וואַרט אויף ברויט... איך האָב מיט אַלע כחות געקעמפט דאַגעגען — אָבער צום סוף, האָב איך גאָרנישט מעהר געקעמפט... אַדרבא, עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך טהו גאָר אַ מִצְוָה — אַ מצוה אָן מיין ווייב און קינדער... און אויף דער נאַכט בין איך אַריין צום שכן

און האָב איהם געבעטען... עס האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, איך טהו אַ מצוה... רבונו של עולם! די גאַנצע נאַכט בין איך נישט געשלאָפען און דער מוח האָט געקלאַפּט אין מיר ווי מיט אַ האַמער. אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאָרנישט קיין כהן! — אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאָר אַ פּראָסטער „ישראל"! — און זינט דענסמאָל האָט עס נאָך נישט אויפגעהערט צו קלאַפּען. פיעל מאָל האָב איך שוין געוואָלט אַהער קומען. אָבער איך האָב נישט געקאָנט. און איין ליגען האָט געבראַכט דעם אַנדערען: איך האָב שוין גע-מוזט זיין אויך דער „כהן" ביים ספר... אָבער יעצט האָט זיך אַריינ-געמישט אויך דער טויט... דער טויט איז עפּעס שרעקליכעס...

איך האָב צופעליג אָנגעקוקט דעם רב. דער רב האָט קיין איינציג וואָרט נישט מעהר געהערט; ער איז שוין גאָרנישט געווען דאָס, וואָס פריהער. אַלעס ווייכע און אַלעס עדעלע איז איהם שוין געווען אַראָב פון פנים.

און פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבען געהן אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב איבער דעם צימער. אין צימער איז אַ טיעפע שטילקייט. אַ ליכט-זייל קומט קרום פון פענסטער אַריין און רוהט האַלב אויפ'ן פנים פונ'ם געוועזענעם כהן און האַלב אויף דער ערד.

דער רב, אַרויף און אַראָב געהענדיג אינ'ם צימער, רעדט, און עס ווייזט זיך אויס, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך אַליין.

— אַ האַרבע עבירה... געבראַכט אַנ'אָדם מִיִשְׂרָאֵל צו אַ חטא עובר צו זיין אויף אַנ'„עשה"... ווייזט זיך דאָך אַרויס, אַז יענער האָט גאָרנישט „פּודה" געווען... אַודאי, אַודאי, אַנ'עֲבֵירָה חֲמוּרָה, אַ זעהר האַרבע עבירה...

פּלוצלינג שטעלט ער זיך אָב פאַר'ן פענסטער, מיט דעם פנים צו דער גאַס און שווייגט. ער האָט זיך אויף אַ פּאָר מינוטען פער-טראַכט.

דער פערפענדיקעל פונ'ם וואַנד-זייגער בעוועגט זיך מאָנאָטאָן אַהין און אַהער. אויף דער רויטער שאָפע קלאַפּערט אַרום אַ פליעג און זשומט.

און דער רב שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אַרויס און רעדט צו

זיך אַליין —: „שטעהט דאָך אָבער: אֵין אָדָם נִתְפָּס עַל צַעֲרוֹ — און פרנסה איז צער... און דער פסוק זאָגט: עַל פַּת לֶחֶם יִפְשַׁע גָבֶר...

און אינ׳ם צימער איז אַ טיעפע שטילקייט.

פלוצלינג האָט זיך דער רב אומגעדרעהט:

— דו מוזט פאַסטען... פאַסטען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג.

דער יוד, אַ פנים, איז דערמיט נישט געווען בערוהיגט. פאַסטען איז פאַר איהם נישט קיין נייעס. ער האָט זיך געננוג אין זיין לעבען שוין אָנגעפאַסט, און נישט בלויז מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, נאָר אַנדערע טעג אויך.

— און מלקות מוזטו זיך לאָזען שלאָגען... אַרְבָּעִים חָסֵר אַחַת...

דער יוד איז אַ פנים, דערמיט אויך נאָך נישט געווען בערוהיגט. טויזענדמאָל אַזויפיעל האָט דאָך איהם זיין האַרץ שוין געשלאָגען.

— און גלות מוזטו אָבריכטען...

דער יוד האָט אָבגעאָטעמט. אַ פנים, ערשט יעצט האָט מען איהם צוגעטראָפען.

— און דיין ווייב וועסטו מיר היינט אַריינשיקען, האָט דער רב ווייטער געזאָגט — קָהָל וועט פאַר איהר זאָרגען.

דער יוד איז אַוועק.

מעהר האָב איך איהם שוין קיינמאָל נישט געזעהן.

קידוש לְבָנָה

„ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש מיט קיין „מִיתָה מְשׁוּנָה". — זאָל איך אייך דערצעהלען די מעשה פון יענעם טאָג, אין וועלכען מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען זענען מיר געשטאָרבען? — איך ווייס גענוי דעם טאָג, ווען דאָס איז געשעהן.

און אָפט, ווען עס קומט דער דאָזיגער טאָג, איז מיר, ווי ווען איך וואָלט מוזען אויפשטעהן און אָנצינדען אַ יאָהרצייט-ליכט נאָך זיי, אַזוי ווי מען צינדט אָן נאָך אמת'ע טויטע. פאַר מיר איז דאָך אויך ד ע ר טאָג אַ יאָהרצייט-טאָג!

איך ווייס היינט נישט מעהר גענוי, ווען איך האָב יענס וואָרט געהערט — יעדענפאַלס מוז איך דענסמאָל האָבען געוועזען נאָך גאָר אַ קליין קינד, און דאָס וואָרט האָט זיך אין מיר איינגעבאַקען. אָפט הערט אַ קינד איין אונשולדיג וואָרט, וואָס אַ דערוואַקסענער רעדט אַמאָל אַרויס אָהן אַ כּיוון, און דאָס דאָזיגע וואָרט בלייבט קלעבען אין זיין געמיט אויף יאָהרען און צעהנדליגער יאָהרען און אַמאָל ביז אין טויט אַריין. און איך, זעהט איהר, האָב געגלויבט אין יענעם וואָרט, ישט ווי מען גלויבט אין אַנ'אורים-ותומים, דען אַנ'אורים-גותומים נהאָב איך דאָך נאָך קיינמאָל נישט געהאַט געזעהן, נאָר ווי מען לויבט אין זיין אייגענעם „איך" און אין דעם, אַז מען לעבט. עס איז נישטאָ קיין קינד, וועלכעס זאָל האָבען אַזוי געגלויבט! מיין גאַנץ וועזען האָט געגלויבט, מיין גאַנצער זין האָט געגלויבט, מיין גייסט און מיין נשמה האָבען אין מיר געגלויבט און געוואוסט, אַז „ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען נישט שטאַרבען דעם חודש". דערפאַר בין איך דאָך דענסמאָל נאָך אַזאַ קינד געווען און גלויביג פון גאַנצען האַרצען.

אַ קינדהייט, אַ קינדער-תמימות, אַ קינדער-גלויבען!

און איך געדענק —

אַ זיסע ליעבליכע ווינטער-נאַכט, זיס פאַר די נשמה און זיס פאַר די אויגען, אָפט איז די קעלט ליעבליך און אָנגענעהם פאַר די נשמה, פראָסט ווי ליכט פאַר׳ן אויג. אַזעלכע נעכט קענען נאָר די, וועל-כע וואוינען אין די הויכע צפון-געגענדען. דער קנאַקעדיגער פראָסט ליגט אויסגעבּרייט איבער די גאַסען, אַז מען פיהלט אַזש ווי די ביי-נער קנאַקען פאַר תענוג און דאָס האַרץ וואַקסט. דער הימעל איז טיעף בלוי און מערקווירדיג דורכזיכטיג, און די שטערען ווייזען אויס אַזוי גרויס ווי די פויסטען. יעדער שטערען ווי אַ פויסט, יעדער ווי אַ קליינע לבנה, און אָנגעצויהט זענען זיי אויף דעם טיעף-בלויען, דורכזיכטיגען פעלד אין די טויזענדער, אין די הונדערט-טויזענדער, גע-דיכט, איינער נעבען דעם צווייטען. און די שטערען לייכטען, און מי-נוטענווייז פלאַקערען זיי, און אָפט דאַכט זיך, אַז זיי וואַקסען און ווע-רען גרעסער. און די לבנה איז גרויס און האָט אַ מערקווירדיגען שיין, און די לופט אַרום איז לויטער און פריש און דורכזיכטיג, אַ זיסע ליעב-ליכע לופט, וועלכע שטייגט צום קאָפּ און פערשיכּור׳ט, און אַ שטיל-קייט ליגט אויף די גאַסען ווי אַ טויט.

און מיר, אַלע וועלכע זיצען דאָרט פאַר גאָט אין בית-המדרש, געהען אַרויס — די לְבָנָה מְחַדֵש זיין.

און איך, דאָס קליינע, קליינע יונגעלע, געה מיט מיט אַלע.

איך פיהל, ווי איך טרינק דעם טעם פון גן-עדן און ווי עס וואַקסט אין מיר עפּעס צו און ווי די נשמה ווערט ברייט און הייליג. עפּעס אַ וואונדערליכער גייסט נעהמט מיך אַרום פלוצלינג, אַ גייסט פון טרוימערייען און פון פער׳חלומט-זיין, און איך ווייס נישט, וואָס עס איז. אַרום און אַרום ליגט דער פירכטערליכער פראָסט אויסגעגאָסען, און פאָרט פיהל איך אין דער נאָז דעם ריח פון פרישע רויזען.

מיר געהען — און פאַר אונז געהט ר׳ קלמן חסיד, עס איז דער דאָזיגער, אויף וועלכען מיר אַלע האָבען געקוקט פון תמיד אָן, ווי אויף דעם אָנגעזעהענסטען צווישען אַלע: דער גרעסטער עהרליכער יוד, דער למדן, דער ריינסטער מענש.

ווי דער געפאַלענער שניי איז ווייס זיין באָרד, די אויגען גלאַנ-צען ווי די גלאַנצעדיגע שטערען אינ׳ם הימעל, ווי די ליכטיגע לבנה

אין דער הויך איז ליכטיג זיין פנים — און ער געהט, ווי דער דין איז: „כְּדֶרֶךְ שֶׁיּוֹצְאִין לְקַבֵּל פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, אַזוי ווי מען געהט מקבל פנים זיין אַ מלך".

און דער דאָזיגער גייסט, פיהל איך, נעהמט אַרום אויך מיך ביסלעכ-ווייז, און די נשמה וואַקסט און וואַקסט — און אויך איך געה מקבל פנים זיין אַ מלך.

אַט איז ער, דער מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, דער קעניג איבער אַלע קעניגען, הקדוש-ברוך-הוא! „הללויה!"...

„לויבט דעם הערר פון די הימלען! לויבט איהם אין די הויכען"!

און איך הער די ווערטער, ווי זיי זאָגען זיי, און איך פיהל זיי דאַסמאָל ביז אויפ'ן גרונד. —

און פון דער ברכה הער איך אַרויס נאָר די ווערטער: „אַז עס זאָל בעניים ווערען די קרוין פון דער פרעכטיגקייט צו די אָנגעלאָדענע פון בויך" — און איך פערטראַכט מיך און פער'חלום מיך, דען איך פערשטעה נישט רעכט די דאָזיגע וואונדערליכע און פרעמדע רייד. די בעהאַלטענע פערשטעלטע ווערטער נעהמען מיך אַרום ווי אַ כישוף, און איך שעפטשע שטילערהייט נאָך: „צו די אָנגעלאָדענע פון בויך".

דאַן ווייס און פערשטעה איך פלוצלינג, אַז „אַזוי ווי איך שפּרינג אַנטקעגען דיר און קען נישט אָנריהרען אָן דיר, אַזוי זאָלען מיינע פיינד נישט קאָנען אָנריהרען אָן מיר". פאַרוואָס זאָל דאָס אַזוי זיין? פאַרוואָס זאָל איך נישט קענען אָנריהרען אָן דער לבנה? און מיך כאַפּט אָן אַ גרויס אונענדליך פערלאַנגען, זיך אויפצוהויבען און אָנצו-ריהרען די לבנה. —

בעזונדערס פילט-אויס מיין גאַנצען זין יענער פערדרעהטער פָּסוק, ווי מען זאָגט איהם פון אונטען צוריק: „ווי אַ שטיין זיי זאָלען שטיל ווערען דיין אָרעם אינ'ם טהון גרויס ווערען און פאַרכט אַנגסט אויף זיי עס זאָל פאַלען" — און איך פער'חלום מיך און פערטראַכט מיך.

און אַט פלוצלינג: „דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם" — און מיר דאַכט זיך אַ מינוט לאַנג, אַז אַט זעה איך איהם, ווי ער שטעהט פאַר מיר אַ לעבעדיגער. ווי דער געפאַלענער שניי איז ווייס זיין באָרד, די אויגען גלאַנצען ווי די גלאַנצעדיגע שטערען אינ'ם הי-מעל, ווי די ליכטיגע לבנה אין דער הויך איז ליכטיג זיין פנים,

און אויך איך הויב אָן צו שרייען אויפ׳ן קול: „דוד מלך ישראל חי וקים! דוד מלך ישראל חי וקים!"

אַרום און אַרום איז שטיל אַ מינוט לאַנג.

„די שטימע פון מיין ליעבסטען, אָט קומט ער, ער שפּרינגט אויף די בערג, ער היפּט אויף די היגלען" — און איך קוק מיך אום און בליק רעכטס און לינקס און איך זוך איהם. „עס גלייכט מיין ליעבסטער צו אַ הירש אָדער צו אַ רעה פון די יונגע הירשען; אָט שטעהט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט פון די פענסטער, בליקט פון די לעכער" — און איך בליק הינטער מיר צו דער וואַנד און זעה ווי די שאָטענס אויף דער וואַנד בעוועגען זיך און קוקען פון די פענסטער, בליקען פון די לעכער...

און מיין האַרץ זאַפּט זיך אָן מיט עפּעס אַ שטילען, הייליגען סוד, און מיין גאַנץ איינערעס חלום׳ט.

ווי שוידערליך איז דער דאָזיגער אָרט! הייליג איז די נאַכט צו אונזער הערר...

„ווער איז זי, וועלכע שטייגט-אויף פון דער מדבר?" — און איך זעה ווי מענשען שאָקלען-אָב די ציצית, און איך שאָקעל דעס-גלייכען אָב, און ווייס נישט, וואָס איך מאַך.

און אַ וואונדערליכער געדאַנק געהט מיר דורכ׳ן קאָפּ, און איך ווייס נישט, וואָס דער געדאַנק איז געוועזן.

און פּלוצלינג ווייס איך איהם: — ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש!

און מיר האָבען דאָך די לבנה מחדש געוועזן — ווער קען נאָך אַזוי זיכער זיין ווי מיר?

דאַן געהען מיר צוריק, פאַר אונז געהט ר׳ קלמן חסיד.

און זיינע אויגען גלאַנצען ווי די שטערען, און זיין פּנים איז ליכטיג ווי די לבנה — הונדערטמאָל מעהר ווי פריהער, און ער געהט און זינגט זיך שטילינקערהייט אַ ניגונ׳דעל.

שטילינקערהייט שפּרייז אויך איך נאָך דער מחנה, דער פראָסט ווערט וואָסאַמאָל שטאַרקער; מיינע באַקען און מיינע אויערען ברע-

נען ווי פייער, און מיר איז אַזוי זיס און אַלץ אַרום איז אַזוי הייליג.

און אַלץ איז אַזוי טרוימעריש און מיינע ליפּען שעפּטשען:
ווער איז זי, וועלכע שטייגט־אויף פון דער מדבר? — און איך ווייס אַליין נישט, פאַרוואָס איך שעפּטשע די דאָזיגע ווערטער.

וואָס מדבר? וואו מדבר? ווער שטייגט־אויף פון אַ מדבר?...

און מיר קומען בעזאַכט אַריין אין דעם פּאָרהויז פון בית־המדרש, און אין פּאָרהויז איז שטאָק־פינסטער, פראָסט מיט דער האַנד נישט צו דערטאַפּען.

און איך געה מיר שטילינקערהייט און זינג מיר אויך אַ ניגונ׳דעל.
פּלוצלינג אָבער הערט זיך אַ האַרצרייסענדער געשריי.
און נאָך דעם שרייען אַ שטילקייט ווי דער טויט.

און ווי מען האָט אַ ליכט געבראַכט, אום דאָס פּאָרהויז צו בעלייכטען, האָט מען דאָס שרעקליכע געזעהען.

דער קעלער אין דעם פּאָרהויז איז נישט פּערדעקט געווען, דען דאָס ברעט פון אויבען האָט זיך געהאַט פּעררוקט, און ר׳ קלמן איז ביים געהן אַריינגעפאַלען אינ׳ם קעלער.

ווי זיי האָבען איהם אַרויסגענומען, איז ער שטיל געלעגען און האָט נאָר שווער געקרעכצט; פּלוצלינג אָבער האָט ער אָנגעהויבען צו וואַרפען מיט די הענד און פיס, דאָ האָבען זיי גיך געבראַכט צו איהם אַ דאָקטאָר, אַ צווייטען, אַ דריטען.

און צומאָרגענס אינדערפריה האָב איך געהערט, אַז ער האָט דאָס געניק געבראָכען, און דאַן, נאָכמיטאָג, האָב איך געהערט, אַז ער איז געשטאָרבען.

איך אָבער האָב געשמייכעלט, איך ווייס דאָך, אז עס איז נישט אמת! איך ווייס דאָך, אַז עס איז גאָרנישט מעגליך! איך ווייס דאָך, אַז ווער עס איז מחדש די לבנה, דער איז זיכער, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש מיט אַ מיתה משונה!

און געגלויבט האָב איך דערין, ווי נאָר אַ קינד קען גלויבען.
אַלץ אין מיר האָט געגלויבט, מיין גאַנץ וועזען האָט געגלויבט...

און דעם גאַנצען נאָכמיטאָג האָב איך מיך אַרומגעקריגט מיט מיינע חברים, ווען זיי האָבען מיר געזאָגט, אַז ער איז געשטאָרבען,

און איך האָב זיי אָנגעשריגען, אַז זיי זענען ליגנערס. איך האָב עס דאָך בעסער געוואוסט פון זיי; עס שטעהט דאָך געשריבען אין די ספרים; עס שטעהט דאָך געשריבען אין מיר זעלבסט, אין דער טיעפעניש פון מיין אייגען הארץ!

קעגען אָווענד ערשט האָט זיך די סצענע אַביסעל געענדערט.

קעגען אָווענד האָב איך מיט מיינע אייגענע אויגען דעם טויטען געזעהן, און אויך ביים קבר בין איך געשטאַנען, ווי זיי האָבען איהם אַריינגעלעגט.

און אַ שמערץ, גרויס און אונענדליך, האָט מיך אַרומגענומען.

איך האָב פּלוצלינג געוואוסט, אַז נישט דער מאַן איז דאָ געשטאָרבען, נאָר געשטאָרבען איז מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען! נישט ר׳ קלמנ׳ען האָבען זיי דאָ אַריינגעלעגט אין דער ערד אַריין, נאָר מיין קינדהייט, מיין תמימות, מיין גלויבען!

און איך שטעה ביים קבר און וויין.

נאָר איין שבת

דענסמאָל, ווען די עטליכע ווערטער, וועלכע איך דערצעהל, האָבען פּאַסירט, בין איך געווען נאָך גאָר אַ קליין קינד, אַ יונגעל פון אַ יאָהר זעקס.

ביי טאַטע-מאַמע בין איך געווען אַ בן-יחיד און ביי מיין באָבען בין איך געווען דער שוואַרצאַפּעל פונ׳ם אויג. וועגען מיין באָבען קען איך אייך נאָר זאָגען: איך האָב קיינמאָל נישט געזעהן אין מיין גאַנצען לעבען קיין קליגערע פרוי, איך האָב קיינמאָל נישט געהערט קיין שענערעס און קיין זיסערעס, ווי איהרע מעשה׳לעך און קיינמאָל נישט האָב איך אַ מענשען ליעבער געהאַט פון איהר.

און אַט די דאָזיגע באָבע — זי איז דאָס געווען דער ערשטער טויטער, וועלכען מיינע אויגען האָבען געזעהען.

איך געדענק נאָך אַלץ, ווי עס וואָלט נאָך ערשט נעכטען געווען: אינדערפריה האָט מיך אונזער דיענסט-מיידעל אויפגעוועקט פונ׳ם שלאָף און האָט מיר געזאָגט: די באָבע איז ביינאַכט געשטאָרבען. פּלוצלינג איז זי געשטאָרבען.

איך האָב די ווערטער רוהיג אויסגעהערט און דאָס גאַנצע האָט מיך נישט אָנגעהויבען צו אַהרען. — דאָס קינד האָט נאָך גאָרנישט פערשטאַנען, וואָס עס הייסט טויט-זיין.

געשטאָרבען? — נו, פּטור, געשטאָרבען!

און אין זעלבען טאָג האָבען זיי זי קובר געווען, און אויך דאָס דאָזיגע האָט מיך זעהר קנאַפּ געאַהרט.

אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען דריי, פיער טעג. פּלוצלינג האָט עפּעס, וואָס איך ווייס נישט וואָס עס איז, אָנגעהויבען אין מיין האַרץ מיר צו לעכערען און צו עגבערען ווי מיט אַ שפּיציגען נאָגעל.

און א בענקעניש אהן א מאָס און אָהן א גרעניץ און אָהן אנ׳אויפהער האָט פלוצלינג ארומגעכאפּט מיין גאנצע נשמה. ביסלעכ־ווייז האָב איך אָנגעהויבען אויך וויסען, וואָס איך וויל. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע!

און מיין מאמע האָט געפּרובט מיך איינשטילען און מיין טאטע האָט זיך גענומען מיך בערוהיגען — אָבער אלץ אומזיסט. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע! איך האָב מיך שטארק צע־ריטשעט. ווען וועט שוין קומען די באָבע, וועלכע איך האָב אזוי לאנג שוין נישט געזעהן? גיט מיר מיין באָבע! זאָל זי זיך שוין ווידער אוועקזעצען מיט מיר ביים אויוען און זאָל זי שוין ווידער דערצעהלען!

מיין מאמע איז געזעסען און האָט געהערט. אין איהרע אויגען האָט זיך עפּעס פּייכטעס בעוויזען.

„קינד־לעבען!“, האָט זי געזאָגט, „ווען עס וועט זיין תחית־המתים, וועט אויך די באָבע, אם ירצה השם, ווידער לעבעדיג ווערען, און דאַ וועסטו זי זעהן“...

עפּעס ווי א שטיין איז מיר אראָב פון הארצען און איך האָב טיעף אָבגעאָטעמט. אבי ס׳איז פאראן נאָך א מיטעל! — עס מוז אלזאָ נאָר ווערען תחית־המתים, און באלד וועט אויך שוין די באָבע ווידער זיין נעבען מיר!

און לוסטיג און פרעהליך האָב איך מיך ווידער צעלעגט אויף דער ערד און האָב מיך צעשפּיעלט מיט קיצע־מיצע, די גרויסע קאץ, וועלכע מיר האָבען געהאט. פלוצלינג האָב איך די קאץ א שליידער געגעבען אין דער זייט און איך בין ארויף אויף די מאמע.

„מאמע! ווען וועט זיין דאָס דאָזיגע תחית־המתים?“

„זעסטו, קינד־לעבען!“, האָט די מאמע געענטפערט, „ווען משיח וועט נאָר זיין געקומען, וועט תיכּף זיין אויך תחית־המתים. דאן, מיין קינד, וועט די באָבע ווידער לעבעדיג ווערען, און דאן, מיין נשמה׳לע, וועסטו זי ווידער יעדען טאָג זעהן, און דאן, מיין טייבעלע, וועט זי דיר אויך דערצעהלען די מעשה׳לעך ווי אלעמאָל“...

מיט א שטורם האָב איך מיך א וואָרף געגעבען אויף דער מאמעס האלז און האָב איהר צעקושט די ליפּען און דעם קאָפּ און

דעם שטערעכן און די באַקען, און האָב מיך געכאַפּט צו די הענד און האָב זיי צעקושט, און האָב מיך גאָרנישט געקאָנט זאַט קושען, דאַנקען גאָט דערפאַר, וואָס איך האָב אַרויסגעזעהן פאָרט דעם אָנ-הויב פון עפּעס אַ שטיקעל ישועה! ראשית האָב איך נאָר צו זעהן, אַז משיח זאָל קומען, און קוים וועט דאָס דאָזיגע נאָר זיין געשעהן, וועט דאָך שוין ממילא אַלץ ווערען רעכט: דאַן וועט ווערען תחית-המתים און דאַן וועט די באָבע ווידער ווערען לעבעדיג און דאַן וועל איך זי ווידער האָבען נעבען מיר זיצען און דאַן וועט זי ווי-דער דערצעהלען די מעשיות — —

פלוצלינג אָבער האָט מיך עפּעס אַ געדאַנק אָבגעשטעלט.

„מאַמע"! אָבער ווען שוין וועט דאָס זיין, אַז משיח וועט קומען?"

און מיין מאַמע האָט ווייטער גערעדט.

„משיח?... זעהסטו, קינד מיינס, ווען יודען וועלען האַלטען איין איינציגען שבת, ווי עס געהערט צו זיין, דאַן וועט משיח גאַנץ זיכערליך קומען. אַזוי זאָגען אונזערע הייליגע חכמים".

איך האָב געהערט און מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען אין מיר גאַנץ מאָדנע צו קלאַפּען. נאָר איין איינציגער שבת, ווי עס געהערט צו זיין! דאָס איז דאָך אַזאַ קלייניגקייט, אַזאַ קלייניגקייט!...

ברויך איך אייך ערשט צו דערצעהלען, אַז איך בין געווען דער ערשטער, וועלכער האָט זיך פאָרגענומען מיט דעם גאַנצען כוח, צו האַלטען דעם איינעם שבת מיט אַלע פּרטים און דקדוקים? ווי נאָך קיין שום מענש נישט אויף דער גאַנצער וועלט וועל איך האַלטען דעם דאָזיגען שבת. איך וועל מיך פראָסט נישט ריהרען פונ׳ם אָרט דעם גאַנצען מעת-לעת, און כדי יוצא צו זיין פאַר אַלע דעות, וועל איך אָנהויבען מיט אַ שעה פריהער און וועל ענדיגען מיט אַ שעה שפּעטער. און אויך בייגאַכט וועל איך נישט צומאַכען קיין אויג, כדי איך זאָל נאָר חלילה מיך נישט געבען קיין ריהר און מחלל שבת זיין און קאַליע מאַכען דאָס גאַנצע.

און אויך מיין טאַטע וועט דאָך האַלטען דעם דאָזיגען שבת ווי עס געהערט צו זיין, איהם ברויך איך דאָך נישט ערשט צו בעטען, ער איז דאָך דער טאַטע. און מיין מאַמע זאָל געזונד זיין,

זעהט איהר, איהר וועל איך קיין אייגציג וואָרט נישט זאָגען; די וועט האַלטען פון זיך דעם שבת גלייך מיט מיר.

און אויך מיינע פעטערס און מוהמעס און די מוהמע רבקה׳לע און מיין שוואָגער און יאָסעל און מיינע געשוועסטער־קינדער און אונזער גאַנץ הויזגעזינד — אַלע, אַלע וועלען זיי האַלטען גלייך מיט אונז דעם דאָזיגען שבת ווי עס דאַרף צו זיין. עס איז דאָך עפּעס מכח דער באָבע!

און דאַן וועל איך אַריבערלויפען אויך אויף די אַנדערע זייט גאַס, און אויך אין חדר וועל איך אָנזאָגען אַלע מיינע חברים און וועל זיי בעטען רחמים, למען השם זיי זאָלען נאָר האַלטען ריכטיג דעם שבת, און איך וועל אָנזאָגען ראובנ׳ען און מרדכי׳ן און יונה׳ן און שמעונ׳ן און יצחק׳ן און פלטיאל׳ן — אַלע, אַלע וועל איך זיי אָנזאָגען, איך וועל זיי זאָגען נאָר דאָס איינע וואָרט: עס איז דאָך נישט קיין קליינינקייט, עס געהט דאָ מכח דער באָבע! עס איז דאָך מיין באָבע, וועלכע איז מיר געשטאָרבען און וועלכע קען דאַדורך ווערען ווידער לעבעדיג און איך קען זי ווידער האָבען! איך בין זיכער, אַז אַלע וועלען מיר טהון די דאָזיגע קליינינקייט און וועלען דעם שבת האַלטען, ווי עס געהערט צו זיין, עס איז דאָך נאָר איין שבת!

און צו די שכנים וועל איך אַריין און אין מאַרק אַריבער און אין די פאָרשטאָדט אַרויס, איך וועל בעטען און וויינען — ווער וועט מיר אָבזאָגען אין אַזאַ קליינער טובה?

און כדי יוצא צו זיין גאָר אינגאַנצען, וועל איך בעטען דעם טאַטען, וועט ער לאָזען שפּאַנען די פערד און וועט אַריבערפאָהרען אויך קיין קיסלאָוויץ און קיין גריידאָוו און קיין ליקוויצא און אין די איבעריגע שטעדטלעך אַרום אונז, און דאַן וועט ער פאָהרען אויך אין די אַנדערע עטליכע שטעדט, וועלכע זענען פאַרהאַן אויף דער וועלט, און וועלכע איך ווייס נישט, ווי זיי הייסען, און איך בין זיכער, אַז יעדער וועט פאַר מיינעטוועגען טהון יענע קליינינקייט, וועלכע מען פערלאַנגט פון איהם, עס געהט דאָך דאָ מכח מיין באָבען!

לויט מיין קורצען חשבון איז אויסגעקומען, אַז שוין אין עט-

ליכע טעג אַרום, און אפשר גאָר אין נעכסטען שבת שוין, וועלען מיר קענען אויספיהרען אונזער פּלאַן.

מיין אונגעדולדיגקייט איז געוואַקסען פון מינוט צו מינוט. מיין אָטעם איז געוואָרען גליהענדיג, מיינע אויגען האָבען געבריהט, אַלץ איז מיר געוואָרען איבערדריסיג, עסען האָב איך נישט געקענט און שלאָפען האָט עס מיך נישט געלאָזט. בלויז נאָך עטליכע טעג ליגען צווישען מיר און צווישען מיין באָבען!

אוי קינדער־יאָהרען! אוי קינדער־נאַיוויטעט!

דאָס קינד האָט דענסמאָל נאָך גאָרנישט געהאַט דעם כח צו פערשטעהן, וואָס עס בעדייט אַ גרויסע וועלט, און אַז די ערד איז גרויס און ווייט, און אַז די מענשען זענען אַנדערש איינער פון צווייטען, און אַז עס איז נישט מעגליך אַריינצוהויכען אין זיי איין נשמה, אַזוי אַז זיי זאָלען האָבען אַלע איין ווילען אפילו נאָר אויף איין מינוט...

עס איז שווער צו געפינען צוויי מענשען, וועלכע זאָלען האָבען צוויי עהנליכע געדאַנקען, מכל־שכן איין געדאַנק פאַר אַלע מענשען צוזאַמען מיט איין ווילען און איין ציעל.

וואָס זאָל איך דאָ לאַנג דערצעהלען?

דער שבת ווי עס געהערט צו זיין איז נישט געהאַלטען געוואָרען, משיח איז נישט געקומען, תחית־המתים איז נישט געוען — און מיין באָבען האָב איך ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג נישט מעהר געזעהן.

און יעצט בין איך אַ דערוואקסענער, און וויים וואָס עס הייסט, איין גייסט פון פערשידענע מענשען...

*

נעכטען אָוועגד זענען מיר געזעסען אויף דער וועראַנדע בייט דאָקטאָר און האָבען אונזער טיי געטרונקען. אויף דעם טיש זענען געלעגען די לעצטע צייטונגען, און מיר האָבען געלייענט די לעצטע שוידערהאַפטע נאַכריכטען וועגען באָמבעס און וועגען אויפרייסונגען און וועגען אָנפאַלען. דאָס געשפּרעך האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען

אַרום דער טעמאַ פון די בלוטיגע מַעֲשִׂים און באַלד האָבען מיר געהאַלטען ביים טעמאַ פון דער אַלגעמיינער סאָציאַלער גלייכשטעלונג.

„דאָס איז שוין אַזוי אַ ירושה פון פראַנקרייך", האָט דער דאָקטאָר געזאָגט גלאַט אַזוי, אום נאָר עפּעס וואָס צו זאָגען, און האָט זיך אָנגעצונדען אַ באָק-ציגאַר. „דער אַלטער דעוויז האָט גע-הייסען: ליבערטע, פראַטערניטע, עגאַליטע".

און דער סטודענט האָט אַוועקגעוואָרפען זיין אינטערעסאַנט געשפּרעך מיט דעם הויז-פריילין, האָט זיך אויסגעווישט זיינע פּענסנע-גלעזלעך, האָט עטליכע מאָל אָבגעהוסט און האָט געזאָגט: „מיינע הערן! אַלץ, ווי בעוואוסט, שטרעבט אַהין נאָר צו איין ציעל, — דאָס געזעץ פון די פעסטעסטע און אייביגסטע געזעצען אין דער נאַטור. אויך כעמיע און מאַגנעטיזם און עלעקטריציטעט, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, זענען אייגענטליך נאָר א י י ן קראַפט אין פערשידענע ערשיינונגען, און אַזוי אויך ווערט די גאַנצע שטערען-וועלט און דאָס אייביגע הימעלס-געצעלט רעגירט נאָר לויט א י י ן געזעץ. דעריבער, מיינע הערען, אַז מיר נעהמען זיך בעאורטיילען דעם גייסט פונ'ם מענשען, מוזען מיר איהם דעסגלייכען בעאורטיילען נאָר פון דעם דאָזיגען געזיכטס-פונקט, ווילען מיר די וועלט רעפאָרמירען און אויסבעסערען, איז עס קלאָר, אַז מיר האָבען פאַר אונז נאָר א י י ן וועג: מיר מוזען זעהען צו דערגרייכען דעם ציעל, אַז אַלע מענשען זאָלען זיין אין אַלעמען גלייך".

דער סטודענט האָט זיך אַרומגעקוקט און איז געוועזען שטאַרק מיט זיך צופרידען. דאָס הויז-פריילין האָט בעהאַלטענערהייט געגעניצט.

„אַלע גלייך? און אין אַלעמען גלייך?" האָט געענטפערט דער באַנק-דירעקטאָר, „דעם אמת געזאָגט, איז מיין פאַנטאַזיע צו שוואַך אום צו קענען זיך פאָרשטעלען אַ וועלט, בשעת אַלעס פון איהר וועט זיין גלייך איינס מיט דעם אַנדערען. כאַפּט נאָר אָן אַ משל: מיר זיצען און שפּיעלען ווינט, און דאָ איז א י י ן פאַרב נישט מעהר יחסן פון דער צווייטער און אַן'אַכטעל איז נישט מעהר פון אַ זיבענטעל און אַ ניינטעל איז נישט מעהר פון אַן'אַכטעל, זאָגט, קאָן דאַן אַ שפּיעל האָבען עפּעס אַ טעם מיט אַ ריח? קאָן אַ וועלט איבערהויפּט האָ-בען אַ ממשות?"

מיט אַ וויץ פּטר'ט מען נישט אַזאַ טיפּזיניגע וועלט-בּעוועגענדע פראַגע!" האָט זיך דער סטודענט צעהיצט.

און דער רעדאַקטאָר פון דער שטאָדט-צייטונג האָט געזאָגט:

„איך פרעג גאַנץ ערנסט: קענען מיר האָבען אַ געזעץ, אַז עס זאָלען שוין קיין נאַראָנים נישט זיין אויף דער וועלט און אַלע, אַלע מענשען זאָלען זיין קלוג אויף איין שטייגער? און זאַכען, וועלכע זענען אונז אַזוי קלאָר אויף איין געביעט, ווערען מיט אַמאָל אַזוי פערדרעהט און אונקלאָר, ווען מיר קומען צו אַ צווייט געביעט! און דערפאַר טאַקי זאָג איך אייך: אַזוי ווי עס איז נישט מעגליך אַ וועלט צו איבּעראַנדערשען אויף דעם איינעם געביעט, אַזוי איז עס נישט מעגליך זי צו איבּעראַנדערשען אויך אויף די אַנדערע געביעטען, דען, זעהט איר: די אונטערשיידען אין דעם אַנדערשזיין זענען אייביגע נאַטור-געזעצען!"

„און פאָרט", האָט זיך דער סטודענט איינגעשפּאַרט, „איך בּלייבּ בּיי דעם מייניגען: נאָר איין אַבּסאָלוטע גלייכהייט פאַר אַלעמען וועט אונז בּרענגען צום ציעל!"

און דער שטאָדט-אַדוואָקאַט, אַ מענש אַ פערציגער מיט אַ הויכען שטערען און אַ ליסען קאָפּ, האָט זיך פּלוצלינג אויפגעשטעלט און האָט געזאָגט:

„יונגער מענש! (ער האָט זיך געווענדעט צום סטודענט), אויך איך בּין אַמאָל געווען אַזוי יונג ווי איהר און אויך איך האָבּ אַמאָל געהאַט נאָר דעם איינעם וואונש, אַז אַלע מענשען זאָלען זיין אַבּסאָלוט גלייך. אָבּער, זעהט איהר, איך בּין עלטער געוואָרען און האָבּ מענשען געזעהן און האָבּ אַריינגעקוקט אין די וועלט. איך האָבּ דאַן מיך אומגעקוקט, אַז עס איז נישט אַזוי, און אַז דער גייסט אינ'ם מענשען וועקסעלט זיך און אַז פון דער נאַטור אויס איז עס דעם מענשענס שטייגער צו זיין אַנדערש איינער פונ'ם אַנדערע'ן; אויך יעדעס אינדיווידואום פאַר זיך ענדערט זיך פון מינוט צו מינוט, עס איז נישט פאַרהאַן קיין שטענדיגעס אין דער נאַטור, נאָר אומגעקעהרט, די נאַטור איז געבּויט אויף אַן'אייביגען וועקסעל און אויף דיפערענצירונגען — און דערפאַר איז בּטבע גאָרנישט פאַרהאַן

יענע גלייכהייט, פון וועלכער איהר, יונגעלייט, חלומ'ט. עס איז אַ חלום, מיין פריינד, אַ חלום פון קינדער-יאָהרען!"

איך בין געזעסען און האָב געהאָרכט און האָב נישט געהאָרכט און איך האָב זיך פערטראַכט. איך האָב מיך פלוצלינג דערמאָהנט אָן די קינדער-יאָהרען און ווי איך בין געוועזען אַ קינד און ווי איך האָב פערלאַנגט נאָר אַ קלייניגקייט: מיליאָנען מענשען זאָלען האַלטען איין שבת אלע גלייך אויף איין אופן.

אָבער דאָס דאָזיגע איז נישט געשעהן — און משיח איז נישט געקומען.

אָבער פאַרוואָס לאַכען זיי, די אַנדערע? פאַרוואָס בעווייזען זיי און צעשטערען? פאַרוואָס זענען זיי אַזוי קלוג און דערוואַקסען? האָט נישט אַ חלום אַמאָל אין זיך מעהר ממשות ווי די גאַנצע נאַקעטע וואָהרהייט?...

און ווידער האָב איך זיך טיעף פערטראַכט: ווי גליקליך בין איך געוועזען דענסמאָל, ווען דער טאַטע האָט געהייסען איינשפאַנען, און מיר האָבען געזאָלט פאָהרען אין די שטעדטלעך אַרום, אום צו פערלאַנגען דעם איינעם שבת!

„תתחדשׁ"

אַ מעשה מיט אַ שניידערס אַ יונגעל האָב איך אייך היינט צו דערצעהלען — איהר אָבער טאָרט אייך די זאַך נישט צופיעל נעהמען צום הארצען; ס'איז דאָך סוף-כל-סוף נאָר אַ שניידערס אַ יונגעל...

און דער שניידער איז אַ גרויסער אָרימאַן געוועזען, און דאָס יונגעל איז אַ גאַנץ קליין יונגעל געוועזען, און געהאַט האָט ער תמיד אַ בלייך פנים'ל, און נאָר די אויגען האָבען געפלאַקערט. —

און געוועזען איז די מעשה צו דער ערשטער סדר-נאַכט. — די לעצטע דריי נעכט האָט דער שניידער זיך גאָרנישט מעהר שלאָפען גע-לעגט, דען ער האָט געמוזט פאַרטיג מאַכען די נייע מלבושים, די בגדי-יום-טוב, פאַר דעם גביר און פאַר דעם גביר'ס זוהן און פאַר'ן גביר'ס איידעמעס און פאַר'ן גביר'ס איידעמעס קינדערלעך. נאָך ערב-פסח נאָכמיטאָג איז ער ביי דער מלאכה געזעסען, און ווי ס'האָט אָנגעהויבען אָביסעל טונקעל צו ווערען, דאַ ערשט האָט ער געקאָנט איינוויקלען די קליידער אין אַ ליילעך און זיי אָבטראָגען צו די גבירים.

און דער גביר און זיין זוהן און זיינע איידעמעס און די איידע-מעס קינדערלעך האָבען די נייע קליידער אָנגעטהון און זענען אַוועק אין שוהל אַריין — דער שניידער אָבער האָט קיין נייע קליידער נישט אָנגעטהון, און נאָר אַרומגעוואַשען האָט ער זיך איילענדיג, און איז אייך אַוועק אין שוהל אַריין; און אויך זיין קליין יונגעלע האָט קיין נייע קליידער נישט אָנגעטהון, און נאָר אַרומגעוואַשען האָט מען איהם, און ער איז אויך אַוועק מיט זיין פאָטער אין שוהל אַריין.

און אין שוהל איז ליכטיג און פרעהליך און גוט אויף דער נשמה: דער שניידער שטעהט מיעד און אָבגעמאַטערט און דרעמעלדיג און האָרכט ווי דער חזן זינגט. טיילמאָל הערט ער דעם שאָרך פון די נייע

ויידענע מלבושים אַרום זיך און דאָס געדויש פון דעם פרישען אונטער-שלאַג; און נעבען איהם שטעהט זיין אֶפְרַיִם׳ל און אויך ער הערט דעם שאָרך און דאָס געדויש פון די פרישע קליידער – און זיין פנימ׳ל איז בלייך, און נאָר די אויגען פלאַקערען.

און דאַן ווי דער שניידער האָט זיך צום „סדר״ אוועקגעזעצט ביי זיך אין זיין ענגען דאַך-שטיבעלע, דאָ ענדליך איז אַ מין מנוחה אויך איבער איהם געקומען. סוף-סוף איז עס דאָך יום-טוב! דאָס שטי-בעלע איז פיין אָבגעקעהרט פון אַלע שניידער׳שע פיצלעך און שטיקלעך און שמאַטקעלעך. די סדר-שיסעל און דער ראָזשינקע-וויין שטעהען אויפ׳ן טיש, דאָס טונדעלע בארשט שטעהט אין אַ ווינקעל. די מלכה זיצט צו דער רעכטער האַנד פונ׳ם מלך.

אוי די מלוכה, די יודישע מלוכה!

און דאָס יונגעלע פרעגט די קשיות – זיין בלייך פנימ׳ל רוי-טעלט זיך און די פלאַקערדיגע אויגען ווערען טונקעל, ווי אַנ׳אָבגרונד, עפּעס איז דאָס יונגעלע מיט די אותיות אינ׳ם סידור נישט שטאַרק בע-קאַנט געוועזען.

און דער טאַטע ענטפערט: אַ מעשה מיט עבדים היינו, קנעכט וואָס מיר זענען געוועזען, און אַ מעשה מיט רבנים, וואָס זענען געזע-סען ביז אינדערפריה צו קריאַת-שמע – און אפרימ׳ל האָרכט און פערשטעהט קיין וואָרט נישט.

און פּלוצלינג איבערהאַקט ער דעם פאָטער אין די רייד און פרעגט ווידער עפּעס – אָבער די נייע קשיה, וואָס ער פרעגט, שטעהט נישט מעהר אינ׳ם סידור.

„טאַטע! פאַרוואָס דאָס, זאָג מיר, האָט מיר קיינער נישט געזאָגט „תִּתְחַדֵשׁ״?... אַלע יונגלעך אין דער שוהל האָבען איינער דעם אַנדע-רען געזאָגט „תתחדש״, און נאָר מיר אַליין האָט קיינער גאָרנישט געזאָגט״...

און זיין בלייך פנימ׳ל ווערט טויזענדמאָל בלייכער און זיינע פלאַ-קערדיגע אויגען הויבען אָן טויזענדמאָל מעהר צו פלאַקערען.

און דער שניידער שטאַמעלט און ענטפערט – אָבער אויך ער ווייסט אין דער ערשטער מינוט נישט וואָס צו ענטפערען; דער תירוץ דערויף שטעהט אויך נישט אינ׳ם סידור. אַ מינוט שפּעטער אָבער האָט ער שוין געוואוסט וואָס, און ער ענטפערט:

„מיין קינד! ווער עס האָט נישט אויף זיך אַ ניי שטיקעל מלבוש, דעם זאָגט מען נישט תתחדש״.

„אָבער פאַרוואָס דען האָב איך נישט אויף זיך אַ ניי שטיקעל מלבוש? אַזוי לאַנג ווי איך לעב, האָט מיר קיין שום מענש נאָך נישט געזאָגט תתחדש.״

אַזוי לאַנג ווי אפרים׳ל לעבט האָט ער נאָך נישט געהאַט אויף זיך אַ ניי שטיקעל מלבוש...

און ער הויבט אויף זיינע אויגען פונ׳ם סידור, און דאָס זעגען גאָרנישט קיין אויגען, נאָר פלאַקערדיגע קויהלען זעגען עס — און דאָ זעהט ער די מאַמע, און זי האָט טרעהרען אין די אויגען.

„אם ירצה השם איבעראַיאָהר״, ענטפערט איהם די מאַמע, „איבעראַיאָהר פסח אם ירצה השם וועסטו שוין האָבען אַ ניי מלבוש.״

און די מאַמע קושט איהם אויפ׳ן שטערען.

און דאָס יונגעל שוויגט — זיינע אויגען זעגען פער׳חלומ׳ט, ער חלומ׳ט און וואַרט מען זאָל איהם פותר חלום זיין.

*

און אויך איבעראַיאָהר פסח האָט נאָך אפרימ׳ל נישט געהאט קיין ניי מלבוש. קושען — יאָ, דאָס האָט איהם זיין מאַמע געקאָנט געבען, אָבער אַ ניי מלבוש — דאָס נישט.

און אויך אין אַ יאָהר שפעטער, און אויך אין די איבעריגע שפע־טערע יאָהרען, האָט אפרימ׳ל נאָך נישט געהאַט עפּעס אַ ניי שטיקעל מלבוש. דען, זעהט איהר, עס זעגען פאַרהאַן אויף דער וועלט אַזעלכע מיני מענשען, וואָס האָבען קיינמאָל נישט אויף זייער גאַנץ לעבען קיין שום שטיקעל ניי מלבוש.

עס זעגען פאַרהאַן אַזעלכע, וואָס וואוינען זייער גאַנץ לעבען אויף דער זייט פון דער זון, און אַזעלכע, וואָס וואוינען זייער גאַנץ לעבען אויף דער זייט פונ׳ם שאָטען. אפרימ׳ל האָט אַלעמאָל געוואוינט אויף דער זייט פונ׳ם שאָטען.

און אפרימ׳ל האָט אַלעמאָל געפרעגט: „פאַרוואָס?״. אַ מין קליין ווערעמעל האָט געוואוינט אין זיין קליין קעפעל און האָט דאָרט געגראָ־בען און געגראָבען, און דאָס קליינע ווערעמעל האָט אויסגעגראָבען אַ

גרויס לאָך, און דאָס לאָך האָט דאָס ווערעמעל פולגעשטאָפּט מיט אַזעלכע „פּאַרוואָס“-פראַגען.

און די פראַגע איבער אַלע פראַגען איז געוועזן, פּאַרוואָס האָב איך קיין ניי מלבוש נישט? און נאָך פיעל האַרבער איז געוועזן די פראַגע: פּאַרוואָס האָבען אַנדערע יאָ נייע קליידער?

און אפרים׳ל האָט אין זיין הערצעל נישט געשפּירט קיין קנאה — און נאָר אַ וועהטאָג האָט ער געשפּירט.

און זייענדיג אינ׳ם חדר און זעהענדיג די יונגלעך אין מלבושים, וואָס זענען נאָך נעכטען אָדער עהער-נעכטען ניי געוועזן — האָט ער נישט געשפּירט קיין קנאה אויף זיי, און נאָר אַ וועהטאָג האָט ער געשפּירט.

און אין דער גאַס, — זעהענדיג נייע קליידער, האָט ער נאָר אַ וועהטאָג געשפּירט.

און אויך דער הונגער האָט איהם קיינמאָל נישט אַזוי שטאַרק צוגעזעצט, ווי עס האָט איהם צוגעזעצט יענער איינציגער געדאַנק, וואָס האָט זיין גאַנץ הערצעל אויסגעפּילט.

זיין גאַנצע נשמה האָט זיך אין איהם צוזאַמענגעשרומפּט צו איין איינציגען געדאַנק, צו איין איינציגער בענקעניש — דאָס בענקעניש נאָך דעם איינעם וואָרט: „תתחדש“.

און נאָר איין איינציגעס מאָל האָט ער זיך גליקליך געפיהלט — איינמאָל בייינאַכט. אָבער ביים ערוואַכען פונ׳ם שלאָף האָט ער געוויינט, און די מוטער האָט איהם געפרעגט, וואָס איהם איז, און ער האָט דערצעהלט, אַז די יונגלעך זענען נאָר-וואָס ביי איהם געוועזן און האָבען איהם בעטאַפּט, דען ער האָט אויף זיך אַ ניי מלבוש געהאַט, און יעדער האָט איהם געזאָגט „תתחדש“, און זיין האַרץ האָט זיך אין איהם צעגאָסען פאַר פרייד — און יעצט אָבער האָט ער גאָרנישט מעהר.

און די מוטער האָט זיך געטראַכט: מסתמא האָט זיך איהם דאָס נייע מלבוש גע׳חלומט.

און אפרים׳ל האָט אָנגעהויבען חלומ׳ן מיט אָפענע אויגען — אָבער אַ ניי מלבוש האָט ער אויף זיך אין זיינע חלומות נישט מעהר געזעהן.

און זיין נשמה האָט אַלץ נאָך געוואַרט און געוואַרט אויף דעם איינעם וואָרט: „תתחדש“.

*

און עלטער איז ער געוואָרען, אַ יונגעל פון צעהן, אַ יונגעל פון צוועלף יאָהר, און אַ שניידער-יונגעל איז ער געוואָרען ביי אַ פרעמדען שניידער — אָבער צו אַ ניי מלבוש האָט ער זיך נאָך אַלץ נישט דערשלאָגען.

און דער שניידער פלעגט איהם שלאָגען און די שניידערקע פלעגט איהם פייניגען און די שניידער-געזעלען פלעגען איהם אויסקניפּען זיין נאַקעט פלייש, וואָס פלעגט אַרויסקוקען פון זיינע צעריסענע, צעשליסענע שטיקער מלבושים — דאָס אַלץ אָבער האָט איהם נישט וועהגעטהון; און נאָר ווען ער פלעגט האַלטען צווישען די פינגער אַ נאָדעל מיט פאָדים און פלעגט נעהען עפּעס אַ ניי שטיקעל אַרבייט, דאָ פלעגט ער שפּירען אַ וועהטאָג. דאָס נייע מלבוש פלעגט איהם שטעכען אין די פינגער, און נישט די נאָדעל — און דאָ פלעגט זיין בלייך פּנים ווערען טויזענדמאָל בלייכער און זיינע אויגען פלעגען אָנהויבען טויזענדמאָל מעהר צו פלאַקערען און דאָס קליינע ווערעמעל פלעגט אָנהויבען צו גראָבען און צו גראָבען איהם אין דער נשמה און אינ׳ם מוח, און אין די אויערען פלעגט איהם אָהן אַנ׳אויפהער צו זשומען דאָס בעקאַנטע וואָרט, דאָס וואָרט „תתחדש״.

און עס זשומט איהם אין די אויערען און עס זשומט איהם אין דער נשמה, און עס הערט גאָרנישט אויף. און דאָס בענקעניש און די ברענענדיגע לוסט דאָס צו הערען וואַקסט און וואַקסט.

און ווען דער שניידער פלעגט איהם שיקען מיט נייע מלבושים, זיי אָבצוטראָגען צו די גבירים, און ער פלעגט זעהען זייער רייכקייט און זייער פּראַכט און אַלץ, וואָס זיי האָבען, און ווען ער פלעגט אַהיימקומען אין זיין אָרים לאָך און ער פלעגט זעהען זיין אָרימקייט און זיין עלענד און אַלץ, וואָס ער האָט — דאָ האָט ער אַלעמאָל נאָר איין איינציגע זאַך געדענקט: אַז יענע האָבען נייע קליידער און ער האָט נישט.

מיט וואָס איז זיין זינד אַזוי גרויס, וואָס ער האָט נישט קיין שום נייע זאַך? און וואָס ווידער האָבען יענע אַזעלכעס גוטס געטהון, אַז זיי האָבען יאָ זוכה געווען צו האָבען נייע זאַכען?

אוי, דאָס ווערעמעל! טויטען ווען ער וואָלט עס נאָר קענען אָדער

װעניגסטענס כּוח װען ער װאָלט נאָר האָבען עס שטיל און שטום צו מאַכען!

און זײַן ברענענדיגע לוסט איז געװאַקסען און געװאַקסען.

און אײנמאָל האָט מען איהם בײַ אַ גנבה געכאַפּט. דאָס אומשול־דיגע יונגעל מיט דעם שֶׁאֵינוֹ־יוֹדֵעַ־לִשְׁאוֹל־פּנים׳ל איז אײגענטליך גאָר־נישט מעהר װי אַ גנב געװעזען — אַזױ האָט די שנײדערקע געזאָגט! דען די שנײדערקע האָט איהם בײַ יענער גנבה געכאַפּט.

און די מעשה איז גאָר אַ פּשוטע געװעזען: בײַם שנײדער האָט מען אַ נײַ מלבוש פאַרטיג געמאַכט און עס אפרים׳ען געגעבען, ער זאָל עס אָבטראָגען פאַר׳ן גביר׳ס יונגעל; אֶפרים׳ל אָבער האָט עס נישט אָבגעטראָגען אַהין צום גביר פאַר׳ן יונגעל, נאָר צו זיך אַהײם אין זײַן בוידעם־שטיבעל האָט ער עס געטראָגען, מ׳ט דער כּוונה עס זיך אָנצו־מעסטען, אײנמאָל װעניגסטענס אין זײַן לעבען האָט ער געװאָלט אויף זיך אַ נײַ שטיק מלבוש האָבען; אײנמאָל נאָר אין זײַן לעבען האָט ער געװאָלט דעם טעם פיהלען פון אַ נײַ שטיק מלבוש — אײן מינוט לאַנג...

און דערבײַ, בײַ דער דאָזיגער גנבה, האָט איהם די שנײדערקע דערטאַפּט, דאָ האָבען זײ איהם קראַנק געשלאָגען און האָבען איהם אַרויסגעטריבען.

•

און ער איז עלטער געװאָרען, ער איז געװאָרען אַ יונגעל פון זעכ־צעהן, אַ יונגעל פון אַכצעהן יאָהר — אָבער צו אַ „תתחדש" האָט ער זיך אַלץ נאָך נישט דערשלאָגען.

און דאָ איז ער, װי דער שטײגער איז, אַװעק מיט אַ שנײדער־געזעלען קײן לאָנדאָן. אין לאָנדאָן האָט ער נײַעס געזעהן: אַרבײטער־חברות, אַרבײטער־פערזאַמלונגען, און רעדעס װערען געהאַלטען און מען פאָדערט און מען פערלאַנגט און מען געהט מיט שטורם.

אָבער צו זײַן „תתחדש" איז ער אַלץ נישט געקומען.

און װי ער איז צוריקגעקומען אין זײַן שטעדטעל אַהײם. איז זײַן פּנים בלײַך געװעזען נאָך מעהר װי פריהער, און נאָר די אויגען האָ־בען געפלאַקערט װי די לעבעדיגע קויהלען.

און די נשמה אין איהם האָט געפלאַקערט! און דאָס האַרץ אין איהם האָט זיך צעגאָסטען און דער מוח אין איהם איז געוואָרען איינגאַנצען אַ מין איינציג, גרויס, ברענענדיג פערלאַנגעניש — דאָס פערלאַנגעניש צו הערען דאָס וואָרט „תתחדש”.

פאַרוואָס? פאַרוואָס זאָל ער אַליין נאָר זיין אַזוי עלענד? פאַרוואָס מצגען אַנדערע האָבען פיעל נייע קליידער און ער טאָר אַפילו קיין איינציגעס נישט האָבען?

און דאָס נייע מלבוש איז פאַר איהם געוואָרען אַ „פיקסע אידעע”, אַ מין מאָנאָמאַניע, אַ שגעון...

און ער האָט שוין גאָרנישט מעהר געטהון, נאָר גערעדט פון דעם נייעם מלבוש, וואָס ער וועט האָבען.

ער איז געוואָרען דער פיהרער פון אַ חברה אַרבייטער, און עפענטליך פלעגט ער רעדנס האַלטען, און דערצעהלען פלעגט ער פון צייטען וואָס וועלען קומען, ווען אַלע, אַלע מענשען וועלען האָבען אַלעמאָל נאָר נייע מלבושים.

ס'וועלען נאָך קומען צייטען, אַז יעדען מענשען וועט מען דאָן זאָגען: „תתחדש!”

אָבער יענע צייטען זענען נישט געקומען — געקומען זענען אַנדערע צייטען, די צייטען, ווען מען האָט איהם געכאַפּט און איינגעזעצט.

•

און ווי ער איז ווידער אַרומגעגאַנגען פריי, איז זיין פנים בלייך געוועזען ווי קאַלך, און אַ הוסט האָט זיך איהם נישט געוואָלט שטילען, און אָפטמאָלס האָט ער געשפּיגען מיט בלוט — נאָר די אויגען האָבען געפלאַקערט.

און קראַנק און עלענד איז ער דאָן געלעגען אויף זיין בעטעל אינ'ם הקדש.

דער הוסט ווערט וואָסאַמאָל שטאַרקער, דאָס בלוט ווייזט זיך וואָסאַמאָל מעהר.

און ער ליגט און חלומ'ט זיינע חלומות מיט אָפענע אויגען: ער זעהט פון ווייטען אַ ניי מלבוש און ער הערט פון ווייטען דעם „תתחדש”

אין די ערשטע טעג האָט דער דאָקטאָר געפּלעגט יעדען טאָג צו מיטאָגצייט צוצוקומען צו זיין בעטעל – איצט אָבער קומט ער נישט מעהר. מסתמא וועט דאָך איהם באַלד איגגאַנצען בעסער זיין און ער וועט באַלד אויפשטעהן און געהן אין גאַס אַריין, און באַלד וועט זיך אָנהויבען דאָס נייע לעבען מיט אַ ניי מלבוש.

זיינע כוחות אָבער זענען געוואָרען וואַסאַמאָל וועניגער. די צונג איז איהם געוואָרען טרוקען, די קעהל אויסגעדאַרט, און די אויגען האָבען געפּלאַקערט.

און די אויגען שליסען זיך ביסלעכווייז, און ער זעהט פּאַר זיך אַ וואונדערליכע ערשיינונג: מלאָכים קומען, קליינע מלאָכים, גרויסע מלאָכים, טויזענד און ווידער טויזענד מלאָכים, מלאָכים אָהן אַ שיעור, אָהן אַ צאָהל, און באַלד איז די גאַנצע שטוב פול מיט זיי; און די מלאָכים האַלטען אין א י י ן שטייגען, שטייגען אַרויף און שטייגען אַראָב, און פאָכען מיט די פליגעל ווי יונגע, בלויע טויבען. און פּלוצלינג זעהט ער, ווי זיי האַלטען נייע מלבושים, לויטער, ווייסע, נייע מלבושים, און זיינע אויערען הערען אַ זיס צוקערדיג געזאַנג, אַ מעלאָדיע, וואָס האָט קיין סוף נישט: תתחדש! תתחדש! תתחדש!

און פּלוצלינג בעווייזט זיך אויך אַ שוואַרצער מלאָך, אַ מלאָך מיט לויטער אויגען.

— —

דעם טאָג דערויף האָט מען איהם קובר געוועזען אין די נייע, ווייסע קליידער, דעם „תתחדש" האָט ער אָבער נישט מעהר געהערט.

דאָס איז די מעשה, וואָס איך האָב אייך געוואָלט ערצעהלען פון׳ם יונגעל, וואָס האָט נישט די זכיה געהאַט, אַזוי לאַנג ווי ער האָט געלעבט, צו האָבען אויף זיך אַ שטיקעל ניי מלבוש.

איהר אָבער טאָרט אייך די זאַך נישט נעהמען צופיעל צום האַרצען; ס׳איז דאָך סוף־כל־סוף נאָר אַ שניידערס אַ יונגעל...

ליכט

באַכט. אינ׳ם שלאָפצימער ליגט די פינסטערקייט אויסגעגאָסען ווי אַ שווערער וואָלקען. פון דעם איינעם עק ביז צום אַנדערען ליגט זי אויסגעגאָסען.

אינ׳ם קליינעם בעטעל ליגט דאָס שלאָפעדיגע קינד, און דערנעבען שטעהט דאָס גרויסע בעט, אין וועלכען די מאַמע שלאָפט.

פלוצלינג האָט זיך דאָס קינד געשטרעקט און געצויגען און איז ערוואַכט.

— מאַמע!

אויך די מאַמע איז ערוואַכט.

— וואָס ווילסטו, קרוין?

— ליכט! ליכט וויל איך, מאַמע! ס׳זאָל יעצט ליכטיג זיין! איך וויל, ס׳זאָל ליכטיג זיין אויגענבליקליך.

די מאַמע האָט זיך איילענדיג אויפגעכאַפּט, איז אַראָב פון בעט און האָט אָנגעצונדען אַ ליכט.

— ניין, מאַמע! נישט אַ ליכט וויל איך, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט, ניין, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט! עס זאָל ליכטיג זיין, וויל איך! עס זאָל אומעטום ליכטיג זיין! איך וויל, עס זאָל ליכטיג זיין דאָ און אויף דער גאַס און אומעטום! עס זאָל יעצט טאָג זיין, וויל איך!

— אָבער, נשמה׳לע מיינס, וואָס דו ווילסט, דאָס קאָן דאָך נישט זיין! יעצט איז נאַכט, און קיינער קאָן נישט יעצט מאַכען, אַז עס זאָל זיין טאָג. דאָס קאָן אַפילו די מאַמע נישט מאַכען, און אפילו פאַר איהר איינציג קינד קאָן זי עס נישט מאַכען, וואַרט. וואַרט אַביסעל, מייך טייערעס! האָב געדולד! נאָר נאָך אַביסעל: באַלד וועט ווע־רען טאָג —

— איך וויל אָבער, עס זאָל שוין טאָג ווערן! אַז שטענדיג זאָל זיין טאָג!

און דאָס קינד האָט זיך צעוויינט.

און די פרוי קאָן דאָס קינד וויינען נישט הערען. די טריט פון טויט וואָלט זי קענען רוהיג הערען, ווען ער קומט, נאָר נישט איהר קינד, ווען עס וויינט.

דאָס קינד אָבער וויינט. און דאָס קינד איז עלטער געוואָרען, און וואָס עלטער עס איז געוואָרען, האָט עס אַלץ מעהר געוואָלט ליכט און טאָג, און וואָס מעהר עס האָט געוואָלט ליכט און טאָג, האָט עס אַלץ מעהר און מעהר געוויינט. און די מאַמע, וואָס מעהר זי האָט געהערט דאָס קינד וויינען, איז זי אַלץ מעהר עלענד און מעהר אונגליקליך געוואָרען, דען זי האָט נישט געקאָנט איהר קינד וויינען הערען.

ליכטיגער גאָט, וואָס זי האָט, וואָלט זי גערען אָבגעגעבען, אַבי עס זאָל ליכטיג זיין איהר קינד!

און זוכען איז זי געגאַנגען פאַר איהר קינד ליכט.

— וואו איז דאָס אָרט, פון וואַנען דאָס ליכט נעהמט זיך?

און ווי זי איז געשטאַנען ביי די שיידע-וועגען און האָט געפרעגט און געפאָרשט ביי די שטומע שטעגען, איז איהר אַנ׳אַלטע פרוי אַנטקעגענגעקומען:

— יעצט בין איך אַלט און דאָס לעבען האָט מיך חכמה געלערענט. דאָס ליכט זוכסטו, טאָכטער? ליכט פאַר דיין קינד? הער, וואָס איך וועל דיר זאָגען: ווען דו וועסט דיינע ליכטיגע און גלאַנצעדיגע אויגען נעהמען און וועסט זיי מקריב זיין דיין קינד פאר אַ קרבן, וועט דיין קינד האָבען ליכט, ווי עס פערלאַנגט.

און די פרוי האָט קיין מינוט נישט געוואַרט. זי האָט גענומען און געבראַכט איהרע ליכטיגע און גלאַנצעדיגע אויגען איהר קינד פאַר אַ קרבן. טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט האָט זי געאַרבייט פאַר איהר קינד׳ס וועגען, זי איז די נעכט נישט געשלאָפען, ביז די אויגען זענען איהר בלינד געוואָרען פאַר צופיעל ארבייטען ביינאַכט.

דאָס איז ליכט געווען פאַר איהר קינד. אָבער פאַר איהר קינד אַליין איז דאָס ליכט געווען — און ער האָט דאָך געוואָלט, אַז אומעטום און אויף דער גאַנצער וועלט זאָל זיין ליכטיג.

און צום צווייטען מאָל איז די פרוי געשטאַנען ביי די שיידע-וועגען און האָט געפרעגט און געפאָרשט ביי אַלע שטומע שטעגען.

— זאָגט מיר, שטומע שטעגען, וואו איז דאָ דאָס אָרט, פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס ליכט?

און אַנ'אַלטע פרוי איז איהר אַנטקעגענגעקומען:

— יעצט בין איך אַלט: אָבער אַמאָל בין איך יונג געוועזן ווי דו, און ווען איך בין יונג געוועזן בין איך געוועזן אַ מאַמע ווי דו; און דעריבער ווייס איך עס. ווען דו וועסט אַרבייטען אין שווייס פון דיין אָנגעזיכט אַזוי לאַנג ביז דיינע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ ווי די נאַכט, וועלען זיין ווייס ווי דער טאָג, דאַן וועט די דאָזיגע ווייסקייט אַ ליכטיגקייט פערשפרייטען און דו וועסט האָבען ליכט פאַר דיין קינד'ס וועגען.

און די מאַמע האָט זיך קיין מינוט נישט איבערלעגט, זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אַרבייטען און האָט געאַרבייט טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט, און גאָרנישט געזעהן האָט זי, ביז פאַר צופיעל אַרבייט זענען איהרע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ געוועזן ווי די נאַכט, ווייס געוואָרען ווי דער ליכטיגער טאָג. זיי זענען ווייס געוואָרען ווי דער פריש געפאַלענער שניי, און זיי האָבען געלויכטען אַרום און אַרום.

אָבער דאָס דאָזיגע ליכט איז נישט גענוג געוועזן; עס איז נישט קיין אייביג ליכט געוועזן און האָט נישט געלויכטען פאַר דער גאַנצער וועלט.

און צום דריטען מאָל שטעהט די פרוי און פאָרשט ביי די שטומע שטעגען;

— שטומע שטעגען! זאָגט מיר, צי ווייסט איהר דען נישט, וואו איז דאָ דאָס אָרט, פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס ליכט?

און פון אַלע פיער עקען איז דער ווינד געקומען און געזעהרט האָט זי:

— ווען דו וועסט דאָס רויטע בלוט פון דיין האַרץ מקריב זיין דיין קינד פאַר אַ קרבן, וועט דאַן דאָס רויטע גלאַנצען און וועט לייכטען ווי דאָס אייביגע ליכט.

„דאָס בלוט פון מיין האַרץ?" האָט די פרוי געזאָגט — און אונדערבאַרעמדיג האָט זי זיך דאָס האַרץ אַרויסגעריסען און האָט עס

געבראַכט איהר קינד פאַר אַ קרבן, און ווי דאָס קינד האָט בײַ זיך דאָס מוטער-האַרץ דערפיהלט, איז איהם וואַרים געוואָרען, ווי עס האָט געוואַרימט די זון אין גבעון, און עס האָט איהם געלויכטען אַ טאָג מיט אַ נאַכט, און עס איז איהם ליכטיג געווען.

אָבער עס איז נישט געווען קיין אייביג ליכט. און נישט געלויכטען האָט עס אומעטום און שטענדיג און פאַר די גאַנצע וועלט.

און די פרוי האָט נאָך אַלץ געבלאָנדזשעט און געזוכט.

— וואו איז ליכט? וואו איז ליכט? — זאָגט מיר. וואו איז אַזאַ ליכט, וואָס זאָל מיין קינד לויכטען אויף אייביג און צוליעב מיין קינד זאָל ליכטיג זיין אויך דער גאַנצער וועלט?

אַן'אַלטער מאַן איז איהר אַנטקעגענגעקומען:

— ווען דו וועסט אַלע ביכער פון דער וועלט צוזאַמענגעהמען און אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות — דאַן וועסטו האָבען דאָס ליכט, וואָס דו זוכסט, און וועסט עס געבען דיין קינד.

און די פרוי האָט צוזאַמענגענומען אַלע ביכער פון דער וועלט און האָט צוזאַמענגערופען אַלע געלעהרטע און אַלע חכמים, כדי זיי זאָלען געבען איהר קינד אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות.

און די געלעהרטע און די חכמים האָבען דעם קינד געגעבען וויסענשאַפט און חכמה, און ליכטיג איז איהם געוואָרען. אָבער — איינמאָל האָט ער אַרויסגעקוקט און האָט געזעהן, ווי פינסטער עס איז אין דרויסען און ווי נאָר איהם אַליין איז ליכטיג און עס האָט איהם טאָפּעלט געשמערצט.

און פון דעם קינד איז געוואָרען אַ יונגעל, און פון דעם יונגעל אַ דערוואַקסענער יונגערמאַן און פון דערוואַקסענעם יונגענמאַן איז געוואָרען אַן'אומגליקליכער, אַ זעהר אומגליקליכער מאַן!

דען נישט צופריעדען קאָן זיין דער, וועלכער זוכט אַן'אייביג ליכט, אַ ליכט פאַר אַלע מענשען צוגלייך.

און אַזוי זוכענדיג דאָס ליכט זענען טעג נאָך טעג, יאָהרען נאָך יאָהרען געשוואונדען, און מאַט איז ער געוואָרען און מיעד און אַלט און קראַנק.

און די פיס האָבען איהם געשמערצט פאַר צופיעל געהן און זו-

בען און דאָס האַרץ און דער קאָפּ האָבען איהם געשמערצט פאַר צוּ-פיעל פיהלען און קלערען.

און אויך זיינע האָר, שוואַרץ ווי די נאַכט, זענען ווייס געוואָרען און האָבען געגלאַנצט און געלויכטען.

און אויך ער האָט געהאַט אַ זוהן, און דער דאָזיגער זוהן האָט אויך פערלאַנגט און געזוכט: דאָס וואָס ער אַליין האָט פערלאַנגט און געזוכט זיין גאַנץ לעבען.

און אַזוי זוכענדיג און קלערענדיג, איז איהם דערווייל אָנגעקומען דער לעצטער און פינסטערער טאָג, און אַנשטאָדט ליכט, וואָס ער האָט געזוכט, איז צו איהם געקומען דער פינסטערער מלאך מיט די טויזענד שוואַרצע אויגען.

פלוצלינג האָט ער פערשטאַנען: עס איז דאָס אייביגע געזעץ! טאָג און נאַכט קומען אָבוועקסלענד, ווי זומער און ווינטער, ליכט און פינסטערניש, היץ און קעלט.

און צורופענדיג זיין זוהן צום בעט, האָט ער געזאָגט: איך האָב געזוכט דאָס ליכט — אויך דאָס איז שוין גענוג!

רב מאיר בעל־נס׳ פושקע

זאָקען פלעג איך טראָגען יאָהרען־לאַנג פון רחל־לאה׳ס אַרבייט. דאָס גאַנצע געססעל פלעגט קויפען זאָקען ביי רחל־לאה׳ן. דאָס האָט זיך גערעכענט פאַר אַ שטיקעל מצוה: אַ יודענע, אַן אַלטע, אַ כשר׳ע, פרו־מע יודענע, און דערצו אַן אַלמנה, דער מאַן איז געווען אַ גרויסער בן־תורה, אַ יְרֵא־שָׁמַיִם און אָנגעזעהן זעהר און זעהר. אַן אַנדער שטיקעל פרנסה האָט די אַלמנה נישט געהאַט. זאָקען איז געווען די לעצטע פּראָבע, וואָס זי האָט געמאַכט אַ שטיקעל ברויט צו פערדיענען.

זינט דער מאַן איז געשטאָרבען ביז היינט האָט זי שוין געמאַכט אַ רעכט ביסעל פּראָבען; אָנגעהויבען האָט זי גרויס, און געענדיגט קליין. באַלד ווי דער מאַן איז געשטאָרבען און זיין שטאַרבען האָט אַ רושם אָנגעמאַכט האָט קהל צונויפגענומען פאַר איהרעטוועגען אַביסעל געלד און האָט איהר געקויפט אַ וואָגען שטיינקויהלען, זי זאָל דערמיט האַנדלען. די ערשטע צייט האָט יעדער זיך געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל פליכט, צו קויפען שטיינקויהלען דוקא ביי דער „אַלמנה״, און זי האָט דערפון געהאַט אַ שטיקעל ברויט. זי אָבער האָט געוואָרט נישט בלויז אויף אַ שטיקעל ברויט, נאָר אויך אויף אַ צייט, אַז זי זאָל האָבען אָנ־געקליבען עטליכע רובעל, כדי צו האָבען אויף הוצאות קיין ארץ־ישראל. נאַטירליך איז דערפון גאָרנישט געוואָרען. מיט דער צייט האָט דער עולם געהאַט פערגעסען זיין פליכט אָן די אלמנה׳ס פרנסה און אָן די אַלמנה אינגאַנצען. דער ווינטער איז געווען אַ לייכטער, און דער עולם ווי ווייט ער האָט נאָר געקאָנט, האָט ער זיך אָוועקגעבאָרט פון שטיינקויה־לען. אַזוי איז געקומען אַמאָל אַ שעהנער פריהמאָרגען, און די אַלמנה האָט פלוצלינג געזעהן, אַז זי האָט נישט קיין שטיינקויהלען און נישט קיין געלד, דאָ האָט זי צונויפגענומען דאָס לעצטע ביסעל כחות און האָט געמאַכט אַ נייע פּראָבע — אַ שטאַפּעל נידריגער פון דער ער־

שטער. זי האָט זיך געשאָפט אַביסעל לאָטעריע-לאָסען, ברוינשווייגער און זאַקסישע, און האָט זיי פונאַנדערגעטיילט צווישען בעקאַנטע. אַנ-פאַנגס איז אויך דאָס געווען אַ געשעפט, אָבער נישט אויף לאַנג. לאָ-טעריע-לאָסען קויפען איז נישט קיין פליכט, און די צייטען זענען שלעכ-טע געווען. ביים סוף האָט זי קאַסע געמאַכט און האָט געזעהן, אַז עס איז נישטאָ נישט קיין סחורה, נישט קיין געלד. דאָ האָט זי צוזאַמענ-געקראַצט די לעצטע פאַר רובעל און איז אַראָב נאָך אַ שטאַפּעל נידרי-גער. זי האָט איינגעקויפט עטליכע פונט טיי און צוקער, און האָט די דאָזיגע לעבענסמיטעל אָנגעהויבען אַריינטראָגען אין די רייכע הייזער. צוויי דריי מאָל האָט מען גענומען ביי איהר, און דאַן האָט מען אויפ-געהערט. די דאָזיגע אַלמנה האָט אויפגעהערט צו זיין אַ „נייעס". אַזוי איז זי אַראָב נאָך אַ שטאַפּעל נידריגער. איהר פּנים האָט איהר גע-פלאַמט פאַר בושה, זי האָט געזיפצט, אָבער באין ברירה האָט זי זיך געקויפט אַ טונדעל הערינג און איז דערמיט געגאַנגען אין די הייזער. די ערשטע טעג האָט זי זיך געשעהמט אויף דער גאַס זיך צו ווייזען מיט דעם טונדעל אין דער האַנד, אָבער ביסלעכווייז האָט זי איינ-געזעהן, אַז קיינער קוקט גאָרנישט אויף איהר און די זון שיינט וויי-טער ווי אַלעמאָל. אַזוי האָט זי איינגעקויפט און פערקויפט, אַמאָל נאָך אַמאָל — ביז זי האָט זיך אַרומגעזעהן ביים סוף, אַז זי האָט קיין געלד נישט מעהר אויף איינצוקויפען אַ ניי טונדעל. דאָ ערשט איז זי אָנגעקומען ביז צו דער לעצטער מדרגה: זי האָט פאַר די לעצטע עט-ליכע גילדען זיך איינגעקויפט אַביסעל שטריק-וואָל און האָט אָנגעהוי-בען אַרבייטען זאָקען. דאָס געסעל האָט געפלעגט איהר אָבצוקויפען די זאָקען — און אויך מיינע זאָקען זענען יאָהרענלאַנג געווען פון רחל-לאה'ס אַרביים. אָבער דאָס גליק בעשטעהט נישט אייביג. אָט זענען צוגעקומען אין דער שטאָדט נייע אַלמנות, נייע בכבוד'ע פרויען, און דער עולם האָט זיך געפונען גענויטיגט נייע מצוות און חסדים טובים מיט נייע נויטבעדערפטיגע צו טהון. אויך די זאָקען, וועלכע איך טראָג אַצינד, זענען נישט מעהר רחל-לאה'ס אַרבייט. ביסלעכווייז האָט מען פערגעסען אָן איהר, און קיינער האָט נישט מעהר איהר נאָמען דערמאָהנט. רחל-לאה איז אַראָב פון דער סצענע. מען זעהט זי נישט מעהר אין דער גאַס, און קיינער ווייסט נישט מעהר פון איהר פאַרהאַן-זיין.

האָט זי עטליכע קאָפּעקעס אויף וואָל קויפֿן, קויפֿט זי און מאַכט אַ פּאָר זאָקן און טראָגט זיי אַריין צו דעם אָדער צו יענעם, און טײַלמאָל ווען ס'איז גראָד קיין אַנדערע נישט געקומען פּ אַ ר איהר, ווערען איהר אַזאַ פּאָר זאָקן אָבגעקויפט. על־פּי־רוב הונגערט זי, און אָפט טיילט איהר דער הונגער אויס גרויסע צרות — און קיינער ווייסט נישט דער־פון. ווייסט עמיצער, וויפיעל חיות עס בלאָנדזשען אַרום אינ'ם וואַלד און זוכען אַ ביסען? וויפיעל פיש עס שווימען אין וואַסער און זוכען עפּעס צו פרעסען? ווער מען געהט אַזעלכעס אָן? רחל־לאה איז פער־שוואונדען געוואָרען און קיינער האָט זי מעהר נישט געזעהן. אפשר איז זי גאָר געשטאָרבען און קיינער ווייסט עס נישט.

נאַטירליך, איז רחל־לאה נ י ש ט געווען געשטאָרבען. ביי אַן'אָרי־מען שניידער אין דער פאָרשטאָדט האָט זי זיך געהאַט איינגעדונגען פּאַר עטליכע קאָפּעקעס אויף אַ שלאָף־שטעל. דאָרט האָט זי געאַרבייט אַ זאָק, ווען זי האָט געהאַט אויף וואָל קויפען, און דאָרט האָט זי גע־הונגערט, ווען זי האָט נ י ש ט געהאַט. טײַלמאָל האָט דער שניידער אויף איהר רחמנות געהאַט און האָט איהר דערלאַנגט עפּעס צו עסען, ווען זי האָט קיין אַרבייט נישט געהאַט; טײַלמאָל אָבער האָט ער נ י ש ט געהאַט קיין רחמנות, און זי האָט זיך געלעגט אָהן עסען. טײַלמאָל האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש איז הונגעריג און לעגט זיך שלאָ־פען, פערגעסט ער דעם הונגער און שלאָפט איין; טײַלמאָל אָבער האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש לעגט זיך הונגעריג שלאָפען, לאָזט איהם דער הונגער נישט אַנטשלאָפען ווערען, און ווערט ער אַבי־סעל אַנטשלאָפען, וועקט איהם דער הונגער אָפט איבער, אָבער פון געוועהנהייט און באין־ברירה האָט זי זיך געהאַלטען ביי דעם ערשטען נוסח. סוף סוף האַלט זי דאָך די אויגען פערמאַכט און איהר דאַכט זיך, אַז זי שלאָפט. אמת, די קישקעס וואָרטשען גאַנץ הויך און לאָזען איהר נישט קיין רוה — אָבער דאָס מוז אַודאי זיין פון עלטער־שוועכע.

און טײַלמאָל, ווען זי פלעגט גראָד האָבען עפּעס אַרבייט און פלעגט בעצאָהלען דעם שניידער פאַר די דירה און קויפען פאַר זיך אַ ברויטעל און אַ טעפּעל קאַרטאָפעל, פלעגט זי נאָך אַלץ טראַכטען וועגען איהר אַלטען פלאַן: אַז גאָט וועט איהר העלפען און זי וועט האָבען אַביסעל אויף הוצאות, וועט זי אַרויספאָהרען קיין ארץ־ישראל.

מיילמאָל האָט זי געפּלעגט פון איהרע עטליכענע געצעהלטע גראָשענס אויך אויף צדקה אַראָבצוגעבען — אַריינגעוואָרפען אַ קאָפּעקע אין די פּושקע פון רֶב מאיר בעל-נס. ביי דער טהיר נעבען דער מזוזה איז געהאָנגען אַ קליין בלעכערנע פּושקעלע מיט אַ שפּאַלט אויבען, און אָנגעשריבען איז דערויף געווען מיט געכתיבה'טע אותיות: „קוּפַּת ר' מֵאִיר בַּעַל-הַנֵּס", און אין דעם דאָזיגען שפּאַלט האָט זי געפּלעגט אַריינוואַרפען אַמאָל אַ קאָפּעקע. אָבער לאַנג שוין האָט זי דאָרט נישט אַריינגעוואָרפען. לאַנג שוין, ווי איהר מוח בעשעפטיגט זיך מיט דער חקירה וועגען דעם שלאָף, אַז דער שלאָף קאָן אַמאָל דעם הונגער איינשטילען, ווען דער מענש ווערט אַנטשלאָפען.

און זי געהט צו די שכנים און צו די וועלכע וואוינען אין די נעכסטע הייזער און בעט אַ גְמִילוּת-חֶסֶד.

און זי אַרבייט נייע זאָקען און זי קויפט זיך ברויט.

און דאַן געהען ווידער אַוועק גאַנצע טעג, און זי אַרבייט נישט קיין נייע זאָקען און קויפט זיך נישט קיין ברויט.

און געפינען געפינט זי, אַז זי טראַכט עפּעס צופיעל וועגען דער פּושקע, וואָס הענגט אויף דער וואַנד. וואָס זי טראַכט ווייסט זי נישט, נאָר אַז די כאַפּט זיך אויף פּלוצלינג ביים טראַכטען, געפינט זי, אַז זי האָט געטראַכט וועגען דער פּושקע. אַן'אונבעשטימט, טונקעל געפיהל פילט אויס איהר האַרץ, אַן'אונרוהיגקייט און אַ שרעק און אַ מאָדנע האַרץ-קלאַפּען פאַלט אָן אויף איהר — און וואָס זי טראַכט, ווייסט זי נישט.

אָבער געלויבט איז גאָט! איינע פון די שכנ'טעס האָט איהר געליהען עטליכע קאָפּעקעס, און רחל-לאה האָט זיך געקויפט אַ קנויל בוימוואָל און האָט ווידער געאַרבייט אַ פּאָר זאָקען. די אונרוהיגקייט און די שרעק און דאָס מאָדנע האַרץ-קלאַפּען האָבען ווידער אויפגעהערט.

נאָך עטליכע טעג איז אָבער שוין ווידער געווען אַלץ ביים אַלטען. די פּושקע בעשעפטיגט איהר מוח — און זי ווייסט פּלוצלינג, וואָס זי טראַכט. די געדאַנקען האָבען אָנגעהויבען זיך אויפצוקלערען.

די פּושקע איז אַ פּושקע פון ר' מאיר בעל-נס. ר' מאיר בעל-נס איז געווען אַ גרויסער הייליגער און פירכטערליכער מאַן. אין דער ערשטער שורה שטעהט גאָט ברוך-הוא אַליין; נאָך איהם שטעהט משה-

רבנו; נאָך איהם קומט אברהם און יצחק און יעקב; נאָך זיי — די נביאים און אויך די נביאה׳טעס, די נשים צדקניות, מרים און דבורה; באַלד הינטער זיי קומט ר׳ מאיר בעל-נס. ניין, פאַר ר׳ מאיר בעל-נס קומט נאָך אליהו הנביא. אָבער אויך ר׳ מאיר בעל-נס האָט אַ גרויסע, ווייסע באָרד. און אין דער פושקע ליגען אַ סך, אַ סך קאָפּעקעס. פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש קויפען אַ זעמעל אָדער עטליכע קאַרטאָפּ-לעס. קאַרטאָפּלעס זענען אַ זעהר גוטע זאַך. דער הונגער איז אַ זעהר מיאוס׳ע זאַך. אָבער ר׳ מאיר איז אַ גרויסער, פּירכטערליכער מאַן. ער ווייסט אַלצדינג און זעהט אַלצדינג. ווי וואויל איז איהר, אַז זי האָט קיין שום מיאוסע געדאַנקען נישט געהאַט! אָבער פאָרט פיהלט זי, אַז איהר בלוט איז איהר פּלוצלינג געקומען אין פּנים אַריין, זי ווייסט נישט, פאַרוואָס און פאַר ווען, זי נעהמט דאָס לייכטע איבער׳ן קאָפּ און הילט זיך טיעף איין אין איהם און פּרובט איינצושלאָפען.

און טיילמאָל, אַז דער הונגער פייניגט זי ביינאַכט צו שטאַרק, פאַלט איהר איין אַ ניי מיטעל. זי ווייסט, אַז ערב-יום-כפור נאָך דער סעודה מפסקת איז מען זיך נוהג צו טרינקען זיבען שלוק וואַסער. דאָס, טראַכט זי זיך, איז אַוודאי אַ סגולה אַזעלכע, נישט צו ווערען הונגעריג בשעת דעם תענית. און דאָ שטעהט זי אויף פון איהר געלעגער און נעהמט זיך זיבען שלוק וואַסער — און איהר דאַכט זיך דאַן, און זי גלויבט דערין, אַז דער הונגער האָט באמת אויפגעהערט.

טיילמאָל טהוט זי דאָסזעלבע אויך בייטאָג, און טיילמאָל עטליכע מאָל אין טאָג, און דאַן יעדע שעה, און דאַן איינמאָל נאָך דעם אַנדערען מאָל כסדר.

און ר׳ מאיר בעל-נס׳ פושקע הענגט גראָד אַנטקעגען איהר און זי זעהט זי שטענדיג. און נישט זי — חלילה! — נאָר איהר מוח איז עס, וועלכער טראַכט: די פושקע איז פול מיט קאָפּעקעס, און פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש קויפען אַ זעמעל. די פושקע הענגט נעבען דער מזוזה און אַ רויטער לאַק-זיעגעל אויף צוויי דינע שפּאַגאַטלעך האַלט זי פאַרשלאָסען.

זי פאַרמאַכט די אויגען און דרעהט זיך אָב צו אַן׳אַנדע-רער זייט.

אָבער דאָס געשטאַלט פון דער פושקע יאָגט זי נאָך אויך דאָרט

אהין. מעשה שטן! זי אנטלויפט פאַר איהר, און יענע יאָגט זי נאָך. זי באַהאַלט זיך פאַר איהר, און יענע טאַנצט איהר אַלץ פאַר די אויגען. אומעטום, אין יעדען ווינקעלע, וואו זי זאָל זיך נישט קערען, הענגט איהר אַלץ די פושקע פאַר די אויגען. מִן־הַסְּתָם, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, מִן־הַסְּתָם קומט דאָך איהר דאָס פאַר איהרע גרויסע זינד, מִן־הַסְּתָם מוז זי אויך דעם נִסָּיוֹן אויסשטעהן! — אָבער דער עיקר איז דאָך, אַז זי אַליין ווייסט גאָרנישט, פאַרוואָס און פאַר ווען דאָס אַלץ איז און וואָס די פושקע וויל פון איהר האָבען.

אין די לעצטע אַכט טעג האָט די פושקע נישט אויפגעהערט איהרע געהירען צו בעשעפטיגען.

די פושקע איז אַ קליינע, ווינציגע כּלי, אַ ווייס שטיקעל בלעך איז זי, און דאָס דעקעל פון איהר איז אַזוי דין, אַז מיט אַ קליין מעסערעל קאָן עס אַ מענש אַוועקבייגען. און פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש אַ גאַנצע זעמעל קריגען. —

און פּלוצלינג האָט זי געוואוסט און פערשטאַנען קלאָר, פאַרוואָס און פאַר ווען דאָס אַלעס איז און וואָס די פושקע וויל פון איהר האָבען. איהר איז פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען, איהרע געדאַנקען האָבען זיך צעמישט און איהר גאַנץ ביסעל בלוט איז איהר געשטיגען אין קאָפּ אַריין. פּלוצלינג האָט זי געפיהלט, ווי איהרע שלייפען פון ביידע זייטען האָבען אָנגעהויבען צו העמערען.

דו גרויסער, הייליגער גאָט! וואָס איז דאָ געשעהן מיט איהר? ווי ווייט שוין איז אַ יודישע טאָכטער געקומען? ווי קאָן אַ מענש נאָך ווייטער לעבען? — און זי האָט געפיהלט, ווי די טרעהרען קייקלען זיך איהר איבער די באַקען.

— פאַר וואָס וויינט איהר? האָט דער שניידער געפרעגט.

זי האָט נישט געענטפערט, און דער שניידער האָט איהר דערלאַנגט אַ שטיק ברויט.

עטליכע טעג האָט די פושקע אויפגעהערט זי צו קוועהלען, אָבער דאַן האָט זי אָנגעהויבען מיט טאָפּעלער קראַפט — און די קישקעס האָבען דערווייל געברומט און געוואָרטשעט, אַזש צום הערען, און דער הונגער האָט געבוירעט ווי מיט אַן׳עגבער.

איינמאָל בייטאָג האָט זי געהערט אַ נייעס: אין דעם קאָנטאָר פון „לאַנדוי עט קאָמפּ.” האָבען זיך אַריינגעבראָכען גנבים און האָבען אויפגעריסען די אייזערנע קאַסע און האָבען געכאַפּט עטליכע טויזענד רובעל — און זי האָט זיך פּלוצלינג געגעבען אַ כאַפּ און האָט אָנגעהויבען שווערען ביי איהר לעבען און ביי איהר מאַנ׳ס נשמה און ביי גאָט, אַז זי איז נישט מיטגעווען צווישען די גנבים! — אַלע, וואָס האָבען געהערט, האָבען זיך צעלאַכט. —

און אָווענד׳ס פון דעמזעלביגען טאָג, ווי זי איז אַליין געבליבען אין דער שטוב, איז זי אויפגעשטאַנען און איז צוגעגאַנגען ביז אַהין, וואו די פושקע הענגט. וואָס עס האָט זיך געטהון דאַן מיט איהר, ווייסט זי נישט, נאָר מערקווירדיג, אַז געדענקען געדענקט זי דוקא טויזענד פערשידענע איינצעלנע קלייניגקייטען, וואָס אַנ׳אַנדער מאָל זעגען זיי איהר גאָרנישט געקומען אין קאָפּ אַריין און זי האָט זיי קיינמאָל גאָרנישט בעמערקט. אָט, למשל, איז זי פּלוצלינג געוואָהר געוואָרען, אַז צווישען די ביידע פענסטער הענגט אַ שפּיגעל אין דער ברייט אויף דער וואַנד; עס איז איהר געווען אויפפאַלענדיג, אַז פון באַלקען הענגט אַראָב אַ פּיער־רעהריגער מעשענער הענג־לייכטער, בעפּוצט מיט רויטע און געלע שטיקלעך גלאַנץ־פּאַפּיער, מיט שוואַרצע פּינטעלעך פון פליגען־שמוץ. אויף איין בעט איז געלעגען אַ העל־בלויע — יאָ, אַ העל־בלויע — אָבגעבלאַקירטע קאָלדרע, און אויף דעם צווייטען בעט איז גאָרנישט געלעגען. די שטוב איז פּיערקאַנטיג. די שטוב האָט פּיער ווענד — יאָ, פּיער. און צווישען די דאָזיגע פּיער ווענד, דאַכט זיך איהר, איז עפּעס געגאַנגען אַ יודענע. זי האָט געהאַלטען אַ מעססער אין דער האַנד און איז דערמיט צוגעקומען ביז צו דער פושקע. זי האָט אַריינגעשטעקט דאָס מעססער צווישען דעם צודעקעל פון דער פושקע און צווישען די פושקע, און דאָס צודעקעל האָט זיך אָוועקגעבויגען. צוויי דריי דינע פינגער האָבען זיך אַריינגעשטופּט מיט גרויס מיה אין די פושקע אַריין און האָבען פון דאָרט אַרויסגעשלעפּט עפּעס — דאַכט זיך, אַ מטבע. אָבער נישט זי, נישט זי! חס־וחלילה! נישט זי! ביי גאָט און ביי איהר לעבען און ביי איהר מאַנ׳ס נשמה און ביי איהר חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא קאָן זי דערויף שווערען: נישט זי, נישט זי, נאָר עפּעס אַנ׳אַנדערע, אַ פרעמדע פרוי האָט דאָס אַלץ געטהון.

און די דאָזיגע אַנדערע, פרעמדע פרוי איז געווען הונגעריג, זעהר זעהר הונגעריג.

און איהר דאַכט זיך, אַז די דאָזיגע פרוי איז געגאַנגען — צו־ערשט האָט זי אויפגעהויבען דעם רעכטען און דאַן דעם לינקען פוס — אָט אַזוי: איינס, צוויי, — אָבער נישט זי, נישט זי! — און איז אַרויס פון שטוב און איז אַריין אין דעם נעכסטען שפייז־קרעמעל און האָט זיך געקויפט אַ זעמעלע פאַר אַ קאָפּעקע — אַ גרויסע זעמעל קאָסט צוויי קאָפּעקעס.

דאַן האָט דיזעלביגע פרוי געוואַשען זיך די הענד און האָט זיי אָבגעווישט מיט דעם ליילעך און האָט געזאָגט: „שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ", און האָט גענומען אין די האַנד אַריין די זעמעל. —

און פלוצלינג ווייסט זי און געדענקט און פערשטעהט, ווער עס איז געווען די דאָזיגע פרוי, וועלכע האָט דאָס אַלץ געטהון.

און זי וואַרפט זיך אויפ'ן בעט אָנגעטהוענערהייט און האַלט די זעמעל פעסט מיט ביידע הענד.

מען טאָר נישט מפסיק זיין! מען טאָר נישט מפסיק זיין!

און אין שטוב געהט אַריין ר' מאיר בעל־נס מיט דער לאַנגער, ווייסער באָרד, און אין דער האַנד האַלט ער אַ גליהענדיגע אייזערנע רוט. און אין שטוב געהט אַריין איהר מאַן עליו־השלום, אָנגעטהון אין תכריכים און אין טלית. און אין שטוב געהט אריין דער מלאך־המות מיט די טויזענד אויגען. און אין שטוב געהט אַריין דער שניידער — — —

מען טאָר נישט מפסיק זיין, מען טאָר נישט מפסיק זיין. ס'איז צווישען נְטִילַת יָדַיִם און דער הַמּוֹצִיא...

און זי האַלט די זעמעל מיט ביידע הענד אַרומגענומען און דריקט זי מיט איהר גאַנצען כח און פאָהרט קיין ארץ־ישראל! דער וועג איז אַזוי ווייט, וואָס מעהר זי פאָהרט, ווערט ארץ־ישראל אַלץ ווייטער, זי איז שוין זעהר ווייט פון דאָרטען, זי איז שוין זעהר ווייט...

און איהרע געדאַנקען האָבען זיך צעמישט, און זי ווייסט גאָר־נישט מעהר, וואָס עס טהוט זיך.

אינדערפריה האָט מען זי געפונען אויף איהר געלעגער, און אין דער האַנד די זעמעל, בו וועלכער איהרע ליפּען האָבען זיך נישט גע-האַט צוגעריהרט.

דאָס ערשטע וואָרט, וואָס זי האָט געהערט, איז געווען: „גנב׳טע, אַרויס פון מיין שטוב! אַרויס בזה הרגע!"

מצוה

ווּאָס איז אַזעלכעס מִצְוָה? וואָס טהוּט זיך אָב אין דער נשמה פון אַ יוד, בשעת ער טהוט אַ מִצְוָה? איך מיין, בשעת ער איז מקַיֵים אַ זאַך מיט מסירת-נפש און טהוט אַ מצוה, אַפילו ווען זי איז געגען זיינע אייגענע אינטערעסען און געגען זיין גוף און געגען אייגען ווייב און קינד? — טהוט ער עס, ווייל זיין נשמה איז אַ הויכע, אַנ׳איידעלע, אַזעלכע, וואָס קאָן זיך אָבזאָגען פון אַלצדינג, אָדער טהוט ער עס, אַדרבא, ווייל די דאָזיגע נשמה איז רויה און אויסגעטרו-קענט און פיהלט גאָרנישט און עס אַהרט זי גאָרנישט וואָס זי זאָגט זיך אָב פון עפּעס?...

נאָך ווען איך בין אַ קינד געווען, האָבען די דאָזיגע פראַגען שטאַרק בעשעפטיגט מיין יונגען מוח.

מיר זעהען אָפט אַ יוד, וואָס איז פון דער נאַטור אַ דימענט, אַ ווייך האַרץ, אַ גרויסער בַּעַל-רַחֲמָנוּת, אַ מענש, וואָס קאָן אַ פליעג אויף דער וואַנד נישט דערצערנען — אָבער אָט האָט איהם גאָט אַ מצוה צוגעשיקט, און ער איז פּלוצלינג ווי איבערגעביטען: זיין מאַמע הויבט איהם נישט אָן צו אַהרען און ער פערשטעהט נישט מעהר זיין אייגענע טאָכטער, זיין טאַטע איז פאַר איהם נישט פאַרהאַנען און ער וויל נישט מעהר וויסען פון זיין אייגענעם זוהן, זיין אייגען ווייב געהט איהם נישט אָן און ער פיהלט נישט מעהר מיט דעם הונגעריגען און דעם דורשטיגען. ווייסט אַ לאָקאָמאָטיוו בשעת דעם לויפען וואָס עס הייסט אַ שטערונג אויפ׳ן וועג? אַז אַ מענש ליגט אויף די רעלסען און זי שטורעמט איבער איהם פאַרביי און צרייסט איהם און צעברעקעלט איהם?

א מצוה!... אַ מענש ועט ער הרגע׳ן און אַ מצוה מקיים

זיין, זיך זעלבסט וועט ער מקריב זיין, אַבי די מצוה איז געטהאָן.
וואָס קומט־פאַר אין דער דאָזיגער נשמה?

איך האָב געקענט אַ גרויסען בעריהמטען רב אין אַ גרויסער שטאָדט, איינעם, וואָס איז געוועזען נעבענביי אויך אַ שטיקעל סוחר. די פריצים האָבען געפלעגט איהם צוצושיקען זייער ספירט, און ער האָט געפלעגט דעמזעלבען אַוועקצוגעבען אַנגראָ אין די גרויסע געשעפטען. איינמאָל, אין אַן ערב־פסח, זענען איהם אָנגעקומען פּראַכטען, און די פעסער זענען אַריין אין זיין „רשות" שוין נאָך ביטול חמץ. דאָס פּנים פון דעם רב איז געוואָרען בלייך ווי קאַלך, אָבער נאָר אויף איין איינציגע מינוט. דאַן איז ער אויפגעשטאַנען רוהיג, האָט געלאָזט אַוועקפיהרען די פעסער צו דער ווייסעל, האָט געלאָזט עפענען די קראַנען און די פעסער אויסצאַפּען אין טייך אריין, איינע נאָך דער אַנדערער, און ער איז דערביי רוהיג געשטאַנען און האָט מיט קיין אויג נישט געפינטעלט. אין דער דאָזיגער איינער שעה איז דער רב, וועלכער איז געוועזען אַ שעהנער נגיד, געוואָרען אַ קַבְּצָן אויף זיין גאַנץ לעבען.

וואָס האָט זיך אָבגעטהון אין דער נשמה פון דעם דאָזיגען מענשען אין יענער שעה?

איך האָב געקענט אַן אָנגעזעהענע, פרומע יודישע פרוי, וועלכע האָט געהאַט אַ בַּת־יחידה אַ צאַצקע, אַ מיידעל מיט אַלע מעלות. דאָס מיידעל איז דריי טעג פאַר איהר חתונה געשטאָרבען, און געוועזען איז עס עֶרֶב־שַׁבָּת צו ליכט־צינדען. די דאָזיגע פרוי האָט זיך אָנגעטהון אין איהרע בגדי שבת, האָט זיך אָנגעהאָנגען די גרויסע שבת'דיגע בריליאַנטענע אויער־רינגען, האָט ליכט געצונדען אין די גרויסע זילבערנע לייכטער, האָט נישט קיין פּיפּס געגעבען און האָט געגעסען און געטרונקען לכבוד שבת, ווי תּמיד, אַזוי איז געוועזען דעם גאַנצען טאָג און נאָר מוצאי־שבת, וויבאַלד עס האָבען זיך געוויזען די ערשטע דריי שטערענדלעך, אָט דאָ ערשט איז אַרויסגעפּלאַצט איהר גאַנצער וועהטאָג מיט אַ שטורם און אַ מאַכט ווי איך האָב עס עהנליך קיינמאָל אין מיין גאַנצען לעבען נישט געזעהן.

וואָס איז פאָרגעקומען אין דער נשמה פון דער דאָזיגער פרוי דעם גאַנצען שבת? וואו איז איהר האַרץ געוועזען?

אויך לאַנג, לאַנג נאָך די דאָזיגע צייטען האָבען מיך אַלץ נאָך

יענע פראַגען געמוטשעט; אויך דאַן, ווען איך בין שוין געווען ווייט פון מיין היים און מיין לאַנד און האָב יודען כמעט גאָרנישט מעהר געזעהן און בין געווען איינגאַנצען איבערגעגעבען מיין שטודיום און מיינע ביכער, — אויך דאַן האָבען מיך אַלץ נאָך יענע פראַגען אָפט געמוטשעט.

איינמאָל, ווי איך זיץ מיר אַזוי אין מיין חדר'ל, פערטראַכט איבער מיינע ביכער און איבער טויזענד וועלט-רעטעניִשען — קומט אונזער דיענסטמיידעל צו מיר אַריין צו געהן.

דאָס חדר'ל איז אַ חדר פון אַ סטודענט פון פילאָזאָפיע, אַ „מעבלירט צימער", און דאָס דיענסטמיידעל — אַ בלאָנדע, לאַכעדיגע דייטשקע, אַ „מעדכען פיר אַלעס".

„העררי דאָקטאָר! (מיין דיענסטמיידעל האָט מיר דעם טיטעל געגעבען פיעל פריהער ווי מיינע פראָפעסאָרען) — אַ „פּאָלנישער יודע" וואַרט אין קאָרידאָר און פרעגט זיך צו אייך".

דער „פּאָלנישער יודע" מיט זיין לאַנגער קאַפּאָטע און זיין משונה'דיגען אויסזעהן איז אַנ'אַרט מדינה-מַכָּה אין אַלע אוניווער-זיטעטס-שטעדט אין אויסלאַנד, ווען עס קומט דער זומער און די מענשען קומען צופאָהרען מאַרבּע פּנות הָעוֹלָם, כדי זיך צו בעראָ-טען מיט די גרויסע פּראָפעסאָרען וועגען פאָהרען אין די וואַרם-בעדער.

איידער דאָס מיידעל האָט נאָך צייט געהאַט איהרע ווערטער צו ענדיגען און איידער איך האָב איהר נאָך געקאָנט ענטפערען, איז דער יוד שוין געשטאַנען אויף דער שוועל.

אַ בלוטיג רויט פּנים, פעט און פליישיג, און די געשטאַלט איז אַ מיטעלגרויסע — דאָס האָב איך אין דער ערשטער מינוט געזעהן, אָבער צו מעהר האָב איך מיך נישט געקאָנט צוקוקען, דען דער יוד איז שוין געשטאַנען און גערעדט.

אויף דעם רויטען אויסגעפּילטען האַלז האָב איך נאָך בעוויזען צו בעטראַכטען און אויך דעם טונקעל-רויטען קאַרק, וועלכער שפּראָצט פון בלוט. אַזאַ קאַרק רופט זיך „שטיער-קאַרק".

„איך וויל, איהר זאָלט מיט מיר געהן צום פּראָפעסאָר. אויך צום קאָנסול וועט איהר דאָך געהן מיט מיר?"

בינו לבינו האָב איך געזעהן, אַז דאָס איז אַ מענש פון אַ יאָהר פופציג, מיט אַ געדיכטער פערפלאָנטעטער באָרד, וועלכע האָט געמוזט זיין אַמאָל רויט אָדער געל. אינטערעסירט האָט ער מיך אויך דערמיט, וואָס די באָרד וואַקסט איהם ביז אויבען צו די אויגען. די אויגען זענען קליין און ליגען אין חלב׳דיגע גריבלעך בעהאַלטען הינטער ברייטע ברעמען, און די נאָז איז קורץ און ברייט. די ברייטע ברעמען אָבער געהען פון איין עק שטערען צום אַנדערען. בכלל האָט זיך דאָס פנים כמעט נישט אַרויסגעזעהן, און איז געווען ווי אַ קליין פינטעלע אין אַ ים פון האָר. — אינטערעסירט האָט מיך אויך דער גרינער וואָלענער שאַל, וועלכער איז איהם געהאָנגען איבער דעם ברייטען קאַרק, הגם די היץ אויף דער גאַס איז געווען נישט צו דערטראָגען.

„איך וויל איהר זאָלט מיט מיר געהן צום פּראָפעסאָר, אויך צום קאָנסול וועט איהר דאָך געהן מיט מיר?״ — דאָס זענען געווען זיינע ערשטע ווערטער, אָהן אַ גוט מאָרגען אָהן אַ גוט יאָהר. אָבער גערעדט האָט ער אַזוי איילענדיג, אַזוי געכאַפּט, אַזוי קורצאָטעמדיג, אַז ס׳איז שווער געווען איהם צו פערשטעהן. ווי עס ווייזט זיך אויס, איז דאָס געווען אַ זעהר נערוועזער מענש.

דאָס געשעפט, צו געהן מיט אַזעלכע פאַרשווינען צו דעם און צו יענעם, איז מיר נישט ניי געווען. דאָס דיענסטמיידעל איז נאָך געשטאַנען אַ ווילע מיט גרויסע, נייגיריגע אויגען און האָט געשמייכעלט, דאַן איז זי אַרויסגעגאַנגען.

„מען האָט מיר געזאָגט, אַז איהר וועט געהן מיט מיר. אודאי וועט איהר געהן. אַלע זאָגען, אַז איהר וועט געהן. נאָך אינדערהיים האָט מען מיר געזאָגט, אַז איהר וועט געהן. פאַר אייערטוועגען וועט דער קאָנסול אַלצדינג טהון. איהר זענט דאָך דאָס פאַר פיער יאָהר אויך משה-מאָטלען בייגעשטאַנען!״

איך פרעג, ווער עס איז משה-מאָטעל, און ער ענטפערט: זיין שוואָגער, אַ שוואָגער פון דער שוועסטער׳ס צד. איך ציה מיט דער פּלייצע. ניין, דאַכט זיך אַזאַ יוד, וואָס הייסט אַזוי, איז ביי מיר גאָרנישט געווען.

— פערשטעהט איהר — רעדט ער ווייטער האַסטיג, און די

וּוערטער, דאַכט זיך, שטופּען זיך און יעדעס וויל פריהער אַרויס — איך עס נישט קיין פליישׁ אין אויסלאַנד, פערשטעהט איהר, איך עס נישט קיין פליישׁ! כּלל וּכלל עס איך נישט קיין פליישׁ! וואו איז דאָ וואַסער צום וואַשען? ברויט עס איך! נאָר הערינג עס איך! ציבעלעס עס איך אויך! וואו איז דאָ וואַסער, האָב איך געפרעגט! —

דאָס געשעפט, אַז אַ פרעמדער זאָל אַריינגעהן צו מיר און זאָל רעדען ווי בעפעהלענדיג און זאָל זיך ביי מיר איינקוואַרטירען ווי אַ בֶּן־בַּיִת, איז מיר נישט ניי געווען. דער יוּד האָט אָנגעהויבען אַרויסצונעהמען פון דער הינטער־קעשענע פון זיין קאַפּאָטע אַ פּעקעל אין אַ טאַשענטוך, און איך האָב איהם אָנגעוויזען, וואו וואַסער שטעהט. ווי עס ווייזט זיך אָבער אויס, האָט ער באַלד חוזר געווען פון דעם, וואָס ער האָט געוואָלט.

— צייט לאַנג האָב איך נישט! מיר מוזען געהן! נעכטיגען וועל איך דאָ ביי אייך! אָט דאָ אויף דער קושעטקע! — דאָס אַלץ האָט ער גערעדט אין איין אָטעם, קורץ, האַסטיג און כאַפּענדיג.

אין די ערשטע מינוטען האָב איך געהאַט חֲשָׁד, דעם דאָזיגען פּאַרשוין מְשַׁלֵּחַ צו זיין; איך האָב אָבער שוין געוואוסט פון ערפאַה־רונג, אַז אַזעלכע מענשען לאָזען זיך נישט פון וועמען עס איז משלח זיין, בעזונדערס נאָך ווי ער האָט אָנגעהויבען מיט גרויס אימפּעט און אויף גיך צו דערצעהלען פון זיין קראַנקהייט און פון דער סכּנה אין וועלכער ער איז, און ווי מען האָט איהם געשיקט דאָ אַהער צום פּראָפעסאָר, און פון דעם אומגליק, וואָס ער האָט געהאַט אונטערוועגענס מיט דעם פּאַספּאָרט, אַזוי אַז איך מוז איהם ראַטע־ווען און מיט איהם געהן צום קאָנסול, כּדי דעם פּאַספּאָרט צו פּראָ־לאָנגירען — דאָ האָב איך פערמאַכט מיינע ביכער, אַוועקגעלעגט די כְּתָבִים אין אַ זייט און בין אויפגעשטאַנען.

נאָך אַ האַלבער שעה געהען מיר שוין איבער דעם „אויסטרען שטאָדטגראָבען" און איבער דער „קייזער־ווילהעלם־שטראָסע" — און דער יוּד האַלט אין איין רעדען.

מיר זענען ביים פּראָפעסאָר און ביים קאָנסול — און דאָס מויל האָט זיך איהם נאָך נישט פערמאַכט.

מיר זענען אַקעגען אָװענד שױן װידער בײ מיר אינדערהײם— און ער רעדט נאָך אַלץ אין אײן אימפּעט.

אָבער װאָס איך װאָלט אָנפאַנגס קײנמאָל נישט געגלױבט, דאָס איז געשעהן: דער דאָזיגער מאַן, אין דער צײט, װאָס איך בין געװען בעשעפטיגט מיט איהם און מיט זײנע עסקים, האָט מיך אײנציגװײז געלאָזט פערגעסען װי עקעלדיג ער איז מיר געװען אָנפאַנגס מיט זײן אױסזעהן און מיט זײן רעדען און האָט אױפגעהערט מיר צו זײן לעסטיג. פון מינוט צו מינוט איז ער מיר געװאָרען אַלץ מעהר מקורב. אַקעגען אָװענד, װי מיר זענען געװען בײ מיר װידער אינדערהײם, בין איך שױן געװען צוגעװעהנט צו איהם.

און איך זיץ מיר װידער פאַר מײן שרײב-טיש איבער מײנע ביכער און כְּתָבִים, און איהם לאָז איך זיצען הינטער מיר און רעדען און דאָס שטערט מיר גאָרנישט מעהר. טײלמאָל הער איך װאָס ער רעדט; טײלמאָל אָבער הער איך אפילו נישט. ער פּלױדערט און פּלױדערט און איך זיץ און טהו מיר מײן אַרבײט.

פּלוצלינג הער איך עטליכע װערטער: „אַבְרָהָם גְדַלְיָה איז זיך אַװעקגעפאָהרען". װי עס װײזט זיך אױס, האָבען זיך די דאָזיגע װערטער אַרױסגעשאָטען גלאַט אַזױ פון זײן מױל, נישט אָנגעהערענדיג זיך מיט דעם, װאָס ער האָט גערעדט פריהער. אין לױף פון רעדען האָב איך מיר מְשַעֵר געװען, אַז אברהם גדליה איז זײן עלטסטער זוהן. — „איז זיך אַװעקגעפאָהרען קײן אַמעריקא. מען זאָגט, ער איז זעהר רײך געװאָרען. צוריק דאָס אײגענע, פאַרװאָס נישט? זאָל ער! האָט איהר נישט קײן שװעבעלע בײ זיך, אַ פּאַפּיראָס אָנצוצינדען? ער האָט אַװדאי זײנע ק"ן אֶלֶף קערבלעך! איך נעהם זײ חלילה בײ איהם נישט אַװעק! חלילה, חלילה! האָט איהר נישט קײן שװעבעלע? ער איז אַ טִפֵּש! פאַרװאָס בעהאַלט ער זיך פאַר מיר? טהוט אַזױ אַ זוהן, אַן׳עלטסטער זוהן, זײן אַלטען קראַנקען טאַטען? און נאָך דערצו װײסט ער דאָך, אַז נאָך דער שרפה בײ אונז בין איך זעהר אַראָבגעקומען! אין מײן קראָם װעט איהר נישט געפינען קײן הונדערט שטיקלעך סחורה. דעם פונפצעהנטען נאָװעמבער האָב איך אַ װעקסעל צו צאָהלען: דרײהונדערט

מיט זעכצעהן רובעל. האָט איהר נישט נאָך אַ שוועבעלע? אַ חכם לְהָרֵע איז ער פון תמיד אָן געוועזן; ער האָט פון תמיד אָן ליעב געהאַט נאָר זיין אייגען נפש און זיין אייגען בייכעל. דער פּאַפּיראָס איז פייכט, ער ברענט נישט מעהר.״

איך האָב איהם פאָרגעלעגט מיין טעשעל מיט פּאַפּיראָסען.

— איז מיר געבליבען אַזוי גרויס ווי משה זלמן. אָבער ער איז נאָך גאָר אַ יונגעל. חוץ מזה זיצט ער נאָך אויפ׳ן שווער׳ס קעסט. גם לאָזט איהם זיין ווייב נישט זיין אַ צו גרויסער געבער. און פאָרט, ווען נישט ער, וואָלט איך היינט נישט געהאַט אין מיין קרעמעל אַפילו קיין איינציג שטיקעל סחורה! מיט זיין שווער האָב איך אַ דין-תורה. האָט איהר נישט אַ גלאָז וואַסער צום טרינקען? איך בין דורשטיג. דער פּראָפעסאָר האָט מיר אָנגעזאָגט, נישט צו טרינקען קיין נישט-געקאָכט וואַסער. יאָ, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? מיט זיין שווער האָב איך אַ דין-תורה. אַדרבא, זאָגט איהר, איהר זענט דאָך אַ קלוגער, ווער פון אונזביידע איז גערעכט?״

ווער פון ביידע ס׳איז גערעכט, האָב איך איהם נישט געקאָנט זאָגען, דען ער האָט פּלוצלינג איבערגעהאַקט זיינע רייד.

און אַזוי זיצט ער און רעדט און רעדט אָהן אַנ׳אויפהער און איך זיץ געבויגען איבער מיינע פּאַפּירען און הער כמעט קיין איינציג וואָרט נישט. איך הויב אָן מינוטען-ווייז צו פערגעסען, אַז עמיצער איז דאָ ביי מיר אין שטוב. פּלוצלינג פליהען מיר פאַרביי פאַר די אויערען עטליכע נייע ווערטער:

„בנוגע צו מְנַחֵם-מענדלען זאָג איך נאָכאַמאָל, וואָס איך האָב שוין געזאָגט מֵאָה פְּעָמִים וְאַחַת: איך בין אין דער גאנצער מעשה נישט שולדיג. ער איז מיר אַלעמאָל ליעבער געוועזן פאַר זיין עלטסטען ברודער און אויך פאַר דעם יונגסטען. אַזאַ מענש, אַ דימענט, געפינט מען נישט צווישען טויזענדער. אָבער וואָס האָב איך געקאָנט מהון? ס׳איז דאָך וועגען אַ מִצְוָה!...״ איך האָב אָנגעהויבען האָרכען. „ס׳איז דאָך אַ בפירוש׳ער דין. האָב איך איהם געזאָלט לאָזען עובר זיין אויף אַ דין? אַז ער האָט פון זעלבסט זיך נישט גענומען צו דער זאַך, האָב איך מיך געמוזט דערצו נעהמען! איך בין דאָך

ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר אַ טאַטע! דערויף זענען מיר דאָך יודען! דערפאַר איז עס דאָך אַ מצוה! אָבער ער איז געווען אַ טִפֵּש! אַ שוטֶה איז ער געווען! אַ שוטה, זאָג איך אייך, אַ שוטה! אַז איך זאָג אַ שוטה, קאָנט איהר מיר גלויבען! און באמת גע-רעדט, איז דאָ אַ גרויסע נַפְקָא-מִינָה — דאָס ווייב אָדער יענץ ווייב?"

איך האָב דעם קאָפּ צו איהם אומגעקעהרט. די זאַך האָט מיך אָנגעהויבען צו אינטערעסירען.

„און יעצט וואו געפינט זיך דער דאָזיגער זוהן אייערער?" האָב איך איהם געפרעגט, נאָר אום עפּעס וואָס צו פרעגען און איהם נישט צו לאָזען שפּרינגען פון דעם געגענשטאַנד צו אַב'אַנ-דערען.

„וואו?! אדרבא, איך פרעג אייך וואו? איהר ווייסט עפּעס? און ווי איהר ווייסט נישט, אַזוי ווייס איך נישט! דאָס איז עס דאָך, וואָס לאָזט מיך נישט שלאָפען גאַנצע נעכט! — אַוועק, פערשוואונדען און נישט דאָ איז ער! אָבער איך בין נישט שולדיג. איך בין דאָך אַ יוד. ס'איז דאָך אַ מצוה-זאַך געווען! — אָבער ער איז אַ שוטה געווען! — און פאָרט, ווען איך ליג ביינאַכט אַליין און קלער אַריין דערין, קען איך נישט מעהר אַנטשלאָפען ווערען..."

האָט זיך עס מיר נאָר געדאַכט, אַז די שטימע פון דעם דאָ-זיגען רויהען מענשען האָט געציטערט ביים רעדען? איז עס מעגליך, אַז אויך אונטער דער דאָזיגער רויהער שאָל איז פאַרהאַנען אַ הארץ, און דאָס דאָזיגע הארץ ציטערט און קרימט זיך און ציהט זיך, ווען ס'טהוט איהם וועה?...

„ס'איז אַ מענש געווען, ווי מען געפינט נישט זיין גלייכען צווישען טויזענדער און צעהנטויזענדער" — האָט ער ווייטער גע-רעדט. „ביי אונז אין בית-מדרש האָט מען איהם אפילו גערופען „מענדעל דייטש", אָבער וואָס איז שַׁייך צו זאָגען? הַלְוַאי זאָלען אַלע יודען זיין אַזעלכע כשר'ע יודען ווי ער. ער האָט נאָר אַביסעל מַקְפּיד געווען אויף די ריינקייט פון זיינע מלבושים און האָט גע-קאָנט גוט פויליש רעדען. ער האָט פאַר דעם גאַנצען שטעדטעל די-

בריעף געשריבען. ווער ס'האָט בעדאַרפט אַ בריעף צו אַ סוחר אָדער אַ בריעף צו אַ כּלה, האָט געמוזט אָנקומען צו איהם. אַ מושלם איז ער געווען, זיין כּתב־יד איז אַפּילו געווען נישט אַזוי שטאַרק שעהן, אָבער אַלע האָבען געזאָגט, אַז דאָס וואָס ער שרייבט אָן איז ווי... וואָס זאָל איך אייך זאָגען? ווי פּערעל! גם אַז ער האָט גערעדט, האָבען זיך פּערעל געגאָסען פון זיין מויל. און אַ האַרץ האָט דאָס געהאַט — אַזאַ גאָלדען האַרץ איז גאָר אויף דער וועלט נישט פאַרהאַנען. כּל זמן ער האָט געהאַט אַ רובעל אין קע־שענע, האָט גענומען ווער עס האָט נאָר געוואָלט נעהמען. אַלע האָבען איהם ליעב געהאַט. ווי אַ בֶּן־מֶלֶך האָט ער אויסגעזעהן, מַמָש ווי אַ בֶּן־מֶלֶך..."

און איך זיץ און הער זיין געפּלוידער און ווי עס שיט זיך פון איהם ווי אַ גאַס־רעגען — און פערטראַכט זיך אַביסעל. אַ שעה־נער יונגער מענש האָט עס געמוזט זיין. שעהן, ריין און ציכטיג אָנגעטהון, און זיס און ליעבליך צו יעדען מענשען. ווי עס ווייזט זיך אויס, גאָר אַביסעל פערכאַפּט אין די „ביכלעך". און איינער אַליין אין גאַנצען שטעדטעל, און קיינער ווייסט נישט, וואָס עס קומט־פאָר אין זיין נשמה. אַ בלימעל אין אַ וויסטער מִדְבָּר, וועל־כעס שפּראָצט און בליהט און וואַקסט און ווערט פערוועלקט, און קיינער ווייסט נישט פון זיין בליהען אַזוי ווי קיינער ווייסט נישט פון זיין פערוועלקט־ווערען... פּלוצלינג האָב איך געפיהלט. אַז עס ווערט מיר וואַרם, און אַ משוגה'דיג רחמנות האָט מיך אָנגענומען צו אַ מענשען, וועלכען איך קען גאָרנישט.

„און זיין ווייב שרה־מלכּה", הער איך מיין יוד ווייטער רע־דען — „האָב איך דען חלילה עפּעס צו איהר? אַלע גוֹיִם, וועלכע זענען אַריינגעקומען צו זיי אין קראָם אַריין, האָבען פּראָסט קיין אויג פון איהר נישט אַראָבגענומען. נישט אַראָבגענומען — טאָ נישט אַראָבגענומען. וואָס אַהרט מיך דאָס? אָבער דער עיקר איז, וואָס זיי, דאָס פּאָר־פאָלק, האָבען צווישען זיך געלעבט בשָלום ובשַלְוָה. יאָ, איך וויל נישט לייקענען. בשלום ובשלוה האָבען זיי געלעבט! שָלום־בַּיִת האָבען זיי געהאַט! אַז איך זאָג שָלום־בַּיִת, איז שָלום־בַּיִת. דאָס איז אֶמֶת: אַ גרויסער שטאַרקער שָלום־בַּיִת! דאָס גראָד וויל

איך נישט לייקענען. שָלום-בית האָבען זיי געהאַט... וואו איז דאָ מִזְרח?״

דאָס וואָרט „שָלום-בַּיִת״ האָט מיך מאָדנע בעריהרט. אַ סטרונע האָט אין מיין האַרץ געציטערט.

איך זיץ און רויכער מיר מיין פּאַפּיראָס, און ווען די גע-הערטע ווערטער, וועלכע האָבען זיך ווי אַ שטראָם געגאָסען, האָבען זיך אַביסעל גלייכגעלעגט אין מיין מוח, האָט זיך מיר פאָרגע-שטעלט אַ מערקווירדיג בילד, אַ בילד וועלכעס קאָן דאָס האַרץ דערוואָרמען און די נשמה העכער הויבען: — אַ גוטער, האַרציגער יונגערמאַן מיט אַ האַרציגער, שעהנער פרוי. אַלע, וועלכע זעהען די פרוי, מוזען שטעהן בלייבען און זי אָנגלאָצען מיט אויפגעריסענע מיילער. און דאָס פּאָר-פאָלק האָט זיך ליעב געהאַט מיט אַנ'אמת'ער, ריינער ליעבע. דאָס רופען דאָך אָן אַזעלכע מענשען „שלום-בית״, אַ „גרויסען, שטאַרקען שָלום-בַּיִת״. און ליכטיג און ציכטיג איז אומ-מעטום אין הויז, עס שמעקט מיט שטילקייט און צופרידענקייט פון יעדען ווינקעלע; קליינע מלאָכים'לעך פליהען אונגעזעהענערהייט אַרום אין יעדען קאָנט. וואָס פעהלט אַזאַ הויז צו זיין גליק?...

„ס'איז דאָך אָבער אַ מצוה!״ הער איך פּלוצלינג די רויהע שטימע פון מיין יוד. די שטימע גיט אַ פאָהר ווי אַ שטורם-ווינד איבער יונגע בלימעלעך, און מיר שטעלען זיך באַלד פאָר אין דער פאַנטאַזיע אַלע מיני אונדערבאַרעמדיגע אינסטרומענטען, וואָס די אינקוויזיציע האָט אויסגעקלערט — „ס'איז דאָך אַ בפירוש'ער דין. אַדרבא, זאָגט איהר אַליין. מיר האָבען דאָך אויך געוואָרט דאָס גאַנ-צע עלפטע יאָהר. מיר האָבען געמיינט, אפשר וועט זי אין דעם יאָהר עפּעס אַ קינד האָבען...״

איך האָב געפיהלט אַ שטאָך אין האַרצען. איך האָב געוואוסט, אַז דער שטורם קומט אָן און די קאַטאַסטראָפע וועט באַלד אויס-ברעכען, נאָר געוואוסט האָב איך נאָך נישט אויף קלאָר, ווי און וואָס וועט זי זיין.

„אדרבא״, הער איך איהם רעדען, און דאָסמאָל, דאַכט זיך, זענען די ווערטער נישט מעהר אַזוי גיך און שטורמיש און מיט אַזאַ אימפּעט אַרויס פון זיין מויל — „זייט מוחל און קוקט אַליין נאָך

מסכת כתובות, דף... דף... האָט איהר נישט דאָ אין אייערע שאַפּעס אַ ש״ס? יאָ: דף מ״ז איז עס. אויך אין פּֿרֶק „הַבָּא עַל יְבִמְתּו״, דף ס״א; דאָס געדענק איך קלאָר, אַז עס איז דף ס״א. קוקט נאָך אויך דעם טור הִלְכות אִישות... א שאָד, וואָס עס איז נישט פאַרהאַן ביי אייך קיין טור״...

„פאַרהאַנען״, האָב איך געענטפערט כמעט געגען דעם אייגע-נעם ווילען.

און שוין איז ער געשטאַנען פאַר די ספרים און האָט אַרויס-געשלעפּט דעם טור. „יאָ, הלכות אישות איז עס, יאָ יאָ, הלכות אישות״... און רעדענדיג האָט ער געמישט דערוויילע אינ׳ם ספר — „יאָ יאָ... דאָ איז עס: סימן קנ״ד... זעהט אַליין״... פּלוצלינג אָבער האָט ער דאָס ספר אַוועקגעלעגט. „ניין, שרייט ער, בעסער נאָך נאָכ-צוקוקען אין רמב״ם אַליין״, און שוין זוכט ער זיך דעם רמב״ם צווישען די ספרים אויף דער וואַנד — „אָט דאָ איז ער! קוקט אַליין. דאָ איז עס, פּרק ט״ו. זעהט אַליין, ווי ער זאָגט בפירוש: נָשָׂא אִשָּׁה וְשָׁהֲתָה עִמּו עֶשֶׂר שָׁנִים ולֹא יָלְדָה, האָט ער גענומען אַ ווייב און האָט געוואוינט מיט איהר צעהן יאָהר און זי האָט קיין קינדער נישט געהאַט, הֲרֵי זֶה יוצִיא וְיִתֵּן כְּתוּבָּה, זאָל ער זי מוציא זיין, דאָס הייסט גט׳ען, און איהר געבען אַ כתובה, או יִשָּׂא אִשָּׁה הָרְאוּיָה לֵילֵד, אָדער ער זאָל חתונה האָבען מיט איינער, וועלכע קאָן האָבען קינדער. וְאִם — איהר זעהט? — וְאִם לֹא רָצָה לְהוצִא, אַז ער וויל זי נישט גט׳ען, כּופִין אותו וּמַכִּין אותו בְּשׁוט עַד שֶׁיּוצִיא, צווינגט מען איהם און מען שלאָגט איהם מיט אַ רוט ביז ער וויל גע-בען אַ גט. איהר הערט ווערטער? כּופִין אותו וּמַכִּין אותו בְּשׁוט עַד שֶׁיּוצִיא, מען נייט איהם און מ׳שלאָגט איהם מיט אַ רוט ביז ער וויל געבען אַ גט... אַזוי שטעהט בפירוש״ — אַ מין זיפץ, אַנ׳עדות, אַז יעצט איז איהם לייכטער געוואָרען, האָט זיך געהערט פון איהם. און פּלוצלינג: „וואו איז דאָ מִזְרָח? האָב איך געפרעגט״.

ער האָט זיך די הענד געוואַשען און האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער וואַנד צו מזרח-זייט מנחה דאַווענען, און איך בין געבליבען

פער׳חלומט אויף מיין אָרט זיצען, רויכערענדיג אַ פּאַפּיראָס נאָך אַ פּאַפּיראָס.

טיעפע שאָטענס האָבען זיך צעלאָזען איבער דער שטוב, די שאָטענס האָבען געפלאַטערט איבער די ווענד און מיין האַרץ האָט מאָדנע מיטגעפלאַטערט. די טונקעלע שאָטענס און די איינצעלנע פערבלאָנדזשעטע טענער פון דעם יוד, וועלכער דאַווענט, האָבען מיין האַרץ מאָדנע שווער געמאַכט. די טונקעלהייט ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, און מיין האַרץ קרימט זיך אונטער יענעם שרעקליכען געדאַנק, וועלכען איך האָב שוין נישט איינמאָל און נישט צווייטמאָל געטראַכט: וואָס איז טייטש אַ מצוה? וואָס קומט-פאַר אין דער נשמה פונ׳ם יודען, בשעת ער טהוט זי? טהוט ער זי, ווייל ער פיהלט צופיעל? אָדער טהוט ער זי, אַדרבא, ווייל ער פיהלט שוין גאָרנישט מעהר? אָט לעבט זיך אַ פּאָר-פאָלק ווי די צווי טויבען, בשלום ובשלוה, פּלוצלינג שטרעקט זיך אַ האַנד אויס, וועלכע מאַכט חָרוב אַ טאָפּעל-לעבען און פערגיסט דאָס אונשולדיגסטע, ריינסטע בלוט. ווער ערלויבט אַ מענשען אַזאַ רציחה צו בעגעהן?... עס קלעבט בלוט אָן זייער האַנד און זיי שפּירען עס נישט. זיי מאַכען חָרוב משפּחות און ווייסען נישט, זיי הרג׳ענען מאַן און ווייב און פערשטעהען נישט. ווער גיט די דאָזיגע מענשען דעם כח צו נייטען און צו שלאָגען מיט ריטער דעם מאַן, וועלכער האָט ליעב זיין ווייב, ביז ער גיט איהר אַ גט געגען זיין ווילען?...

„אַ שוטה איז ער געוועזן״ — די דאָזיגע ווערטער האָבען מיך פּלוצלינג אַרויסגעריסען פון מיינע חלומות; איך האָב גאָרנישט בעמערקט געהאַט, אַז מיין יוד האָט שוין געענדיגט זיין דאַווענען און זיצט שוין ווידער נעבען מיר און רעדט. — „אַ שוטה זאָג איך אייך. אַ גוטע נשמה אַפּילו, נאָר אַ שוטה. אַדרבא, זאָגט איהר אַליין: ער האָט עטליכע מאָל זיך געפּרובט מיר צו בעווייזען, אַז ס׳איז פאַראַן צווישען די פּוסקים אויך אַזעלכע, וועלכע זענען מֵקִיל. אָט למשל דער „הגהות מַיימוניות״, אויף דעם אייגענעם דף. אַ שאַד וואָס עס איז שוין אַביסעל פינסטערליך און איהר קאָנט נישט זעהן. אָט דאָ איז עס. איהר הערט? — : וְהִנֵּה לֹא חִילֵּק בֵּין אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל לְחוּץ-לָאָרֶץ, ער האָט נישט קיין חילוק געמאַכט צווישען ארץ-ישראל און

חוץ-לאָרץ״; ניין, נישט דאָ. אָט איז עס: וכָתב עוד דאֵין כופין להוציא אַפילו בּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, און זאָגט נאָך, אַז מען נייט נישט צו גט׳ען אַפילו אין אֶרֶץ-ישראל אַליין, מֵהָא דְגָרְסִינָן, פון דעם וואָס מען איז גורס, מיום שחרב בית המקדש דין הוא, זייט ס׳איז חרוב דער בית-מקדש וואָלט זיין רעכט, שנגזור עַל עַצְמֵנוּ, מיר זאָלען אויף זיך גוזר זיין, שֶׁלֹא לִישָּׂא אִשָּׁה וְשֶׁלֹא לְהוֹלִיד בָּנִים, נישט חתונה צו האָבען און נישט קיין קינדער צו האָבען, אֶלָא שֶׁאֵין גוֹזְרִין עַל הַצִּבּוּר, נאָר מען איז נישט גוזר אויף צבור, אֶלָא אִם כֵּן רוב הַצִּבּוּר יְכוֹלִין לַעֲמוֹד בָּהּ, אַזוי לאַנג ווי דער רוב צבור קען דערויף נישט בּעשטעהן, הִילְכָּךְ לְכָל-הַפָּחוּת אֵין כּוֹפִין להוציא אַפילו בּאֶרֶץ-ישראל, דעריבּער ווּעניגסטענס נייט מען נישט צו גט׳ען אַפילו אין אֶרֶץ-ישראל אַליין. אַזוי ווייט ברענגט דער אֲבִיאָסָף. אָבער...״

שטיל זיץ איך נאָך און טרויעריג, ווי איך בין געזעסען, און פאַר מיינע אויגען שטעלט זיך פאָר די געשטאַלט פון דעם יונגען מענשען, וועלכער, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט נאָך געפּרובּט אין זיינע צרות צו ראַנגלען זיך און צו זוכען הילף בּיי די דאָזיגע פּוסקים, וועלכע זענען עטוואָס מֵקִיל. — מיין האַרץ איז אין מיר מיט יעדער מינוט אַלץ מעהר און מעהר פערקלעמט געוואָרען.

מיין יוד, ווי ער האָט געזאָגט דאָס וואָרט „אָבער״, איז פּלוצלינג ווידער אַהינגעלאָפען צו דער שאַפע און האָט געבּראַכט אַ ניי ספר.

„אָבער״, הער איך איהם — „דער טור, קנ״ד, זאָגט בּפירוש — איהר זעהט? — : כָּתַב אֲדוֹנִי אָבִי הרא״ש ז״ל, מיין טאַטע, דער רא״ש זכרונו לִבְרָכָה, שרייבּט: יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבְּחוּץ-לאָרץ אֵין כּוֹפִין לְהוֹצִיא אַחַר יו״ד שָׁנִים, אַ טייל זאָגען, אַז אין חוּץ-לָאָרֶץ נייט מען נישט צו גט׳ען נאָך צעהן יאָהר ולא מִסְתַּבֵּר להורות כֵּן, ס׳איז נישט רעכט אַזוי צו פּסקנ׳ען. — נו, וואָס ווערט איהר יעצט זאָגען?״

ער האָט אַ זיפץ געגעבען ווי אַ מענש, וועלכען ס׳איז אַראָב אַ שווערער שטיין פון׳ם האַרצען. ווער ווייס? אפשר איז אויך דעם האַרץ געלעגען אַ שטיין, און אַז ער האָט געפונען עפּעס אַ סמך בּיי אַ מַחְמִיר, האָט ער אָבגעאָטעמט און האָט זיך לייכטער געפיהלט.

„און איהר ווייסט דאָך", האָט ער יעצט געזאָגט ווידער גיך און נערוועז — כָּל הַמּוֹסִיף נֶפֶשׁ אַחַת בְּיִשְׂרָאֵל כְּאִילּוּ בָּנָה עוֹלָם, ווער ס'איז מוסיף איין נפש מעהר צו די יודען, איז ווי ער וואָלט אויפגעבויען אַ וועלט. און ווי גרויס די חומרא איז זעהען מיר אויך דערפון: הוא אומר, הַפִּילָה בְּתוֹךְ עֶשֶׂר, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁהֶה עִמָּהּ, אַז ער טענה'ט, זי האָט מַפּיל געוועזען אין די צעהן יאָהר, כדי ער זאָל קאָנען בלייבען וואוינען מיט איהר, מַשְׁבִּיעָהּ שְׁבוּעַת הֶיסֵּת שֶׁהִפִּילָה, גיט מען איהר אַ שבועת הֶיסֵּת, אַז זי האָט באמת'דיג געמַפּיל'ט. די זאַך איז אַ זעהר האַרבע, אַ האַרבע עֲבֵירָה... קאָן איך דאָ נישט קריגען יודיש ברויט און הערינג?"

אין דער מינוט האָט דער מענש ביי מיר אויסגעוויזען ווי אַ רוצח, וואָס בשעת ער הרג'עט אַ מענשען, שטעהט ער און קנאקט רו־היג ניסלעך.

„נו וואָס", האָב איך פּלוצלינג אויסגערופען און האָב מיך אויפ־געכאַפּט פון מיין בענקעל — „האָט אייער זוהן באמת זיין יונג, שעהן ווייב אַ גט געגעבען און זי געפּטר'ט ביי זיין גאַנצער ליעבשאַפט?"

„אויב ער האָט איהר אַ גט געגעבען?" — האָט ער געענטפערט — אָלא ווי דען מיינט איהר? דערויף איז ער דאָך אַ יוד! אָבער אַ שוטה, זאָג איך אייך, איז ער פאַרט געוועזען, א שוטה זאָג איך אייך, אַ שוטה מופלג. אָנפאַנגס האָט ער נישט געוואָלט. איך האָב יעדען טאָג מיט איהם איבערגערעדט און האָב איהם קיין רוה נישט גע־לאָזען. מיר זענען דאָך יודען. ס'איז דאָך אַ מצוה. און ער האָט מיך אַלץ מַדְחֶה געוועזען פון טאָג צו טאָג. ס'איז נאָך צייט, האָט ער יע־דעסמאָל געזאָגט, ס'איז נאָך צייט דערפון צו רעדען. אפשר וועט השם יתברך געבען און זי וועט טראָגעדיג ווערען. און איך — וואָס טהוט דען אַלץ נישט אַ טאַטע פאַר זיין קינד? איך האָב געוואַרט. וואָס זאָל איך אייך דאָ לאַנג ברייען? איך האָב געוואַרט דאָס גאַנ־צע עלפטע יאָהר. און ער... ער, וואָס זאָל איך אייך דאָ דערצעה־לען אַלע נאַרישקייטען, וואָס ער האָט געפּרובט אַקעגען מיר?...

צום סוף האָב איך מיר גענומען צו־הילף אויך אונזער שטאָדט־רב. אונזער שטאָדט־רב איז אַפילו נישט קיין גדול, איך האָב פיינד צו זאָגען, אָבער אַ יוד אַ צַדִּיק, אַ טָהוֹר איז ער. טאָג און נאַכט

האָבען מיר ביידע געאַרבייט מיט איהם. די וועלט איז נישט הֶפְקֵר. און בפירוש שטעהט דאָך: כּוֹפִין אוֹתוֹ וּמַכִּין אוֹתוֹ בְּשׁוֹט עַד שיוציא, מען נייט איהם און שלאָגט איהם מיט אַ רוט, ביז ער גיט גט. אָבער רעדט אייך נישט איין, אַז ס'איז לייכט אָנגעקומען. דערויף איז ער דאָך אַ שוטה, אַנ'עקשן. נאָר צום סוף איז ער מרוּצֶה געוואָרען..."

מיין הארץ האָט זיך איין מיר אַ וואָרף געטהון.

„דער רב האָט געשיקט, רופען זי. אָבער דאָס איז עס דאָך, וואָס איך טענה, אַז ער איז אַ שוטה געווען! דער שוטה, ווי עס ווייזט זיך אויס, האָט איהר פריהער קיין וואָרט נישט געזאָגט פון דער גאַנצער מעשה. ער האָט נישט געוואָלט זי מצַעֵר זיין, און דעריבער האָט ער נישט געזאָגט — אַזוי האָב איך פון זיין אייגען מויל געהערט. איז זי געקומען צו געהן, כּלל וכלל נישט וויסענדיג וואָס עס וועט דאָ געשעהן. דאָ... איך האָב דאָך אייך געזאָגט, אַז זי איז תמיד געווען אַ געזונדע, הלואי זאָל איך שוין זיין אַזוי געזונד ווי זי איז געווען. אָבער אַנ'אשה איז פאָרט נאָר אַנ'-אשה, צופיעל קלוג איז זי בודאי קיינמאָל נישט געווען. ווי ער האָט איהר דערלאַנגט דעם גט, איז זי אין חלשות געפאַלען... און ער..."

פלוצלינג איז ער שטיל געבליבען. — מיר דאַכט זיך, אַז זיין שטימע האָט זיך ביי איהם פלוצלינג איבערגעביטען.

„קאָן איך אפשר דאָ קריגען יודיש ברויט מיט אַ הערינג?"

און באַלד דערויף:

„זי האָט לאַנג געקרענקט, צום סוף זענען געקומען די עלטערען און האָבען זי צוגענומען. און ער... ער האָט געהאַט אַ „מֵיחוּש" און איז וואָכענלאַנג אויף די לופט נישט אַרויסגעקומען, פלוצלינג האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז אַוועק, און האָט מיט קיינעם זיך נישט געזעהן פאַר'ן אַוועקפאָהרען. מען זאָגט, ער איז אַוועק קיין לאָנדאָן, אָבער קיינער ווייסט נישט קלאָר... ווער איז איהם דען שולדיג, אַז ער איז געווען אַ שוטה?"

און דאַן פלוצלינג: „ס'איז עפּעס ווייט פון דאַנען קיין לאָנדאָן?"

דאָסמאָל האָב איך קלאָר דערקענט, אז זיין שטימע האָט ביי איהם געציטערט.

אין שטוב איז די פינסטערניש אַלץ מעהר און מעהר געקראָכען אויף די ווענד, ביז עס איז גאָר אינגאַנצען פינסטער געוואָרען. איך בין געזעסען און האָב געפּיהלט, ווי ס'וואָלט מיר קערפּערליך עפּעס וועה טהון. דאָס בילד פון אַ יונגען מענשען און אַ יונגער־פרוי, וועלכע איך האָב קיינמאָל נישט געזעהן, האָט זיך מיר גע־שטעלט פאַר די אויגען. מינוטענווייז האָב איך געמיינט, אַז נישט אין דער פאַנטאַזיע זעה איך זיי, נאָר אויף דער וואָהר.

דאָס דיענסט־מיידעל האָט אַריינגעטראָגען דעם לאָמפּ און עס איז אין שטוב ליכטיג געוואָרען.

אין מיין האַרץ אָבער איז קיין ליכט נישט געווען.

דער יוד איז געזעסען ביים טיש און האָט געגעסען זיין ברויט און געקייעט זיין הערינג און האָט אויסגעזעהן ווי איינער, וואָס דאָס גאַנצע געהט איהם גאָרנישט מעהר אָן — איך האָב נישט גע־קאָנט איהם קוקען מעהר אין פּנים אַריין.

אויך ביינאַכט האָב איך נישט געקאָנט רוהען און האָב נאָר געקלערט און געקלערט.

און אויך נאָכדעם ווי דער יוד איז שוין אַוועק פון מיר, האָב איך נישט אויפגעהערט צו קלערען.

ער איז נפטר געוואָרען

איך געדענק אַ זומערטאָג אַלס קינד. פריש און ליעבליך איז געווען דער טאָג און דער זומער איז געשוואומען דורך די בלויע לופט אַריין אין מיין הארץ...

און געצויגען האָט עס מיך אַרויס, אַרויס, אין דעם גרינעם וואַלד אַריין. מיין מאַמע אָבער האָט געזאָגט שטרענג און פעסט: אין דעם חדר, יוסי'ל, אין דעם חדר אַריין!"

איך האָב די אויגען אויפגעהויבען און האָב אָנגעקוקט מיין מאַמע. איך האָב געזעהן, אַז דאָ איז גאָרנישט וואָס צו מאַכען, איהר פנים איז געווען ערנסט און איהר בליק שטרענג. זי האָט זיך אויפגעהויבען פון דעם שפיגעל-טישעל, וואו זי האָט זיך צורעכטגעמאַכט איהר האָר-שייטעל, און האָט מיר דערלאַנגט מיין בייגעל מיט פוטער, בעלעגט מיט ווייסע און געלע שטיקעלעך איי, און האָט שטרענג און קורץ איבערחזרט: „אין חדר, אין חדר אַריין!"

און איך בין געגאַנגען...

שמעקענדיג און זיס איז געווען די לופט, און דער זומער איז אַרומגעשוואומען אומעטום. דאָ, אויף דעם אייגענעם אָרט, וואו דורך די לופט פלאַטערען יעצט אַרום די ווייסע ברעקעלעך שניי, זענען פויגעלעך אַרומגעפלאַטערט און האָבען געטשוויטשערט און געטרעלט.

„אין חדר אַריין!" — האָבען מיר נאָך אַלץ געקלונגען אין די אויערען די ווערטער פון מיין מאַמען. איך האָב אַ זיפץ געטהון און בין געגאַנגען.

און ווי איך בין איבער'ן בריקעל אַריבערגעקומען, האָבען

מיינע אויגען דערזעהען די גרינע ביימער פון דעם וואַלד, וואָס זעהט זיך אַרויס באַלד הינטער דעם שטעדטעל. · אַך, ווי האָבען די ביימער געוואונקען צו מיר! אַך, ווי האָבען זיי מיך גערופען!

זאָל איך? זאָל איך נישט?...

מיין יונג קעפעל האָט אָנגעהויבען צו קלערען און צו פילאָ־זאָפירען. געוואוסט האָב איך עפּעס די מַעֲשֶׂה פון דעם יֵצֶר טוב מיט דעם יֵצֶר הָרָע; אָבער געדאַכט האָט זיך מיר אַלץ, אַז דער יֵצֶר טוב טאַקי איז עס, וועלכער שלעפּט מיך אין וואַלד אַריין.

נאָך פאַרבייגעהענדיג פאַר דער שוהלגאַס, האָב איך געוואָלט זיך דאָרט אַריינדרעהען און פון דאָרט אין דעם חדר אַריין. איך ווייס אָבער נאָך ביז היינט נישט, ווי די מעשה איז אייגענטליך געשעהן: פּלוצלינג האָב איך דערזעהן, אז איך געה גאָר דורך די זאַמדגאַס, ווייטער ווייטער, פּונקט אַהין צו דעם וואַלד. אַ פּאָר מינוט שפּעטער בין איך שוין געווען דאָרטען.

און דער וואַלד האָט גערוישט איבער מיין קאָפּ אין דער הויך און אַרום מיר איז געווען טונקעל און שטיל. עפּעס ווי סודות האָבען געשטעקט אין דער לופט — און איך האָב געהאָרכט און געהאָרכט. ביסלעכווייז האָט זיך דאָ און דאָרט בעוויזען אַ שיינדעל פון אַ לאַכעדיגער זון, און באַלד ווידער, אַז איך בין געגאַנגען אַביסעל ווייטער, איז שוין ווידער געווען טונקעל און שטיל. טוי־זענד מיקען און קליינע פליגעלעך זענען מיר אַרומגעשוואומען האַרט פאַר די אויגען און האָבען געשושקעט און האָבען זיך געסוד׳עט — און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און ווייטער.

ווי אָן אַ טויטען האָב איך געהאַט אָן דעם חדר פאַרגעסען.

אַלע וועגען און אַלע קרומע און גלייכע שטעגלעך זענען מיר גוט בעקאַנט געווען נאָך פונ׳ם פאַראַיאָהריגען לַג־בעומֶר, און איך בין מיר געגאַנגען אַלץ ווייטער. איך האָב מיר אויסגעטהון מיין קאַפּאָטקעלע און מיין וועסטעל, און האָב זיי גענומען אויפ׳ן אָרעם, און האָב אָנגעהויבען לויפען האַלב נאַקעט און באָרפיס. אין אַ גרי־נעם ווינקעל האָט זיך מיר ענטדעקט פּלוצלינג אַ גאַנצער אוצָר מיט שוואָמען, און איך האָב מיך אַראָפּגעבויגען, זיי אויפצוהויבען. פּלוצלינג האָב איך געהערט אַ געזאַנג אין וואַלד און האָב מיך

אומגעדרעהט — איך האָב געמוזט לאַכען, ווי איך האָב מיך אַרומ-געזעהן, אַז איך אַליין בין דער זינגער און האָב עס אַליין נישט געוואוסט. און ווידער האָט זיך מיר בעוויזען אין אַ גרינעם ווינקעל אַ גאַנצער אוצר מיט שוואַרצע יאַגדעס, און איך האָב מיך איינ-געבויגען זיי אויפצוהויבען. פלוצלינג האָב איך אין וואַלד געהערט אַ פייפען, אַזוי שעהן און אַזוי זיס, און דאָס איז שוין נישט גע-ווען איך אַליין; דען ווי איך האָב אויפגעהויבען די אויגען, האָב איך געזעהן פאַר מיר פערביילויפען אַ קליין שייגעצעל מיט אַ גרויסער לאַנגער בייטש. נישט ווייט פון איהם האָב איך געזעהן אַ געלע קוה מיט אַ גלעקעל, אָנגעהאָנגען אויף אַ רויט בענדעל. אַביסעל ווייטער איז געזעסען אַ מיידעלע און האָט זיך געפלאָכטען אַ קרענצעלע. דערנאָך ווידער, אַ פאַר שריט ווייטער, איז שוין ווידער אַלץ געווען טונקעל און שטיל און גרין. אומעטום הויכע, גרינע בוימער, אומעטום גרינער, נידעריגער סְבַך. איבער די הויכע צווייגען הערט זיך טיילמאָל דאָס קריישען פון אַ קראָה. אַ מינוט לאַנג הערט זיך דאָס קריישען, און פלוצלינג איז עס ווידער שטיל, פירכטערליך שטיל. צווישען די בוימער לויפט אַ וויעוויורקע גיך. פלוצלינג איז זי ווידער פערשוואונדען, און אַלץ איז שטיל, פירכטערליך שטיל. „ווי פירכטערליך איז דאָס דאָזיגע אָרט!" שעפטשען די ליפען פון אַ קליין יונגעלע, וועלכער דערמאָהנט זיך גראָד אָן די דאָזיגע ווערטער פון אַ פָּסוק — און דאָס קליינע יונ-געלע לויפט ווייטער און ווייטער.

און נעבען דעם וואַסערעל, וואָס מורמעלט צווישען די געדיכ-טע בוימער, האָב איך מיך אַוועקגעזעצט. איך האָב אויסגעטהון די שטיוועלעך און האָב אָנגעהויבען וואַשען מיינע פיס. אין וואַסער האָט אָנגעהויבען אַ פראָש צו מאַכען אָהן איין אויפהער „קוואַ, קוואַ". און איך האָב זיך פערטראַכט און פערטראַכט... רבונו-של-עולם! וואו בין איך דאָ? וואָס טהוט זיך עס עפּעס מיט מיר? — האַלב ווי אין חלום האָב איך געגעסען מיין בייגעל מיט איי. אַ געדיכטער טומאַן האָט אָנגעהויבען אויפצושטייגען פון דעם וואַסער און כמאַרעס האָבען אָנגעהויבען זיך צו לעגען מיר אויף די אויגען. אַרום און אַרום זענען וואָלקענס — און די אויגען זענען מיר אַזוי

שװער און די אױערען זענען מיר אַזױ שװער. װי אַ שטיק בליי האָט אָנגעהױבען מײן קאָפּ צו זינקען, אַראָב, אַראָב, טיעף ביז אין דעם גראָז אַרײן...

אין װי איך האָב מיך אױפגעכאַפּט, איז דער װאַלד געװען נאָך טונקעלער און פינסטערער װי פריהער. די זון האָט שױן גע־מוזט זײן טיעף, טיעף געזונקען. מײן האַרץ האָט אָנגעהױבען פּלוצ־לינג שטאַרק אין מיר צו קלאַפּען. איך בין געלאָפען אין אײן אָטעם אַהײם, אַהײם.

גרױסע, שװערע טראָפּען שװײס זענען מיר געהאָנגען אױפ'ן שטערען, װי איך בין אַרױסגעקומען פונ'ם װאַלד. עס איז נאָך גאָר־נישט אַזױ שפּעט געװען, װי איך האָב פריהער געמײנט, און פאָרט האָט זיך מײן האַרץ אין מיר געװאָרפען, װי בײ אײנעם, װאָס האָט געטהון אַ מַעֲשֶׂה רַע. אַ קלײניגקײט: דער רבי, דאָס חדר און צום סוף גאָר די מאמע מיט איהרע ערנסטע און קאַלטע אױגען — אַלעס, אַלעס איז מיר געשטאַנען לעבעדיג פאַר די אױגען. איצט ערשט האָט מיר אָנגעהױבען באַנג צו טהון דאָס נאַרישקײט, װאָס איך האָב געטהון. אַ גאַנצען טאָג נישט געװען אין חדר, א גאַנצען טאָג זיך אַרומגעדרעהט פוסט און פּאַסט — און דאָס װעט דאָך מוזען צו דער מאַמען אָנקומען. װער װײס, אפשר איז עס שױן אָנגע־קומען? נישט אַנדערש, עס מוז אַװדאי שױן לאַנג צו איהר זײן אָנגעקומען!...

און װי איך בין צוריקגעלאָפען איבער דער זאַמדגאַס און פאַר דער שוהלגאַס פאַרבײ, האָט זיך מײן קאָפּ געדרעהט מיט מיר און עס האָט מיר געשװינדעלט פאַר די אױגען.

אױך איבער דעם בריקעל בין איך שױן צוריק, און װײטער נאָך — און אַ תּירוץ װײס איך נאָך אַלץ נישט.

זאָל איך זײ דערצעהלען, װי זיס און װי ליעבליך עס איז דרױסען, אין דער פרײער לופט?

און װײטער, און װײטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שױן אָנגעקומען אין דעם שמאָלען געסעל, װאו עס שטעהט אונזער הײזעל.

זאָל איך זיי דערצעהלען, ווי ענג און ווי דושנע עס איז דרינען אין דעם וויסטען חדר?

און ווייטער, און ווייטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שוין ביי דער שוועל פון אונזער הייזעל. מיין האַרץ קלאַפּט אין מיר שטאַרק און עס שווינדעלט מיר פאַר די אויגען. איך האַלט די האַנד ביי דער קלאַמקע — אַ מינוט שפּעטער בין איך שוין אין שטוב.

מיין טאַטע זיצט אויף דער קושעטקע ביים עק טיש און האַלט דעם „קדושת לוי" אין דער האַנד, און מיין מאַמע זוכט די שליסע־לעך...

... פאַרוואָס בין איך נישט אַנטלאָפען איידער איך בין דאָ אַריינגעקומען? פאַרוואָס בין איך נישט דורך דעם וואַלד דאָרט ווייטער ענטרונען ביז אַזש אַראָב צו די הרי־חשך?...

„וואו ביזטו געווען דעם גאַנצען טאָג? אין דעם חדר?" האָט די מאַמע געלאַסען און מיט אַ שטרענג קול געפרעגט.

מיין קאָפּ האָט מיר געשווינדעלט און מיינע אויגען האָבען זיך אויף אַ מינוט פערמאַכט..

„ע ר איז נפטר געוואָרען!" האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט פלוצלינג פונ'ם מויל.

ווען מען זאָגט „ער", ווייסען שוין אַלע, וועמען מען מיינט. „ער" — דער צדיק פון סמילאָוו.

איך ווייס נאָך ביז אויף דעם היינטיגען טאָג נישט, ווי אַזוי דער דאָזיגער געדאַנק איז געבוירען געוואָרען אין מיר. איך ווייס נאָר, אַז ווי איך בין אַזוי געשטאַנען, ציטערדיג און פלאַטערדיג פאַר מיין מאַמען און מיינע אויערען האָבען געהערט איהר פראַגע, איז ווי אַ בליץ דורך מיינע געהירען דורכגעלאָפען דער דאָזיגער איינ־פאַל, און אַליין נישט וויסענדיג וואָס איך רעד, האָבען זיך אויסגעשיט איבער מיינע ליפּען די עטליכע ווערטער: „ער איז נפטר געוואָרען!"...

איך האָב מיך באַלד דערשראָקען פאַר מיר אַליין, פאַר דעם קלאַנג פון מיינע אייגענע ווערטער, ווי נאָר ער איז אָנגעקומען צו מיינע אויערען. אין א י י ן מינוט אַרום האָב איך שוין אַרויסגע־פיהלט ווי שרעקליך, ווי פירכטערליך דער ליגען איז.

שטיל איז פלוצלינג געוואָרען אין דער שטוב, שטיל און היי־

ליג ווי אויף אַ בית-עלמין. מען האָט דייטליך געקאָנט הערען דאָס זשומען פון אַ פליעג.

דער טאַטע איז אויפגעשטאַנען און האָט שוין נישט מעהר געהאַלטען דעם „קדושת לֵוִי” אין דער האַנד. די מאַמע האָט זיך אַוועקגעזעצט און האָט שוין נישט מעהר געזוכט די שליסעלעך.

נאָך עטליכע יודען זענען געווען ביי אונז אין דער שטוב, און אויך זיי האָבען געשוויגען. איינער נאָר האָט אַ טיעפען זיפץ געגעבען און איז מיט דער האַנד אַריבערגעפאָהרען זיך איבער׳ן פנים; ער האָט, דאַכט זיך, פאַמעליך געמורמעלט: „בָּרוּךְ דַּיַּן אֱמֶת!”

מיך אָבער האָט קיינער נישט קיין וואָרט מעהר איבערגעפרעגט. די מאַמע האָט זיך גאָרנישט אומגעקוקט אויף מיר. דער טאַטע איז געגאַנגען האַסטיג אַרויף און אַראָב אין דער שטוב. איך אליין בין געשטאַנען שטיל און שטום ווי מיין שאָטען אויף דער וואַנד.

וואָס וואָלט איך דענסמאָל נישט אַוועקגעגעבען, ווען איך וואָלט נישט געהאַט אַרויסגערעדט יענע שרעקליכע ווערטער! אָדער ווייניגסטענס ווען איך וואָלט געהאַט דעם כח פראַנק און פריי אַרויסצוזאָגען, אַז איך האָב מיר אויסגעטראַכט אַ שרעקליכען ליגען!

פריה זענען אין יענעם אָוונד אַרויסגעקומען די שטערען, שפעט האָט מען דענסמאָל אָנגעצונדען די ליכט ביי אונז אין דער שטוב. מיין מאַמע איז נאָך אַלץ געזעסען פאַר דעם פענסטער. מיר דאַכט זיך, אַז זי האָט אין דער פינסטער געוויינט.

מען האָט זיך געזעצט צום טיש און געגעסען. מיר דאַכט זיך, עס האָט קיינער אַליין נישט געוואוסט, אַז ער עסט. דער און יענער האָט געפּרובט עפּעס רעדען, די ווערטער האָבען זיך אָבער נישט געקלעבט איינס צום אַנדערען און אַלע זענען ווידער געבליבען שטיל און שטום.

„שלום יעקב!” האָט זיך פּלוצלינג מיין מאַמע אָנגערופען, זיך צום טאַטען ווענדענדיג. „שלום יעקב! פאַרטאָגס ועכטו לאָזען איינשפּאַנען און ווערסט אַריבערפאָהרען.”

דער ביסען איז מיר געבליבען שטעקען אין דער קעהל. איך

האָב פערשטאַנען פון וואָס מען רעדט: אַריבערפאָהרען, הייסט עס, און די לְוָיָה נאָך אָנטרעפען...

„געוויס, געוויס!" האָט מיין פאָטער געענטפערט און האָט זיך געגלעט די באָרד און האָט אָנגעקוקט אין איהר עטליכע גרויע האָר.

„עס איז וואונדערליך!" האָט זיך אָנגערופען איינער פון די יודען – שוין אַחרון של פסח, ווען מיר זענען „דאָרט" געוועזן, האָט עס מיר נישט געוואָלט געפעלען. עפעס דער מֵיחוּש אין דעם פוס איז מיר נישט געפעלען"...

יעדעס וואָרט איז געוועזן פאַר מיר אַ שטאָך מיט אַ שפּילקע אין סאַמע מיטען האַרץ. דער קאָפּ האָט זיך מיט מיר געדרעהט און אין די אויערן האָט עס מיר געקלונגען. איך האָב פּלוצלינג מורא געקריגען, מען זאָל מיך נאָר נישט אָנקוקען – די מאַמע זאָל מיך נאָר נישט אָנקוקען.

„מיין קינד, עס איז צייט שלאָפען צו געהן!" האָב איך פּלוצלינג געהערט די מאַמע צו מיר רעדענדיג.

עס האָט דאַסמאָל נישט אַזוי האַרט און אַזוי שטרענג געקלונגען ווי אַנ'אַנדער מאָל. אַדרבא, זי האָט דאַסמאָל עפּעס אַזוי ווייך און אַזוי מילד צו מיר גערעדט. – אָך, טויזענדמאָל וואָלט שוין בעסער געווען, ווען זי וואָלט גראָד דאַסמאָל זיך בייזערען און שרייען און שלאָגען מיך!

„עס איז צייט שלאָפען צו געהן", האָט זיך נאָכאַמאָל געזאָגט.

„מאָרגען וועסטו פריה אויפשטעהן...

און איך בין געגאַנגען.

וויפיעל מאָל איך האָב אין **דעם** אָוונד אָנגעהויבען קריאת-שמע לייענען און האָב אַלץ נישט געענדיגט, ווייס איך אַליין נישט. איך געדענק נאָר, אַז ווי איך האָב מיר דעם לינקען שטיוועל אויסגעטהון, זיצענדיג אויפ'ן בעט, האָב איך פערגעסען אויסצוטהון אויך דעם רעכטען און בין אַזוי געזעסען, פערטראַכט און פערקלערט, מִי יוֹדֵעַ ווי לאַנג. דרויסען האָט אָנגעהויבען געהן אַ שלאַגס-רעגען, און איך האָב נישט געהערט און נישט געפיהלט. נאָר שפּעטער ערשט, ווי עס האָט אָנגעהויבען צו דונערען און צו בליצען, אַז

דאָס גאַנצע הייזעל האָט זיך געשאָקעלט, האָב איך מיך אויפגעכאַפּט און האָב מיך געוואָרפען אויפ'ן בעט.

און ווי איך האָב זיך איינגעטוליעט אין די קישענס און די דעק, האָב איך געשפּירט ווי די ביינער ציטערען אונטער מיר. איך האָב אָנגעהויבען צו פערשעלטען דעם וואַלד און דעם גרינעם סְכַך און דאָס וואַסערעל און אַלץ, וואָס האָט מיך פערפיהרט. איך האָב אָנגעהויבען זיך אַליין צו פערשעלטען און אַלעס, וואָס איך האָב אין דעם דאָזיגען טאָג געטהון און גערעדט — פּלוצלינג איז מיר עפּעס אַריין אין דעם זין, אַז די גאַנצע מעשה איז גאָרנישט געשעהן און נאָר געחלומ'ט האָט זיך מיר. אַ מינוט שפּעטער אָבער האָב איך שוין ווידער געשפּירט, ווי איך גליה און ליג אין שווייס.

און מאָרגען? מאָרגען פריה וואָס ועט זיין? — נאָך עטליכע שעה, און דער שרעקליכער אֱמת מוז דאָך אַרויסקומען! אַלע יודען פון דער גאַנצער שטאָדט, אַלע יודען פון דער גאַנצער מדינה וועלען דאַן וויסען, וואָס איך האָב געטהון...

און נישט בלויז דער פּחד פאַר דעם אמת, וואָס וועט מאָרגען אַרויסקומען, נאָר נאָך אַ פּירכטערליכער געדאַנק האָט מיך געקוועהלט: דאָס שלעכטע וואָס איך האָב גערעדט אויף „איהם", דאָס וואָס איך האָב געזאָגט, אַז „ער" איז שוין אַ נִפְטָר, „ער", וואָס איך אַליין וואָלט דאָך אַוועקגעגעבען אַלעמאָל מיין לעבען, אַז ער זאָל נאָר לעבען אייביג, אייביג... איך האָב דענסמאָל שוין געוואוסט וואָס עס הייסט: „אַל תִּפְתַּח פֶּה לַשָּׂטָן — דעם שטן טהאָר מען נישט מאָלען אויף דער וואַנד", און מיין בלוט האָט אָנגעהויבען אין מיר געגליווערט צו ווערען.

און שטאַרק האָב איך אָנגעהויבען צו וויינען.

אַך, אַז איך וואָלט נאָר קאָנען איצט שטאַרבען! אַז איך וואָלט נאָר נישט דערלעבען מאָרגען פריה אויפצושטעהן!...

און ווי איך בין אַנטשלאָפען געוואָרען, האָבען מיך שרעקליכע חלומות געקוועהלט און געפּייניגט.

אַ גרויסע עֵדָה יודען, טויזענדער און ווידער טויזענדער מענשען, זענען נאָכגעגאַנגען נאָך אַ לְוָיָה דורך דעם וואַלד, און פאַר דער מִטָּה האָט געטאַנצט דאָס קליינע שייגעצעל מיט דער גרויסער

בייטש. ווי איך האָב מיך גוט צוגעקוקט, האָב איך געזעהן, אַז עס איז נישט דאָס שייגעצעל, נאָר די געלע קוה איז עס מיט דעם גלעקעל, און זי געהט אָנגעטהון אַ קרענצעל בלומען, וואָס דאָס קליי-נע מיידעלע האָט געפלאָכטען, און אַלע שרייען: אַ חִלוּל הַשֵׁם, אַ חִלוּל הַשֵׁם! — און איך שריי מיט אויפ׳ן קול: „אַ חִלוּל הַשֵׁם, אַ חִלוּל הַשֵׁם!" און מיין מאַמע כאַפּט מיך אָן פאַר די האָנד און שרייט: „הערט יודען! אָט דער בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה האָט איהם גע-הַרְגעט! אָך און וועה צו מיר, אַז איך בין דאָס די מאַמע פון אַזאַ זוהן!"... און איך הער דאָס אַלץ און איך לויף אַהין ביז צום וואַסערעל און שפּרינג אין איהם אַריין...

און ווייטער ווייס איך נישט מעהר, אויב איך האָב גע׳חלומ׳ט אָדער געוואכט: די שלייפען האָבען מיר מאָדנע געהעמערט. די צונג איז מיר געווען טרוקען אין גומען. דאָס העמד איז געווען נאַס אויף מיר פון שוויס, און פאָרט איז מיר הינטען אין רוקען געווען מאָדנע קאַלט. באַלד אָבער האָט אָנגעהויבען צו קלינגען אין די אויערען און דורך אַלע גאַסען און פאַר די אויגען האָבען זיך אָנגעהויבען צו דרעהען גרויסע און קליינע רעדער און פייערדיגע און פלאַמעדיגע רעדלעך...

עטליכע טעג זענען פערבייגעגאַנגען.

איך ליג נאָך אַלץ אין דעם אייגענעם בעטעל, אין וועלכען איך האָב זיך געלעגט דענסמאָל אין יענעם אָוועגד. אויף אַ טישעל נעבען מיר ביים בעט זעה איך שטעהען פערשידענע פלעשלעך מיט מעדיצינען, און עפּעס אַ הערר — דאַכט זיך, דער דאָקטאָר ראזענטאַהל איז עס — שטעהט און האַלט מיין האַנד אין זיינער. מיין מאַמע זיצט אויף מיין בעטעל און קוקט מיך אָן און איהרע אויגען זענען פול מיט טרעהרען.

„איהר מעגט איצט גאָט דאַנקען!" הער איך דעם דאָקטאָר רעדען צו דער מאַמען. „נאָר נאָך אַ קליין רעצעפּטעל וועל איך פערשרייבען... קיין טיפוּס איז נישטא מעהר!"...

מיין מאַמע האט זיך אַראָבגעבויגען צו מיר און האָט מיר אַ קוש געגעבען.

איך האב זי אנגעקוקט מיט אַ פאָרשענדען בליק. האבען זיי געוואוסט, וואס איך האב געטהון? האט מען מיר שוין מוחל גע-ווען?... מיין מאַמע האט זיך ווידער אַראָבגעבויגען איבער מיר און האט ווידער מיך געקושט און געקושט...

„נישט רעדען, נאר נישט רעדען, מיין קינד!" האט זי געזאגט.

אבער געקלונגען האט מיר פארט נאך אַלץ אין די אויערען:

„ער איז נפטר געווארען!"

II

צווייט

Es war ein alter König
Sein Herz war schwer, sein Haupt war grau...

געדענקסט דו? — דער אַלטיטשקער איז געזעסען און האָט דאָס ספר'ל אין דער האַנד געהאַלטען. שיר-השירים איז עס געווען — דאָס געזאַנג איבער אַלע געזאַנגען: דאָס געזאַנג פון דעם אייביגען פריהלינג, פון דער אייביגער יוגענד, פון דער אייביגער ליעבע, זיינע אויגען זענען אָבער געווען פייכטליך און אָהן גלאַנץ און כמעט שטייף, און די דאַרע, טרוקענע הענד האָבען געציטערט... פאַר אַ האַלב יאָהר איז עס געווען.

און דער יונגער, פרישער זומער האָט נאָר וואָס געהאָט דער־וואַכט. ווי אַ ליוב-געזאַנג האָט עפּעס דורכגעצויגען דורך די לופט. עס האָט געשאַלט, און מען האָט נישט געוואוסט פון וואַנען, עס האָט געזונגען, און מען איז נישט דערגאַנגען וואו.

און דער אַלטיטשקער איז געזעסען געבויגען איבער'ן ספר'ל און זיינע פערוועלקטע ליפּען האָבען געמורמעלט. מעכאַניש האָבען זיי געמורמעלט, און ער האָט נישט געוואוסט, וואָס.

„...גוטע, איידעלע איילען און ווי אַ טערקישער אייל איז דיין נאָמען. אַלץ שמעקט און עס איז זומער-צייט. מינוטענווייז הערט מען די טורקעלטויב ברומען. זי ברומט אַזוי זיס און בענעהמט דאָס האַרץ. אויפגעבראָכען האָט דער פייגענבוים זיינע גרינע פייגען, די יונגע שפּראָצען האָבען זיך שוין בעוויזען. דער גאָרדען-בוים פער'שיכור'ט די לופט. עס גליהט און גליהט דער גראַנאַט..."

דער אַלטער גענִיצט. ווּעמען אַ שטייגער איז דאָס אייגענט־ליך אַ נפקא־מינה ?...

„דעריבער האָבען דיך ליעב געהאַט די מיידלעך". דער אַלטער פערטראַכט זיך איין אויגענבליק. און דאַן אָבער ווייטער: „ווי אַני־עפּעלבוים איז ער געווען, גרויס און גלייך און שטאַרק. צווישען רויזען האָט ער זיך אַרומגעטריבען. אַרומגעשפּרונגען איז ער אויף די בערג, באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָב, בערגעל־אַרויף און בערגעל־אַראָב. אָט קלעטערט ער גאָר אַרויף אויפ׳ן טייטעלבוים, הויך אַרויף און וויעגט זיך צווישען די צווייגען. אָט יאָגט ער זיך אַרום מיט די מיידלעך און כאַפּט פּאַר זיי קליינע, קליינע פּיקסעלעך. רינגעל־רינגעל־רינגעל־טאַנץ !"

דער אַלטער שמייכעלט מיעד. אַ שעהנער קונדס אָביסעל ! אָט וואָס עס הייסט אַ שטיפער ! מיט וואָס, מ׳שטיינסגעזאָגט, מען פערברענגט אַ וועלט ! מיט וואָס אַזאַ יונג, אַ לעדיגגעהער, איז בעשעפטיגט טאָג און נאַכט !

„שוואַרץ איז זי געווען, טיעף ברונעט, און דערצו אָבגעברענט פון אַ דָרום־זון. און צייהן האָט זי געהאַט, ווייס און געפּערעלט, איינס און איינס. ווי פּריש־געוואַשענע וואָל פון די שאָף, וועלכע בליצען־אַראָב פונ׳ם גלעָד־באַרג. און ווי אַ פּורפּור־פאָדים די ליפּעלעך. די צוויי בריסטען ווי צוויי יונג־הערשען, און צווישען די ביידע בריסטען נעכטיגט דאָס בוקעטעל פון מיררהען־בליהטען. און פונ׳ם דעקטוך קוקט עפּעס אַרויס. זעגען עס אויגעלעך ? זעגען עס טייבעלעך ? און אַ שטימע האָט זי — אוי ווי זיס, ווי זיס ! לאָז מיך הערען דיין שטים — מיינע קאָלעגען הערען גערן דיין שטים..."

דער אַלטער ציהט צונויף דעם שטערען. נאַרישע, נאַרישע וועלט ! ווי קען מען זיך גאָר אָבגעבען מיט אַזעלכע נאַרישע זאַכען ? איז דאָס אַ תכלית ? האָט גאָט צוליעב דעם בעשאַפען אַ וועלט און צוליעב אַזעלכע נאַרישקייטען ?

„...אונזער בעטעל איז פריש־גרין. זיין לינקע האַלט ער אונטער איהר קאָפּ און מיט דער רעכטער האַלט ער זי אַרומגענומען. זי ציטערט און פיבערט און איז קראַנק פאַר לויטער ליעבע... מיר

האָבען אַ קליין שוועסטער׳ל! און די טורקעלטויב טאָרקעלט און טאָרקעלט און אַלץ אַרום שמעקט מיט טערקישע איילען..."

מיעד און פאַמעליך, קוים וואָס ער בעוועגט זיך, לאָזט דער אַלטער אַרויס פון דער האַנד דאָס ספר׳ל. אוי, גרויסער גאָט! ווי שעהמט זיך דאָס נישט אַ יוגענד פאַר זיך אַליין פאַר איהרע פוסטע הוליות! אין זייערע ווייטע העלזער מעגען זיי זיך שעהמען, מיט וואָס זיי פערברענגען זייערע פיער און צוואַנציג שעה!

ער צעהוסט זיך, עס איז איהם פלוצלינג אַזוי מאָדנע קאַלט, כאָטש אין דרויסען ברענט די זון, ער טוליעט זיך אין זיין וואַטירטען שלאָפראָק און זעצט זיך פאַר׳ן אויוועז.

•

Es war ein schöner Page,
Blond war sein Haupt, leicht sein Sinn...

„קהלת" — דאָס ספר פונ׳ם אייביגען גריבלען זיך, פון דער אייביגער מיעדיגקייט און צוועקלאָזיגקייט און טרייסטלאָזיגקייט אינ׳ם גאַנצען לעבען: עס איז דער אייביגער, גרויער, געדיכטער שאָטען, וועלכער ליגט אויף אַ גאַנצער וועלט...

און דער, וועלכער האַלט עס אין האַנד, איז אַ בליהענדער יונגער מענש, איינער, וואָס וואָלט וועלען שפּיעלען אין באַל מיט דעם גאַנצען ערד-קוגעל. פון די אויגען שיסט איהם די קראַפט, און אַלץ איז לעבענס-לוסט און לעבענס-פרייד· און לעבענס-בעגעהר, עס קאָכט אין איהם און עס פלאַמט. אָך, ווען ער וואָלט נאָר זיין פאַרטיג שוין מיט די לאַנגוויילינע געדרוקטע אותיות!

אין דרויסען איז דאָס וועטער טריב און גרוי. דער ווינד בלאָזט, און עס פאַלען די געלע בלעטער. שווערע טראָפּען ריעזלען אַראָב אויף דער ערד, און באַלד נאָכ׳ן רעגען קעהרען זיך די וואָלקענס ווידער צוריק אום. אַלץ איז אַזוי שווער. אַלץ אַזוי טרייסטלאָז...

און דער יונגער מענש פליהט אַריבער האַסטיג מיט די אויגען איבער די ווערטער.

„...נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט קהלת. אַלץ איז נאַריש און אַ פוסטער ווינד. וואָס בלייבט איבריג פאַר׳ן

מענשען? עס איז קיין חילוק נישט צווישען איהם און דער בהמה. אלע זאכען אונטער דער זון זענען מיעד און פוסט. צו וואס פרייט מען זיך? צו וואס לאכט מען? עס געהט אלץ אהין אויף איין ארט און אלץ קעהרט זיך אום צו דער ערד..."

ער פערטראכט זיך אויף א מינוט. אלע מיינע בייזע חלומות זאלען אויסגעהן צו די וויסטע שטיינער! דאס האט דאך געמוזט זיין נישט קיין קליינער באנק-קנייטשער, דער, וואס האט געמאכט אזא בוך! א נישקשה'דיג ביסעל חכמה קאן מען זיך דא אויסלערנען ביי אזא אלטען, טעמפען מענשען, אהן אויגען און אויערען און צייהן! און דאס, וואס ער טענה'ט אלץ, אז אלץ געהט אהין אויף איין ארט – יישר כח איהם! איך האב נאך א רעכט ביסעל צייט דערצו!

אונצופרידען און אונגעדולדיג בלעטערט ער ווייטער.

„...די טרעהר פון די אונטערדריקטע, און זיי האבען נישט קיין טרייסטער; פון דער האנד פון זייערע אונטערדריקער מיט'ן גאנצע כח האבען זיי נישט קיין טרייסטער..."

דער יונגערמאן ווערט אונגעדולדיג. קאנט איהר מיר נישט א שטייגער זאגען, אנטקעגען וואס ער לאזט מיך דאס אלץ הערען? ער האט אויך שוין קיין אנדערע דאגות נישט געמוזט האבען כל ימיו!

און ער לייענט האסטענדיג ווייטער.

„...בעסער דער טאג פון שטארבען, ווי דער טאג פון געבוירען-ווערען, און בעסער צו געהן אין א טרויער-הויז, ווי צו געהן צו א באל..."

אונגעדולדיג קוקט ער אויפ'ן זייגער. ער איז בעשטעלט היינט צו א מין באל. אויך זי, זיין הארציג גאלדען מיידעל, וועט דארטען זיין. ווי שעהן איז גאט'ס וועלטעל און ווי שעהן קאן מען לעבען! עס לויהנט זיך, בנאמנות, געבוירען צו ווערען! עס איז א שאד א מינוט צו פערליערען און זי נישט אויסצונוצען!

און מעכאניש, נישט וויסענדיג וואס, מורמעלט ער די לעצטע ווערטער.

„...קאליע געווארען זענען די מאהלערס אין מויל, פינסטער גע-ווארען זענען די קוקערס אין די לעכער אין געבויגען געהען די טעכ-טער פון געזאנג. די גאנצע ליעבעס-תאוה איז צעשטערט. דער מענש

געהט אין זיין אייביגע רוה אַריין און עס דרעהען זיך אַרום אין גאַס די קלאָגערס. ביי זיין קוואַל ליגט דער צעבראָכענער קרוג — און אַ סוף און אַנ׳עק!״

לענגער האַלט ער עס נישט אויס. וואָס זאָלען איהם די אַלטע ביכעל-קוועטשער מיט זייער אויסגעקוועטשטע און אויסגעמאַטערטע מליצות! דאָס וועט ער זיך נישט לאָזען איינרעדען! די וועלט איז פרעכטיג און דאָס לעבען איז אַזוי שעהן! ווער עס האָט קיין מאָהלערס נישט און קיין קוקערס נישט און ביי וועמען די גאַנצע ליעבעס-תאוה איז צעשטערט, דער זאָל זיך לעגען שלאָפען און זאָל אַנדערע נישט שטערען אינ׳ם וועג! קיין מוסר-זאָגערס ברויך ער נישט! און דאָס וואָס ער טענה׳ט, אַז געבויגען געהען די טעכטער פון געזאַנג—זאָל ער טויזענדמאָל מוחל זיין! ניין, די קליינע פעפי וועט היינט זינגען און די בלאָנדע זוזאַ אויך, — נישט קיין מינוט לענגער טאָר מען בלייבען אינ׳ם צימער אין דער ענגער געשטיקטער לופט.

און ווי אַווירבעלווינד שטורעמט ער אַרויס, לייכט און לוסטיג, אין דאָס פרייע.

רות

פאַר מיטאָג: — איך האַלט אין דער האַנד דאָס קליינע ביכעלע און לייען דערין. ווייס איך דען, וויפיעל מאָל שוין איך האָב דאָס דאָזיגע קליינע, מערקווירדיגע ביכעלע געלייענט, און איך קאָן מיך אַלץ נישט זאַט לייענען? — אָט איז די שענסטע אידיליע, וועלכע מיר האָבען אין דער גאַנצער וועלט-ליטעראַטור. עס איז צום אָנהויב פונ׳ם גערשטען-שניט. איבער׳ן פעלד ברענט די זון. די לופט טריפט זיסע, בערוישענדע ריחות צוזאַמען מיט אַ וועלט-רוהיגקייט און מיט אַנ׳אייביגער גליק-זעליגקייט. צווישען די זאַנגען, נאָך די שניטערס, קלויבט אַ יונגע, שעהנע, פרעמדע פרוי און זאַמעלט פלייסיג צווישען די גאַרבען. פון צייט צו צייט געהט זי אַהין צו די געפעסען, און די יונגען שעפּען איהר אָן דאָס וואַסער און זי טרינקט פונ׳ם עמער. אָט קומט-אָן דער האַר פונ׳ם פעלד. דער יונג, וועלכער פּאַסט-אויף איבער די שניטערס, כאַפּט זיך אויף. „גאָט איז מיט אייך!" — זייט געבענשט פון גאָט! — „ווער איז דאָס דאָזיגע מיידעל?" — אַ מואב׳שעס מיידעל איז עס, וועלכעס האָט זיך אומגעקעהרט איצט מיט נָעֳמִי פון די פעלדער פון מואָב! — רות הערט עס און וויל אויסבעסערען דעם קליינעם טעות: זי איז דאָך נישט מעהר קיין מיידעל, גאָר אַ ווייבעל איז זי. אַ יונגע פרוי, אַנ׳אַלמנה, און איהר קליין אומגליק איז עס, וואָס זי זעהט אַלץ אויס ווי אַ קליין מיידעלע — זי שעהמט זיך אָבער דאָס מויל אויפצומאַכען און איהר צונג בלייבט איהר צוגעקלעבט צום גומען. בועז שטעהט אַ מינוט לאַנג פאַר איהר און בעטראַכט זי שטוינענד: אַך, ווי הערליך איז די דאָזיגע קליינע מואָב׳שע! פלוצלינג לאָזט ער אַראָב די אויגען צו דער ערד. רות אָבער לאָזט די אויגען נישט אַראָב צו דער ערד;

זי האָט זיי נאָך גאָרנישט אויפגעהויבען. איהרע אויגען זענען צוגעקלעבט צום פעלד, וועלכעס ווערט געשניטען, און אַלע איהרע געדאַנקען ווייל׳ען ביי איהר שוויגער. די שוויגער וואַרט דאָך אויף איהר אינדערהיים. און זי האָט נאָך פיעל צו קלויבען. אַך, ווען מען וואָלט איהר ערלויבען, אַביסעל אַראָבצוצופּען איוך פון די שטעהענדיגע בונדען! פּלוצלינג הערט זיך אַ טראָמפּייט. די עסענס-צייט איז געקומען. די יונגע פרוי, וועלכע זעהט נאָך אויס גאַנץ ווי אַ מיידעל, זיצט אין דער זייט פון די שניטערס און עסט פון׳ם ברויט און טונקט-איין דעם ביסען אין עסיג — אָבער פון מינוט צו מינוט געהט-צו צו איהר בועז און קנייפּט-אָב פּאַר איהרעט-וועגען פון די געריכצערטע זאַנגען, און זי עסט פון זיין האַנד. אַך, ווי נאַאיוו איז נאָך דאָס דאָזיגע מיידעל׳שע ווייבעל! דאַן צופּט ער אָב פּאַר איהרעטוועגען גאַנצע הויפּצנס איוך פון די שטעהענדיגע בונדען און זאָגט איהר, אַז זי זאָל זיך בעהעפטען מיט זיינע מיידלעך. האָט די נאַאיווע פרוי פערשטאַנען, וואָס ער פערלאַנגט פון איהר? אַך, זי איז נאָך אַביסעל צו זעהר נאַאיוו! — ווי גליקליך איז זי, אַז זי קאָן קלויבען ביז צום אָווענד, און אַז נאָך דעם, ווי זי האָט דאָס געקליבע-נע אויסגעקלאַפּט, איז עס געוועזען אַ גאַנץ מעסטעל גערשטען. זעהט, אַ גאַנץ מעסטעל! מיט שמחה האָט זי דעם גאַנצען פּאַק געטראָגען אין איז מיט איהם געקומען אין שטאָדט אַריין און האָט געוויזען דער שוויגער, וואָס זי האָט צונויפגעקליבען...

און נאָך מיטאָג: — איך האַלט דעם לעצטען נומער פון די „דוואַ גראָשע״ אין האַנד און לייען אין איהם. רבונו-של-עולם, זענען דען די מענשען געוואָרען פּלוצלינג ווילדע חיות? — „פרעמדע, וועלכע האָבען זיך אַריינגעכאַפּט צו אונז, ווילען אונז מיט געוואַלד פערדרענגען. זיי שמיעדען טאָג און נאַכט פּלענער, ווי אַזוי אַ סוף צו מאַכען מיט אונז אַלעמען. אָט האָט מען שוין ווידער ענטדעקט אַ געהיימע פערשווערונג. זיי האָבען גאַנצע לאַגערס מיט געוועהר בעהאַלטען אין שוהלען און אין בתי-מדרשים. און איז זיי דאָס נאָך ווענעג, געהען זיי און מאַכען זיך אַליין פּאָגראָמען, כדי צו קאָנען שרייען אויפ׳ן קול און אונזער פנים צו פערשוואַרצען אין גאַנץ אייראָפּאַ. און בערד שניידען זיי זיך אָב צוזאַ-מען מיט האַלבע גאָמבעס פלייש און טראָגען דאָס אין זייערע רעדאַק-ציעס, כדי אַ גערודער צו מאַכען אין דער גאַנצער וועלט. און פון די

וואַגאָנעס וואַרפֿען זיי זיך אַרויס ביים פּאָהרען, כדי צו מאַכען אַ בלבול אויף אונז און אונז צו פּער'מסר'ן אין די אויגען פון אַלע קולטור-פעלקער"...

וואו איז פּלוצלינג מיין גאַנצע אידיליע אַהינגעקומען? וואו איז יענע גאַנצע שעהנע וועלט מיט די שניטערס און מיט דער קליינער פרוי און מיט דער ליפּט, וועלכע טריפט זיסע ריחות און אַן'אונענד-ליכע צ פרידענהייט און אַ נשמה-פריעדען פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערען עק-וועלט?

און אַן'עקעל-געפיהל כאַפּט מיך אַרום פאַר דער גאַנצער אומגע-בונג און פאַר דער גאַנצער וועלט און פאַר'ן גרויסען, שווידערהאַפטען ליגען. ניין, איך קען נישט ווייטער. לאָמיר נאָר פּרובען און ווידער נעהמען דאָס קליינע ביכעלע אין האַנד אַריין...

•

ביים שיידע-וועג זענען זיי אַ מינוט לאַנג אַלע דריי געשטאַ-נען: די עלטערע פרוי, וואָס אין איהר פּערוועלקט געזיכט זענען נאָך שפּורען פון אַ פריהערער שעהנהייט געווען צו דערקענען, און די צוויי יונגערע פרויען. ווי די פעלד-בלומען זענען די צוויי גע-ווען, וועלכע געדענקען נישט, אַז נעכטען איז אַ ווינד איבער זיי אַריבערגעפאָהרען, און עס פאַלט זיי נישט איין, אַז מאָרגען קאָן אויך אַ שטורם קומען. די איינע — מיט אַ פּאָר געדיכטע בלאָנדע צעפּ און אויף די ליפען און אין די אויגען גליהט דאָס אייביגע, אויסגעלאַסענע לאַכען און אַ פערבאָרגענע ליידענשאַפט, און די צווייטע — מיט צוויי שוואַרצע, גרויסע, נאַאיווע קינדער-אויגען, און זי קוקט שטענדיג ערנסט און שטיל אַרום זיך.

און די עלטערע פרוי זאָגט:

— קעהרט אייך אום, מיינע טעכטער, געהט קעהרט אייך אום יעדע צו איהר מוטער'ס הויז! גאָט וועט אייך נאָך געבען, אַז יע-דע וועט אַ רוה-אָרט געפינען אין אַ מאַנ'ס הויז. די פעלדער פון מואָב זענען דאָך שעהן, און שעהן איז דאָס לעבען און לוסטיג זענען די מענשען אויף יענע פעלדער און אַ שאַלען און אַ פרייד הערשט דאָרט פון פריה בעגינען ביז אין די טיעפע נאַכט. וואָס

אָבער קאָן יהודה אייך געבען? דאָס לעבען איז דאָ אַזוי ערנסט, און ערנסט זענען די מענשען און די אַרבייט איז אַלעמאָל שווער און ערנסט. און איהר זענט דאָך נאָך אַזוי יונג...

און רות בליקט מיט איהרע גרויסע, דערשראָקענע אויגען אין דעם געזיכט פון איהר שוויגער, און פּלוצלינג צעוויינט זי זיך אויפ'ן קול. ניין, זאָל מען מאַכען מיט איהר, וואָס מען וויל נאַר, אָבער אומקעהרען וועט זי זיך נישט מעהר! אין דערזעלבער מינוט האָט עָרְפָּה בעהאַלטענערהייט געקייט אַ פּאַר צוקער-שויטען, און ווי זי האָט געזעהן, אַז רות וויינט, האָט זי אויך אַרויסגעלאָזט אַ געוויין. אָבער שוין אַ מינוט שפּעטער, ווי זי האָט דערבליקט איהר געשטאַלט אַרויסשטראַהלען פון דעם קליינעם פליסעדיגען טייך, האָט זי זיך צורעכט געמאַכט גיך דעם געדיכטען, בלאָנדען צאָפּ און איז שוין ווידער געווען לוסטיג ווי פריהער. ביידע אָבער האָבען געענטפערט פעסט: ניין, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען, קיינמאָל וועלען מיר זיך נישט מעהר אומקעהרען!

אָבער שוין נאָך צעהן מינוט צייט איז ערפּה צוגעגאַנגען צו איהר שוויגער און האָט זי געקושט און האָט אָבשייד גענומען פון איהר. סוף-כל-סוף איז דאָס פעלד פון מואָב אַזוי שעהן, און שעהן איז דאָס לעבען און לוסטיג זענען די מענשען — און איהר אַלטע שוויגער און איהר ערנסטע שווערפעליגע שוועגערין זענען איהר שוין אַביסעל לעסטיג. און שעהן אויף די פעלדער פון מואב זענען אויך די אָפּפער-היגלען און די זיבען מזבחות און לוסטיג זענען די טענץ און הערליך זענען די יונגע בחורים, וועלכע דיענען דעם בעל-פְּעוֹר. נאַר איינמאָל האָט זי געזעהן דעם קאָפּ פון דעם פעור, אַרויסקוקענדיג אויף די וויסטעניש, און דעם יונגען בחור, וועלכער האָט געדיענט צו יהם — און דעם דאָזיגען טאָג און יענע נאַכט און דאָס, וואָס מען האָט דענס-מאָל געטהון מיט איהר, וועט זי קיינמאָל נישט מעהר פערגעסען. ווער ווייסט: אפשר וועט אויך יעצט אַזאַ כהן זי נעהמען און זי וועט זיין זיין קעבס-ווייב, און איהר לעבען וועט זיין אויסגעפילט מיט טענץ און מיט ליעבע און מיט אַ פרעהליך לעבען. זי איז דאָך אויך יעצט נאָך אַ שעהן פרויענצימער!...

און רות געהט דערווייל שטילשוייגענד נעבען איהר שוויגער,

און איז פערטראַכט און ערנסט. אַך, ווי עקעלדיג איז איהר דאָס גאַנצע לעבען דאָרט! און הויכטזעכליך איז איהר פערהאַסט די רעליגיע פון די פעלדער מואָב׳ס, יענע רעליגיע, וועלכע פרעדיגט דעם גאַנצען טאָג נאר „ליעבע” און „ליעבע”. פון פריה בעגינען ביז אין די טיעפע נאַכט אַריין פערלאַנגען זיי פונ׳ם מענשען קיין שום אַנדערע זאַך נישט ווי נאַר ליעבע. אַ פאָלק, וועלכעס רעדט דעם גאַנצען טאָג נאַר פון ליעבע, און די ליעבע קומט אויף אַ מינוט נישט אַראָב פון זיין צונג — מוז סוף כל סוף ווערען אַ חיה־רעה, וועלכע פערציקט מענשען אויף רעכטס און אויף לינקס און ווייסט נישט, וואָס רחמנות איז. צו וואָס טויג דאָס ליעב האָבען דעם גאַנצען טאָג? סוף־כל־סוף זענען מיר דאָך נישט קיין מלאכים, נאַר איינפאַכע מענשען. איז נישט בעסער, אַז מיר זאָלען אַביסעל אויך פיינד האָבען — און נאַר ווילדע חיות זאָלען מיר נישט זיין? איז נישט בעסער, אַז מיר זאָלען לערנען אונזערע קינדער, אַז אַ קליינע עוֹלָה אַמאָל טהון איז פון די מדות פון מענשען־גע־שלעכט — און נאַר פרעסען זאָלען מיר נישט איינער דעם צווייטען ראַפּ לויטער ליעבע און פאַר לויטער צדקות? איז נישט בעסער, אַז האָבען זאָלען מיר אַנ׳אֵל קַנָא וְנוֹקֵם — און נאַר ביינער זאלען מיר נישט שליצען און נעגעל זאָלען מיר נישט קלאַפּען אין די שלייפען און בלבולים זאָלען מיר נישט אויסטראַכטען יעדע מינוט?...

פלוצלינג האָט זי נעמי אויפגערודערט פון איהרע געדאַנקען און פון די חלומות:

— רות, זעה, דיין שוועגערין האָט זיך אומגעקעהרט צו איהר פאָלק און צו איהר גאָט, געה, קעהר אויך דו זיך אום! צום לעצטען מאָל בעט איך דיך זיך אומצוקעהרען...

רות אָבער האָט זיך אַ וואָרף געטהון אויף איהר שוויגער און איז געפאַלען אויפ׳ן האַלז פון דער געליעבטער פרוי און האָט געוויינט אויפ׳ן קול:

— וואו־אַהין דו וועסט געהן, וועל איך אויך געהן, און וואו דו וועסט נעכטיגען, וועל איך אויך נעכטיגען, דיין פאָלק איז אויך מיין פאָלק און דיין גאָט איז אויך מיין גאָט, וואו דו וועסט שטאַרבען, וועל איך אויך שטאַרבען און דאָרט וועל איך בעגראָבען ווערען. אַזוי זאָל

גאָט טהון פאַר מיינעטוועגען און אַזוי זאָל ער מעהרען, ווי נאָר דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און דיר.

*

און ווידער האַלט איך אין האַנד יענעם צייטונגס-נומער.

איך ווייס: נאָך עטליכע חדשים, נאָך אַ יאָהר, נאָך צוויי אָדער דריי, די שנאה, אַזוי פּלוצלינג ווי זי איז געקומען און איז ווילד אויס-געבראָכען, וועט סוף-כל-סוף מוזען שווינדען. די בלבולים וועלען אַמאָל פערשוויגען ווערען. די פּאָליטיק, וועלכע פיהרט יעצט איהרע פינכטע-רע אָרגיעס, וועט אַראָב פון דער טאָג-אָרדנונג, און אַ נייע פּאָליטיק, וועט פערלאַנגען פּלוצלינג אַ פריינדליכקייט און אפשר גאָר אַ ליעבע. אָבער ווער וועט מיר אומקעהרען פאַר דעם, וואָס איך האָב געליטען און געטראָגען? ווער וועט מיר בעצאָהלען פאַר די מינוטען, וואָס מען האָט מיר געצאַפּט מיין בלוט טראָפּענווייז? איך ווייס: מען וועט אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען פּלוצלינג דערזעהען, אַז איך בין גערעכט — אָבער האָט מיך דען מיין גערעכטיגקייט עפּעס געצאַהרט? האָב איך דען אַ מינוט געגלויבט, אַז זיי דאַרט צווייפלען אין מיין גערעכטיג-קייט? ווען עס האָט מיך עפּעס געאַהרט, איז עס דאָך נאָר געווען דאָס דאָזיגע, אַז אין אַזאַ וועלט לעבען מיר און אין אַזאַ אויגעבונג, און אַז אַ מענשליכע געזעלשאַפט פערגראָבט זיך נישט אין דער ערד פאַר גרויס שאַנד, און עס איז נישט פאַרהאַן קיין מענש, וואָס זיין בלוט זאָל איהם ווערען אין זיינע אָדערען גיפט און דער צאָרן אין זיין האַרץ זאָל איהם ווערען שלאַנגען-גיפט, און גזל'ען זאָל עס זיין שלאָף בייגאַכט און זיין רוה בייטאָג, און דער מענש זאָל איינמאָל נאָר צונויפקרעמפּען זיין פויסט און זאָל אויף פּיק-פּיצלעך צעקלאַפּען דאָס גאַנצע געבוי און די גאַנצע פערשאָלטענע מענשען-געזעלשאַפט, ווי זי שטעהט און געהט!

*

אָ רות, וואָס האָסטו געמאַכט און פאַרוואָס האָסטו דיר אויס-געקליבען דוקא דאָס דאָזיגע אומגליקליכע, אָרימע פאָלק?...

זעה, דו האָסט דאָך אַ זוהן, אָט דעם קליינעם עובד, ער ליגט

פאַר דיר אין זיין וויעגעל, און דו שאָקעלסט און וויעגסט איהם, און זינגסט דיין קינד דיינע וויעג-ליעדער. זינג איהם די ליעדער, וועלכע זאָלען זיין האַרץ בייצייטענס טרענקען מיט גיפט. קענסט דו זיי? — זינג איהם: גיס-אויס אויף זיי דיין צאָרן, און דיין גרימצאָרן זאָל זיי דערגרייכען! לערן איהם: וואויל דעם, וועלכער וועט דיר בעצאָהלען דיין פערגעלטונג, וואָס דו האָסט אונז פערגאָלטען, וואויל דעם, וועלכער וועט כאַפּען און וועט צעשמעטערען דיינע קינדער צום פעלזען! זאָג איהם; זאָל זייער גאַנצע שלעכטקייט קומען פאַר דיר און טהו זיי אַזוי ווי דו האָסט מיר געטהון!

קענסט דו די דאָזיגע שעהנע מעלאָדיען?

נאָר נישט ליעבע — דו ביסט דאָך אַ יודישע פרוי...

פורים־שפּיעל

דיר, אומגליקליכער קעניגין ושתּי, וויל איך זינגען היינט מיין לויב־ליעד!

מעגען אַנדערע זינגען און זאָגען וועגען דעם איידעלען מרדכי און דער גרינער אֶסְתֵּר, מעגען זיי רעדען לאַנג און ברייט וועגען דעם נאַרישען אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ און דעם קלוגען הָמָן, וועגען דעם גרויסען חַרְבוֹנָה און דעם קליינעם וַיְזָתָא און וועגען נאָך אַלע יענע טעמאַ׳ס, וואָס יעדער קלוגער יודישער שרייבער מוז זיי היינט נעבעך בעאַרבייטען — איך אָבער מוז מיר טהון דאָס מייניגע און מוז מיך אַראָבכאַפּען אין אַ זייט צו מיין אַלטער סימפּאַטיע, צו איהר מאַיעסטעט דער קעניגין וַשתּי...

וואָס זאָל איך אייך זאָגען? עס איז אפשר נישט שעהן פון מיר. אפשר אַלס נאַציאָנאַל־יוד און גלויבענס־גענאָס וואָלט איך באמת׳דיג געדאַרפט אָבגעבען דעם כבוד דער קעניגין אסתר. פאַרט עפּעס אייגען פלייש און בלוט און דערצו נאָך גאָר אַ שיינדעל אין דער משפּחה, אונזער גאַנצער יחוס. אַ קלייניגקייט אַרויסצורעדען: עפּעס פאַרט אַ מלכה. אמת, גאַנץ פיין בענומען האָט זי זיך גראָד נישט, די דאָזיגע קעניגליכע יודענע פון גאָט׳ס גענאָד. זי האָט שוין אין יענע צייטען פערשטאַנען די חכמה, ווי אַזוי אַ יודיש קינד קאָן קומען פאָרווערטס אין לעבען, און אַז די גאַנצע קונץ ליגט דערין, נאָר למען השם נישט אויסצוזאָגען, ווער מען איז פון דער היים, — און זי האָט דאַדורך טאַקי געמאַכט אַ גאַנץ היבשע קאַריערע. נאַטירליך איז קיין וואונדער נישט, אַז פערקוקענדיג זיך אויף איהר, איז די דאָזיגע חכמה זינט דענסמאָל געוואָרען אונזער נאַציאָנאַל־אייגענטום. אָט, למשל, האָב איך

ערשט נישט לאַנג קענען געלערנט איינע, אַנ׳אונזעריגע, וועלכע האָט נישט אויסגעזאָגט, ווער זי איז, און האָט דאַדורך געמאַכט קאַריערע און איז אָנגעקומען אַזש אַלס פּערקויפערין ביי אַנ׳עכט־פּוילישער פירמע; ערשט ווען מען איז דורך איהר פּאַספּאָרט דערגאַנגען, וואָס אַזעלכעס זי איז, איז זי געוואָרען אַרויסגעוואָרפען בכבוד גדול. דעם אמת אָבער מוז איך זאָגען: מיין גאַנץ בעזונדערע סימפּאַטיע האָט פון תמיד אָן געהאַט נישט די דאָזיגע קעניגין אסתר, נאָר דוקא די אַנדערע, די שטילע, אומגליקליכע ושתי. שוין פון מיין פריהסטער יוגענד האָב איך געשוואוירען פאַר איהרעטוועגען. איהר מאַיעסטעט די קעניגין ושתי איז יעדענפאַלס פון די צוויי די פיעל אינטערעסאַנטערע. און נאָר ווייל די פיגור פון אסתר׳ן איז אינ׳ם בוך „אסתר״ אַזוי זעהר געוואָרען אַרויסגערוקט, ווערט די שטילע פיגור פון ושתי׳ן נעבען איהר פערטונקעלט און מען זעהט זי כמעט נישט אַרויס.

אפשר איז דאָס בוך „אסתר״ איבערהויפּט דאָס מאָדערנסטע בוך מיט דעם מאָדערנסטען שטאָף. און נישט נאָר, ווייל דאָרט שפּיגעלט זיך אָב דאָס נאַרישע הויף־לעבען פון אַ נאַרישען קעניג מיט זיין אונערזעטליכער ליעבע צו אַלערליי פערשווענדונגען און זיין אונגאַטירליכער נייגונג צו אַנ׳איבערפליסיגען לוקסוס און זיין אונגעבענדיגטער תאוה צו מאַכען הויף־בעלער גאַנצע הונדערט מיט אַכציג טעג אינ׳ם יאָהר און דאַן נאָך עקסטראַ זיבען טעג, און דאָס אַלעס נאָר דערפאַר, ווייל ער פייערט מיט מזל אַ דריי־יעהריגען יובילעאום זינט ער איז אַרויף אויפ׳ן טראָהן; — און נישט נאָר, ווייל דאָס דאָזיגע בוך לאָזט אונז געבען אַ טיעפען קוק אין די לעבענס־אַרט פון אַ מיניסטער און ווי ער רעדט און ווי ער אַרבייט; — און נישט נאָר, ווייל די דאָזיגע עלעגאַנט געשריבענע ערצעהלונג איז די קלאַסישסטע שילדערונג פון דער יודישער צרה, אַזוי אַז מען וואָלט געקאָנט מיינען, דאָס דער מחבר איז אונזער אַ צייט־גענאָס; — נאָר גאַנץ בעזונדערס אויך דערפאַר, וואָס אין בוך „אסתר״ ווערט צום ערשטען מאָל בעריהרט אויך אַ גאַנץ אַנדערער העכסט מאָדערנער שטאָף: די פרויען־פראַגע. די נעבען־מעשה מיט אחשורוש און ושתי האָט גאַנץ גוט געקאָנט שטעהן אין עפּעס אַ צייטונג פון היינט אין אַ טעלעגראַמע פון לאָנדאָן. איך בין זיכער: די דאָזיגע ושתי, ווען זי וואָלט לעבען איצטער, וואָלט זי זיין גאַנץ בע־

שטימט די אָנפיהרערין פון די סופראַזשיסטקעס. זי האָט געהאַט די מאָדערנסטע לעבענס-אָנשויאונגען. און נאָך ווייל די מעשה איז שוין פאָרט אַלט אַ צוויטויזענד מיט פיערהונדערט יאָהר און ווייל דער שויפלאַץ איז פאָרט נישט לאָנדאָן, נאָר דאָס אַלטע פערסיען, דעריבער איז דער פערלויף פון דער מעשה אויסגעקומען אַביסעל אַנדערש: די ראָהם איז „פערעלטערט".

אויב איהר מאַיעסטעט, די קעניגין ושתי, האָט געהאַט אַ האָרן אויף איהר שטערען אָדער נישט, דאָס ווייס איך נישט; אַז אָבער אונטער דעם דאָזיגען שטערען האָט זי געהאַט גענוג פערשטאַנד — דאָס איז קלאָר.

אין איהר פּאַלאַץ איז זי געזעסען, אינ׳ם לוסט-גאָרטען פון זיין קעניגליכער מאַיעסטעט דעם שאַך אַחשורוש, און געמאַכט האָט זי גראָד אַ „מִשְׁתֵּה נָשִׁים", אַ פרויען-באַל, היינט וואָלט עס געהייסען אַ „פייוו אָ קלאָק". אַרום איהר זענען געזעסען די הויף-דאַמען, די פירשטין כַּרְשְׁנָה און די מאַרקיזע שֵׁתָר און די גרעפין אַדְמָתָא און די באַראָנעסע תַּרְשִׁישׁ, און נאָך פיעל אַנדערע איינגעלאַדענע געסט. גערעדט האָט מען אָנפאַנגס — דאָס איז זעלבסטפערשטענדליך — וועגען טואַלעטען און וועגען די נייעסטע מאָדעס. די פירשטין מַרְסְנָא, אַ יונגע ברונעטע מיט אַ פריזור אַ לאַ פּאָמפּאַדור, האָט איינגערוימט דער מאַרקיזע מְמוּכָן אַ סוד אין אויער, אַזוי אַז אַלע אַרום האבען עס געקאָנט הערען, אַז די גרעפין מֶרֶס זעהט אויס אין איהר נייער, גרינער ראָבע מיט די געלע שפּיצען ווי אַ מיידעלע פון זיבעצעהן יאָהר. אַלע האָבען זיך שטילערהייט צעלאַכט, דען אַלע האבען זעהר וואויל געוואוסט, אַז דוקא די דאזיגע גרעפין מֶרֶס איז שוין קיין עין-הרע אַ רעכט ביסעל עלטער, טראָץ דעם, וואס מען זעהט זי נאך אַלעמאָל אויף אַלע קאָנצערטען און טעאַטער-פאָרשטעלונגען אין דער בעגלייטונג פון דעם יונגען לייטענאַנט אַבְגְתָא. אַ גליק איז, האט די מאַרקיזע מְמוּכָן מיט רִשְׁעות שטילערהייט בעמערקט, אַז אַבְגְתָא איז אַ סריס. דאַן איז מען אַרויסגעקומען אויפ׳ן שמועס וועגען יונגע לייטענאַנטס און ווער עס טרייבט פלירט מיט וועמען. און דאַן ווידער צוריק צו די טואַלעטען און אַז אין באַזאַר, וואו יודען האַלטען די קראָמען, טאָר מען נישט קויפען, דען עס איז אַ באָיקאָט. דאַן האָט

זיך דער שמועס אָבגעשטעלט ביי דער פרויען-פראגע, פרויען — האָט איר מאיעסטעט די קעניגין ושתי געזאָגט — טאָרען זיך נישט מעהר פון זייערע מענער אזוי קנעכטען לאָזען. נישקשה, פרויען זענען שהן געננוג און ווען זיי וועלען זיך אביסעל פער׳עקש׳ענען, וועלען די מענער מוזען נאָכגעבען. אין דאן האָט מען גערעדט וועגען שטים-רעכט, און דאן וועגען דעם, אז פרויען זאָלען מעגען זיין צוגלייך מיט מענער דאָקטוירים און קוימען-קעהרערס אין אדוואָ-קאטען און דראָשקען-קוטשערס און פראָפעסאָרען. און אזוי ווייטער און אזוי ווייטער. די שטימונג איז געוואָרען פון מינוט צו מינוט געהויבענער. דער ווייז האָט אָנגעהויבען צו טהון זיין ווירקונג. די באקען האָבען געגליהט. די אויגען האָבען געברענט. פון מינוט צו מינוט איז מען געוואָרען תקיפ׳ער ביי זיך. מען האָט געגליהט אויף מלחמה...

און אָט זענען פלוצלינג אָנגעקומען די זיבען עווכוכען פונם קעניג אחשורוש. זיין קעניגליכע מאיעסטעט דער שאך אחשורוש האָט בעפויהלען, אז איהר קעניגליכע מאיעסטעט די קעניגין ושתי זאָל זאָפאָרט אריינקומען צום קעניג, אום זיך בעקוקען צו לאָזען!

איין אויגענבליק זענען אלע געווען ווי פערשטיינערט, ס׳טייטש, א מאן האָט בעפויהלען.

איך גלויב נישט, אז די אורזאך פון ושתי׳ס נישט וועלען געהן איז געווען דער פערלאַנג פונ׳ם קעניג, אז זי זאָל זיך ווייזען נאקעט אביסעל. אביסעל דעקאָלט מעהר אָדער אביסעל וועניגער—דערויף קומט עס ביי א פרוי זיכערליך נישט אָן. עס זענען פאראן אָפט פרויען, וועלכע טראָגען א קורץ קליידעל ביז צום האלז און אויס-געשניטען ביז צום נאָפעל, און ביי מיין גאנצער ג־ויסער אכטונג פאר איהר מאיעסטעט דער קעניגין ושתי, גלויב איך נישט אז זי איז געווען אנ׳אויסנאהם. גאנץ בעזונדערס האָב איך אלעמאָל געהאט די געלעגענהייט צו בעמערקען, אז דוקא די פרויען, וועלכע קעמפען אזוי שטארק פאר פרויען-רעכט, זענען אינ׳ם פרט פון דעקאָלטירען זיך רעכט פערשווענדעריש. איך מוז אָננעהמען, אז ביי ושתי׳ן איז די פראגע געווען א פרינציפ-פראגע. דאָס פרויען-רעכט איז געווען איהר פרינציפ. די איז אין דעם דאָזיגען פרט געווען אזוי פער-

עקשנ׳ט, אַז אַפילו די פערלאָקעדיגע אויסזיכט, זיך צו קענען וויי־זען אין איהר גאַנצער שעהנהייט פאַר אַנ׳עדה מענער האָט זי קאַלט געלאָזען.

און דעם סוף פון דער מעשה קענט איהר.

די פרויען־פראַגע אָבער האט זינט דענסמאָל ביז היינט געמאַכט גצוואַלדיגע פאָרטשריט. דער מאַן בעפעהלט שוין נישט מעהר, דער־פאַר אָבער וויל די פרוי בעפעהלען. די פרוי האָט שוין לענגסט אויפגעהערט צו געהאָרכען, דערפאַר אָבער וויל זי, אַז דער מאַן זאָל געהאָרכען. זי וויל שוין נישט מעהר קיין גלייכע רעכט, נאָר זי וויל אַלע רעכט אַליין האָבען. אַ מאָדערנע ושתי שיקט זיבען סריסים, אום דעם מאַן מיט געוואַלד צו ברענגען אין דער מינוט, ווען עס ווילט זיך איהר די קאָמעדיע מאַכען.

און דאָס דאָזיגע פורים־שפּיעל דויערט ווייטער.

איך אָבער מוז אויסדריקען מיין סימפּאַטיע פאַר דער קעניגין ושתי, וועלכע איז געוועזן די ערשטע, וואָס האָט דעם מוט געהאַט פאַר פרויען־רעכט צו קעמפען און צו פאַלען.

אַ הוזן מיט אַ האָהן

„דאָ הויבט זיך די מעשה אָן“. אייגענטליך אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען שוין פיעל פריהער. זי האָט זיך אָנגעהויבען נישט מיט היהנער און העהנער, נאָר מיט — מענשען. נאָך גענויער: די מעשה האָט זיך אָנגעהויבען שוין מיט יענער מינוט, ווי זעהר קלוגע מוחות האָבען אויסגעטראַכט דאָס זעהר קלוגע וואָרט: נאַציאָ־נאַליזם. איך קען אפשר נישט קיין צווייט וואָרט אינ׳ם גאַנצען ווערטער־בוך פון דער מענשהייט, וועלכעס זאָל האָבען אַזאַ פיין שטיקעל אַרבייט אָבגעאַרבייט „פאַר די טובה“ פון די מענשען ווי דאָס דאָזיגע וואָרט. אַז איך אַליין בין פון תמיד אָן ענטציקט געווען ביז אין דער טיעפעניש פון מיין נשמה, ווען איך האָב געהערט דאָס וואָרט נאַציאָנאַליזם — דאָס בעדאַרף איך אייך ערשט נישט מבטיח זיין. אומעטום און אַלעמאָל, ווען נאָר איך האָב דערלעבט צו הערען אַזאַ גאָלדען וואָרט, ווי למשל, „רוסלאַנד פאַר רוסען“, „פוילען פאַר פאָליאַקען“, „דייטשלאַנד פאַר דייטשען“ און אַזוי ווייטער, האָב איך געפיהלט אין זיין גאַנצער גרויס דעם חסד, וועלכען מען וויל דאָ טהון מיט דער מענשהייט. איך האָב פערשטאַנען אויגענבליקליך, ווי זעהר דאָס שמעקט מיט איידעלער מענשענליעבע און ווי פיין די וועלט וועט אויסזעהן, ווען זי וועט געהן אָדער געפיהרט ווערען אויף דעם שעהנעם וועג פונ׳ם דאָזיגען פאָרטשריט. אַיי וואָס, איין פאָלק וועט דאַדורך דורס׳ן דאָס צווייטע און מענשען וועלען זיך דורך די דאָזיגע איידעלע לעהרע פרעסען איינער דעם צווייטען — דאָס איז, נאַטירליך, איינע פון יענע קלייניגקייטען, אויף וועלכע אַ „נאַציאָנאַלער“ מענש טאָר נישט קוקען. דערויף האָט מען שוין נישט געקוקט פאַר דריי טויזענד יאָהר, און דערויף קוקט מען אויך היינט נישט. דאָס זענען נאָר אַזעלכע „שוואַכקייטען“ אָדער

„ווייכע, ווייבערישע געפיהלענישען”, וועלכע מוזען אויסגעראָטען ווערען. די הויפּטזאַך איז, אַלע „פרעמדלענדישע” מוזען אַרויסגעביסען ווערען. אַרויסגעביסען פון די שולען, אַרויסגעביסען פונ׳ם האַנדעל, אַרויסגעביסען פון דער פּאָליטיק און אַרויסגעביסען אַפילו פון די פרייע פּראָפעסיעס און מלאָכות. און אַזוי ווי מענשען זענען בטבע איידעל, האָבען זיי דערפאַר ערפונדען אויך אַנ׳איידעלען נאָמען; זיי זאָגען נישט אויף גראָב-לשון אַרויסבייסען, נאָר זיי זאָגען דאָס פיינע, נייע וואָרט באָיקאָטירען. נאַטירליך האָב איך געוואוסט פון תמיד אָן, אַז דערביי וועט עס נישט בלייבען. נישט חלילה, אַז דאָס וועט אויפהערען — אַזאַ נאַר בין איך נישט — נאָר אַדרבא, די וועלט איז דאָך אַ הולך און וועט מסתמא אויפ׳ן דאָזיגען וועג געהן אַ שריט ווייטער אויך נאָך. האָט מען געזאָגט אַל״ף, וועט מען זאָגען אויך בי״ת. דער מענשליכער פערשטאַנד וועט מיט אַנ׳אייזערנער לאָגיק קומען ביז צו דער לעצטער קאָנסעקווענץ — און אפילו ביז צום לעכערליכען. און אָט האָב איך מיך דערוואַרט. די, וואָס אַרבייטען פאַר דער אידעע פון נאַציאָנאַליזירען אַלעס, האָבען אונז אַרויפגעפיהרט מיט זייער נאַציאָנאַליזם נישט נאָר אויפ׳ן בוידעם, נאָר אויך ביז צום היהנערשטאַל. זיי האַלטען שוין ביי וועלען נאַציאָנאַל מאַכען — די היהנער. אַלע היהנער אין רוסלאַנד זאָלען זיין נאַציאָנאַלע, רוסישע היהנער, און אַלע „פרעמדע” זאָלען אַרויסגעשיקט ווערען. מען וועט, פשוט, די פרעמדלענדישע היהנער נישט געבען קיין גלייכבערעכטיגונג. אויב מען וועט איינאָרדענען פאַר זיי אַ פּראָצענט-נאָרמע אָדער אַ טשערטאַ אָסיעדלאָסטי אָדער זיי ערקלערען פאַר רעוואָלוציאָנערען — דאָס ווייסען מיר נאָך נישט. די הויפּטזאַך איז, אַז די רדיפה אויף אַלע פרעמדלענדישע, נישט רוסישע, היהנער אין רוסלאַנד האָט זיך אָנגעהויבען. איהר מיינט, איך שפּאַס?

די צייטונגען זענען פול דערמיט. מיר האָבען אין רוסלאַנד אַ ספּעציאַל-צייטונג מיט׳ן נאָמען „סעלסקי כאָזיאַין”, וועלכע בעשעפטיגט זיך מיט לאַנדווירטשאַפטליכע פראַגען. און אָט איז אין איינעם פון די לעצטע נומערען פון דער דאָזיגער צייטונג געווען אָבגעדרוקט וואַ יסענשאַפטליכער אַרטיקעל מיט׳ן נאָמען: „וועגען דעם נאַציאָנאַליזם אין דער לאַנדווירטשאַפט”. דער שרייבער, אַ פּנים אַ גרויסער

געלעהרטער און דערצו נאָך אַ הייסער רוסישער נאַציאָנאַליסט, שטעהט אויף דעם שטאַנדפונקט „רוסלאַנד פאַר רוסע"ן און מהאַי טעמא אויך „רוכלאַנד פאַר רוסישע היהנער". אַלע פרעמדער היהנער טויט אויף כפּרות. עס רעדט זיך אַזוי „אויף כפּרות". אָבער מיינען מיינט ער, אַז אכילו אויף כפּרות איז כדאי צו נעהמען נאָר רוסישע היהנער און העהנער, מיט איין וואָרט: „איסטינאָ רוסקיע". אַלע פרעמדע נאַציאָנאַליטעטען, איך מיין היהנער-נאַציאָנאַליטעטען מוזען אויסגעטיליגט ווערען. דער דאָזיגער געלעהרטער, הייסען הייסט ער אָכטאַפּיעוו, פּאָלעמיזירט אין זיין אַרטיקעל מיט אַ צווייטען געלעהרטען, מיט אַ געוויסען שאַוראָוו, וועלכער האָט שוין פריהער גערעדט וועגען דעם דאָר,גען געגענשטאַנד און וועלכער האָט געהאַט נתּיר געוועזן קוטאַאיסעגע לענקאָראַנער און מיטעל-אַזיאַטישע היהנער, און אַט קומט דער געלעהרטער אָסטאַפּיעוו און מאַכט אַ געוואַלד און טענה'ט, אַז די דאָזיגע זענען אויף קיין האָהר ניעט בעסער ווי ענגלישע, בעלגישע אָדער איטאַליענישע היהנער און אַז מוזען מוז מען האָבען נאָר עכט-רוסישע. קאַווקאַזיער און קאַכפּיער און מיטעל-אַזיאַטען זענען פאַר זיינעטוועגען אויך אַזעלכע פרעמדע נאַציאָנאַליטעטען ווי די מיטעל-איירָאָפּעער. מען מוז זיי אויך אַזוי רודפ'ען. די הויפּט-זאַך איז, זעלבסטפערשטענדליך, די ריין רוסישע ראַסע. אַלע אַנדערע זענען שעדליך. חיל מען אַרויסקריגען אַ נאַציאָנאַלע הוהן, מוז מען קולטיווירען און אויספּיינערען און אויסאיידעלען די ריין רוסישע הוהן. אַלע אַנדערע מוזען באָיקאָטירט און אונשעדליך געמאַכט ווערען. און אָט דעם דאָזיגען וויסענשאַפטליכען אַרטיקעל בעפּוצט דער וויסענשאַפטליכער מחבר אויך מיט אַ „פּאָרטרעט". אַ פּאָרטרעט פון אַ ריין-רוסישער הוהן. פּראָסט: כָּזֶה רְאֵה וְקַדֵּשׁ. אַזוי זעהט אויס: אַנ'אַנשטענדיגען הוהן, וועלכע האָט די עהרע צו זיין די פּאָרשטעהערין פון דעם ריין-רוסישען נאַציאָנאַל-היהנערטום.

נאַטירליך: יעצט וועט מען נישט בלייבען שטעהן מעהר אויפ'ן האַלבען וועג. האָט מען געזאָגט אל"ף, איז מען געקומען און מע האָט געזאָגט אויך בי"ת, און אָט וועט מען באַלד זאָגען אויך גימ"ל און דל"ת און אַזוי ווייטער. מען וועט די גליקליכע אידעע פון'ם נאַציאָנאַליזם באַלד אויסרעכענען אויך אויף אַלע אַנדערע עופות און

חיות. און באמת זעה איך נישט אין פּאַרוואָס די הוהן אַליין זאָל זיין אַזוי גליקליך. מען וועט זיך באַלד נעהמען צו די גענז און צו די פייגעל און צו די קיה און צו די פערד און מען וועט זיי מאַכען נאַציאָנאַל. אַלץ מוז ווערען נאַציאָנאַל. קיין שום פרעמדעס און פרעמדלענדישעס טאָר נישט געדולדעט ווערען. נישט קיין פרעמדלענדישע קונסט, נישט קיין פרעמדלענדישע וויסענשאַפט, נישט קיין פרעמדלענדישע ערפינדונג, למען השם נאָר נישט פרעמדעס, און ווען עס וועט זיך אַמאָל מאַכען, אַז אַ קראַנקער וועט ליגען אין זיינע גרויסע שמערצען און רעטען וועט איהם קאָנען נאָר אַ פרעמדלענדישער דאָקטאָר, מוז מען קענען אויף אַזוי פיעל מְקַדֵש הַשֵם זיין און דעם דאָזיגען פרעמדלענדישען דאָקטאָר נישט דערלאָזען צום קראַנקען. דער הייליגער נאַציאָנאַליזם פערלאַנגט דאָס. אַלץ וואָס קומט פון דער פרעמד מוז באָיקאָטירט ווערען. דאָס איינציגע פרעמדלענדישע, וואָס מען מעג אפשר אָננעהמען, איז און בלייבט נאָר דאָס פרעמדלענדישע געלד. דער הייליגער נאַציאָנאַליזם פערלאַנגט דאָס.

ווי די פרטים וועלען זיין, מיט וועלכע מען וועט זיך בענוצען, אום די גרויסע ערהאַבענע אידעע פון דער נאַציאָנאַליזירונג פון די היהנער דורכצופיהרען? — איך וויים עס נישט. ביז יעצט האָבען די נאַציאָנאַליזם-ספעציאַליסטען אין דער אַלגעמיינער פרעסע צו דעם דאָזיגען געגענשטאַנד נאָך קיין שטעלונג נישט גענומען. איך וואַרט נאָך אויף דעם ליכטיגען וואָרט פון מענשיקאָוו און גורלאַנד און די אַנדערע. אפשר וועלען אויך אונזערע פּאָלקס-טריבונען זייער וואָרט וועגען דעם זאָגען. איך אַליין, בעניות דעתי, שטעל מיר פאָר די זאַך, ווי איך האָב זי שוין אויבען אָנגעמערקט. אונזערע נאַציאָנאַלהעלדען וועלען ביי דעם גרויסען ווערק פון דער היהנער-און העהנער-נאַציאָנאַליזירונג מסתמא געהן אויפ'ן זעלביגען וועג, אויף וועלכען זיי זענען געגאַנגען ביי זייערע אַנדערע נאַציאָנאַליזירונגען ביז יעצט: זיי וועלען איינפיהרען אַ שטרענגע קאָנטראָל אויף אַלע פרעמדלענדישע היהנער, אַ מין רעגיסטרירונגס-ביכעל וכדומה, זיי וועלען זיי אין די אַנדערע גובערניעס נישט לאָזען וואוינען. זיי וועלען זיי צום אייער-לעגען דערלאָזען נאָר ביז צו אַ געוויסער פראָצענט-נאָרמע, זיי וועלען זיי אויפ'ן בארג מיסט, לאָזען פיקען נאָר

בעשטימטע פאָליצייליך־ערלויבטע קערנער, זיי וועלען זיי טאָג־טעג־ליך דורך די „דוואַ גראָשע״ באָיקאָטירען לאָזען און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער.

ווי שעהן איז גאָט׳ס וועלטעל! עס איז נישט פאַרהאַן קיין שענערע און ריינערע אידעע, ווי די נאַציאָנאַל־אידעע. זי פיהרט פון ערהאַבענעם ביז צום לעכערליכען — פונ׳ם מענש ביז צו היהנער און העהנער.

הֲבֵל הֲבָלִים

געדענקסטו נאָך דעם שפּרוך, דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויעריגע, וועלכער נעהמט דיך אַרום מיט אַנ׳אונענדליכער טרייסטלאָזיגקייט און פּרעסט דיר טרעהרען אין די אויגען אַריין און לאָזט דיך דורך זיין נאָגענדען אומעט וויסען, ווי עלענד דו ביסט, און זאָגט דיר אָן, אַז דיין לעבענס-ווינטער געהט? — דער טאָן דערמאָהנט אַ קאַלטען שניי, וועלכער איז נאָך נישט געפאַלען, און נאָר ער הענגט דערוויל, אומגעזעהן, אין דער לופט. די גאַנצע נאַכט האָט היינט דער ווינד געפייפט אַזעלכע ווילדע און נאַרישע מעלאָדיעס, אַ מינוט מיט אַ געפילדער און אַ מינוט פּאַמעליך, און די שווערע רעגענטראָפּענס האָבען אויף דעם שוואַרצען פענסטער צוגעקלאַפּט דערצו דעם טרויעריגען טאַקט. און אויך דער הונד אויפ׳ן הויף האָט היינט אַזוי יאָמערליך געוואָיעט. קום, מיין קינד, טהו אויס דיינע אַטלאַס-פּאַנטאָפעל און זעץ דיך אַהער צו מיר אויף די קניען: דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויעריגע שפּרוכען מוז איך דיר היינט הויכען אין דיין אויער און אין דיין האַרץ אַריין...

„נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט דער קוהלת — און אויך דאָס דאָזיגע אַליין איז אַ נאַרישקייט: דאָס קלערען און דאָס רעדען וועגן דעם"...

און דאַן ווידער: — „עס שיינט די זון און עס געהט אונטער די זון, זי געהט קיין דרום און דרעהט זיך קיין צפון, עס דרעהט זיך און דרעהט זיך דער ווינד געהענדיג, און דרעהענדיג קעהרט זיך אום דער ווינד. אַלצדינג איז אַזוי לעסטיג און לאַנגווייליג. עס קאָן עס דער מענש נישט אַרויסרעדען, עס ווערט קיין אויג נישט זאַט פון זעהן און עס ווערט קיין אויער נישט פול פון הערען"...

האָרך, מיין קינד, ווי עס פאַלט ווי אייז-פלאָקענס איבער די

צאַרטעסטע בליהטען פונ׳ם לעבען. ווי געלע פערוויאַלעטע בלעטלעך רוישט עס אַראָב צו דער ערד אין דעם הערבסטליך-וויסטען האַרץ.
ווייטער! — „און געזאָגט האָב איך מיר: געה, לאָמיר פרובען פרעהליך זיין, לאָמיר אַ לעב-טהון אַ גוטען טאָג — איז אָבער אויך דאָס אַ נאַרישקייט... האָב איך געזאַמעלט זילבער און גאָלד און קעניג-ליכע קאָסטבאַרקייטען, און זינגערס און זינגערינס און אַלע פערגעניגענס האָב איך מיר אָנגעטהון. אַלץ וואָס מיינע אויגען האָבען פערלאַנגט, האָב איך נישט פערשפאָרט פון זיי — איז אויך דאָס געווען אַ נאַ-רישקייט... האָב איך חכמה געלערענט און וויסענשאַפטען און קונסט, און קליגער בין איך געוואָרען און געבילדעטער און וויסענשאַפטלי-כער מעהר פון אַלע מענשען אונטער דער זון — האָט זיך אויסגע-לאָזט, אַז אויך דאָס איז אַ נאַרישקייט... און מיט פרויען האָב איך מיך אָבגעגעבען און מיט ליעבע און מיט זוכען גליק ביי ווייבער — איז דאָס ערשטע רעכט געווען אַ נאַרישקייט... און אַ צדיק בין איך געווען, און דאַן האָב איך געפרובט און בין אויך געווען אַ רשע — און זעה,ביידע צוזאַמען איז אַ נאַרישקייט״...
און איך קאָן מיך נישט אָברייסען דערפון, און איך מוז נאָך און נאָך, און איך מוז שוין אַזוי געהן ביז צום סוף —
„ביז עס וועלען נישט קומען די טעג פונ׳ם בייז און עס ווע-לען נישט דערגרייכען דיך די יאָהרען, וואָס דו מוזט זאָגען: איך האָב קיין פערלאַנגען נישט נאָך זיי, און עס ווערט פינסטער די זון און דאָס ליכט, די לבנה און די שטערען, און עס קעהרען זיך אום די וואָלקענס נאָך דעם רעגען. און אָט וועט זיין אַ טאָג, ווען עס ווע-רען פערציטערט די וועכטער פונ׳ם הויז און עס ווערען פערקרומט די אויפפאַסערס, און עס וועלען ווינציג ווערען די מיהל-שטיינער און וועלען אויפהערען צו אַרבייטען, און פינסטער וועלען ווערען די קוקערס אין די לעכער... פלוצלינג קריגט מען מורא פאַר עפּעס אין דער הויך און מען ציטערט פאַר גריבער אונטען אויפ׳ן וועג... און דאַן רייסט דאָס שטריקעל און עס ברעכט זיך דער קרוג ביים קוואַל, און אָט קעהרט זיך אום דער שטויב צו דער ערד — —
און נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט קהֶלֶת — און דאָס גרעסטע נאַרישקייט איז דאָס טראַכטען און דאָס

זאָגען, אַז עס איז אַ נאַרישקייט. אפילו דאָס, מיינע קינדערלעך, לויהנט זיך נישט"...

*

דורך פּוּסטע, וויסטע גאַסען האָט עס מיר געטראָגען אין דער פינסטערער נאַכט, און מיין מיעדער קאָפּ האָט געטראַכט און געטראַכט. אַך, דאָס דאָזיגע אייביגע טראַכטען! אַך, דער דאָזיגער הבל-הבלים! דער גרעסטער איז ער פון אַלע, דער לעצטער פון די נאַרישקייטען — אָבער עס נוצט נישט: עס טראַכט זיך, נישט ווילענדיג.

און איך געה, און אין מיין קאָפּ עגבערט עס: — נאָר פינף יאָהר וועלט-מלחמה, און גענוג זענען געווען די דאָזיגע פינף יאָהר, אום אַ גאַנצע וועלט אויפ'ן קאָפּ צו שטעלען. בעגריפען פון נעכטען זענען היינט מעהר נישט גילטיג. טויזענדער וועלט-אַנשויאונגען, טויזענדער אמת'ן פון נעכטען און פון עהערנעכטען, טויזענדער אַנזיכטען, וועלכע זענען אונז געלעגען אינ'ם בלוט און אינ'ם פלייש — היינט זענען זיי ווי מיט'ן רויך אַוועק. עס איז געקומען די אמת'ע איבערווערטונג פון אַלע ווערטען. דער מענש איז פּלוצלינג אַזוי רייף געוואָרען. ער זעהט אַלעס אַזוי קלאָר, און די קוהלת-פילאָזאָפיע איז איהם נאָך קיינמאָל נישט אַזוי פערשטענדליך און אַזוי געלויפיג געווען ווי איצט. אַ קינד אין זיין וויעגעל, דאַכט זיך, קוקט שוין היינט מיט זיינע קליינע אויגעלעך אין די וועלט אַריין, און די אויגעלעך וויסען שוין דעם סוד און זיי שמייכלען: הֲבֵל הֲבָלִים!

פּאַטריאָטיזם? — דער, וועלכער רעדט אַרויס דאָס וואָרט, בלייבט פּלוצלינג פערשעהמט און וויס, אַז קיינער וועט עס איהם היינט נישט מעהר גלויבען. עס איז אַ וואָרט, ווי טויזענד אַנדערע אין דעם ווער-טער-בוך, וועלכע דער מענש האָט זיך פאַבריצירט, אום זיין פּאָליטיק דורכצוזעצען און זיינע צוועקען צו דערגרייכען. הֲבֵל הֲבָלִים האָט גע-זאָגט קוֹהֶלֶת! יושר; זאָגט איהר? קליינע שטאַאַטען? גרויסע שטאַאַטען? קריעג פאַר מענשען-רעכט? קריעג פאַר גלייכשטעלונג פונ'ם שוואַכען מיט'ן שטאַרקען? קריעג און אַריימישען זיך אינ'ם קריעג נאָר לשם-שמים און צוליעב אַנ'אידעאַל? — אַך, דו ליעבער גאָט! אפילו קינדער אין די וויעגען האָבען שוין אויפגעהערט נאַאיוו צו זיין, און ווענען די

מלחמה האָט נישט אויפגעמאַכט די אויגען דעם האָט דער שלום געמאַכט זעהעוודיג. „און געזעהן האָב איך, אַז די גאַנצע אַרבייט און די געשיקליכקייט פון יעדער טהאָט בעשטעהט נאָר אין דער קנאה פון איין מענש צום צווייטען — און אויך דאָס איז אַ נאַרישקייט און אַ ווינד-טרייבען. נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט דער קוהלת!"

וואָס איז אַ שטאַאַט? וואָס איז אַ לאַנד? וואָס איז אַ פאָלק? וואָס איז ליעבען און האַסען? וואָס איז לעבען און שטאַרבען? אַג'אויסגעבלאָזען איי! עס לוינט זיך נישט, אַ מינוט זיך דעריבער צו פעראַכטען — דען אויך דאָס איז אַ נאַרישקייט...

און געדענקט איהר אפשר, וואָס אַ קייזער איז? וואָס אַ קעניג איז? — עפּעס ווי אַ צויבער איז געלעגען אויסגעשפּרייט איבער'ן דאָזיגען וואָרט. מען האָט געמעגט זיין רעוואָלוציאָנעריש, וויפיעל מען האָט געוואָלט, אָבער אַ געוויסען רייץ האָט דאָס וואָרט געהאַט פאַר'ן אייער. פאָרט עפּעס אונגעוועהנליכעס. און די פאַנטאַזיע האָט זיך בעשעפטיגט מיט דעם לעבען און מיט דעם שטאַרבען און מיט דעם רעדען און מיט דעם שווייגען און מיט דעם עפענטליכען און מיט דעם פּריוואַטען לעבען פון אַזאַ קייזער אָדער קעניג. און אין אונזערע ערצעהלונגען פאַר קינדער האָט דער מלך און דער בן-מלך און די מלכה און די בת-מלכה געשפּיעלט אַזאַ גוואַלדיגע ראָלע. זעגען אָבער געקומען פינף יאָהר און האָבען אַראָבגעריסען דעם דאַך פון דעם גאַנצען וועלט-בנין און האָבען אונז געלאָזט קוקען ביז אויפ'ן גרונד פון אַלע זאַכען — אַז אַ שוידער האָט אונז אַרומגענומען פאַר דער גאַנצער הויהלקייט. עס איז אַלעס געוואָרען אַזוי וואָכעדיג און אַזוי פּראָסט. אַזאַ קייזער אָדער קעניג שטעהט אין דורכשניט, ריין מענשליך גענומען, אַ סך נידריגער ווי דער געוועהנליכסטער צווישען אונז. וועט קומען אַמאָל אַ צייט, אַז מען וועט איינפיהרען אַ וואַלוטא אויף מענשען, וועט דאָס פערהעלטניס פון אַ קייזער צו אַ געוועהנליכען מענשען זיין ווי היינט דאָס פערהעלטניס פון אַ מאַרק צו אַ דאָלאַר: מען וועט 35 קייזער געבען פאַר איינעם אַ רעכטען מענשען. — אָבער אויך דאָס איז אַ נאַרישקייט, האָט געזאָגט דער קוהלת!

און אַ מיניסטער? — רבונו של עולם, וואָס האָט נישט דער קריעג אַלץ געמאַכט פון די דאָזיגע הערליכקייטען! דער גאַנצער גלאַנץ איז

אַראָב פון אַזאַ מין חיה, און מיר זענען פלוצלינג געוואָהר געוואָרען, ווער און ווי און וואָס און ווי אַזוי און צו וואָס עס ווערט אַזעלכעס געמאַכט און וואָס אַזוינס עס איז. די פאָריגע וואָך האָט מיר עמיצער געזאָגט, אַז איך האָב אַ קאָפּ פון אַ מיניסטער, און איך האָב דעם דאָזיגען אויגענבליקליך פערקלאָגט אין געריכט פאַר בעליידיגונג. — אָך, ווי נאַריש איז דאָס לעבען!

און דער דיכטער איז היינט געוואָרען אַזוי וואָכעדיג אין אונזערע אויגען, דען דער קריעג האָט אונז געמאַכט אַזוי ניכטער און מיר ווייסען פלוצלינג וואָס אַזוי איינער איז און ווי אַזוי ער מאַכט זיך. עס איז נישטאָ קיין סוד מעהר, די וועלט איז פלוצלינג אַזוי זעהעוודיג געוואָרען. און דער געלעהרטער איז אַזוי פּראָסט געוואָרען פאַר אונזערטוועגען, און דער פאָרשער און דער פילאָזאָף און דער אידעען-מאַכער, און דער, וועלכער האַנדעלט מיט דיפּלאָמאַטיע און פּאָליטיק, און דער, וועלכער האָט אַ קרעמעל מיט רעוואָלוציע און מענשען-בעגליקונג, אַלע, אַלע זעהען מיר איצט אַזוי קלאָר און אַזוי דייטליך „אַלע וועט אַוועקטראָגען דער ווינד, דען אַלעס איז נאַריש און אַ ווינד-טרייבעניש!

•

געדענקסט דו נאָך דעם הבל הבלים, דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויעריגע שפּרוכען? — אַ וויסטע טרייסטלאָזיגקייט כאַפּט-אָן ביים האַרץ. ווען מען קוקט אַזוי אין לעבען אַריין. און שוין דאָס היינטיגע קינד זעהט אַזוי דאָס לעבען. די קוהלת-פילאָזאָפיע איז אַלעמען אַזוי קלאָר און אַזוי געלויפיג. מען וויל פון זיין אייגענער הויט אַרויס, ווען מען דערמאָהנט זיך אין דעם. פערשאָלטען האָט געמעגט ווערען אַ מלחמה, איידער זי האָט אַ וועלט אַזוי רייף געמאַכט!

אָבער אויך דאָס אַליין, זאָגט קוֹהֶלֶת, איז דאָך אַ נאַרישקייט...

הָמָן

ווי איך שטעל מיר איהם פאָר: אַ פערסישער מיניסטער אין׳ם אַלטען פאַרצייטיגען פערסיען. אַ זעהר גרויסע זאַך מוז דאָס נישט זיין געוועזן. אויב אַזעלכער איז געווען פרעוואָסכאָדיטעלסטווא? אויב ער האָט געהאַט דעם טיטעל גראַף? איך גלויב דאָס נישט. עפּעס אַ מיניסטערל אָדער העכסטענס אַ פרעמיער-מיניסטערל, לאָמיר זאָגען אַ גרויס-וויזיר. אָבער אַפילו אַ מיניסטער, און זאָגאַר אַ פרעמיער-מיניסטער, און זאָגאַר אַ גרויס-וויזיר אין׳ם אַלטען פאַרצייטיגען פערסיען מוז נישט זיין געוועזן אַזאַ איי-איי. מיט עטליכע רובעל, אָדער גאָר פּראָסט דורך צושטעלען עפּעס אַ רעכט מיידעל צום קעניגליכען האַרעם, האָט מען אַזאַ טשין געקאָנט לייכט דערגרייכען. אין געלד-אָנגעלעגענהייטען האָט מען זיך געווענדעט צום שאַך אַליין, און מיט מיידלעך — צום הערין הֵגֵי אָדער צום הערין שַׁעְשְׁגַז אָדער צו די אַנדערע אינטענדאַנטען, מיט וועלכע עס האָט זיך יעדענפאַלס געלאָזט האַנדלען. געזעלשאַפטען צום „שוץ געגען האַנדעל מיט לעבעדיגער סחורה" זענען נאָך דענסמאָל נישט געווען. איבערהויפּט איז דאָס דעמאָלדיגע פערסיען נאָך גאָרנישט געווען דאָס, וואָס היינט; עס איז נאָך געווען זעהר צוריק אין זיין קולטור. אָרדנונג אין לאַנד איז אויך נאָך נישט געווען, דען ענגלאַנד האָט נאָך נישט געהאַט אַהינגעשיקט זיינע שטראָף-עקספּעדיציעס, אום דאָרטען אָרדנונג צו מאַכען. ציוויליזאַציע אין לאַנד איז אויך נאָך נישט געווען, דען די אַנדערע האָבען נאָך נישט געהאַט אַהינגעשיקט זייער מיליטער, אום דאָרטען ציוויליזאַציע צו פערשפּרייטען. אַלץ איז נאָך געווען זעהר פּרימיטיוו. אַפילו אַ מעדזשיליס, אַ פּאַרלאַמענט הייסט עס, האָבען זיי נאָך נישט געהאַט. ווען ס׳איז אַמאָל אויסגעקומען צו מאַכען עפּעס אַ הריגה׳לע אין איינער פון די 127 מדינות, אַזוי אַז איין פאָלק זאָל אָבבייסען דעם צווייטען די נעזער, זענען זיי נאָך נישט

געווען אַזוי געבילדעט, אַז אַזאַ זאַך זאָל דורכגעהן צוערשט אין דער מעדזשיליס און זאָל ווערען אָנגענומען פון דעם רוב דעפּוטאַטען, נאָר דער שאַך אַליין האָט דאָס נעבעך געמוזט טהון אויף זיין אייגענער אַחריות. יעדען טאָג צווייַ אַ זייגער נאָכמיטאָג, אַזוי באַלד ווי דער שאַך אֲחַשְׁוֵרוֹש איז אויפגעשטאַנען פונ׳ם שלאָף און איז אַרויס פון זיין האַרעם, קוים-קוים וואָס ער האָט בעוויזען אַריינצוכאַפּען אַביסעל „שְׁתִיָה כַּדָת״, איז ער אַריין אינ׳ם קעניגליכען דיוואַן, אום צו „רעגי־רען״. אַ שעה אויפ׳ן זייגער פלעגט ער יעדען טאָג אַ רעגיר געבען, און אַלץ אויף דער גיך. 127 מדינות אָבערעגירען איז דאָך נישט אַזאַ שווערע זאַך. אַרום איהם פלעגען זיצען די זיבען וויזירען — די מי־ניסטאָרען הייסט עס — די הערנען כַּרְשְׁנָא, שֵׁתָא, אַדְמָתָא און די אַנדערע, און דער גרויס-וויזיר המן אין דער שפּיץ. דען „זיין שטעל איז געווען געהויבען פון אַלע וויזירען״. האָט דער שאַך אחשורוש גע־שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף יאָ, האָבען די הערנען מיניסטאָרען אויגענ־בליקליך פערלעגט די הענד איבער דער ברוסט און האָבען זיך אַוועק־געוואָרפען אויף דער ערד און האָבען מיטגעשאָקעלט אויף יאָ; האָט דער שאַך אחשורוש געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף ניין, האָבען די הערנען מיניסטאָרען אויגענבליקליך דאָסזעלביגע געטהון. אָפט אָבער אינמיטען דער בעסטער אַרבייט, ווען דער שאַך אַחשורוש האָט אויפ׳ן הויף עפּעס איינע פון די ווייבלעך דערבליקט, האָט ער אויסגעשטרעקט צו איהר די גאָלדענע רוט און איז אַרויס צו איהר אויפ׳ן הויף, פערגעסענדיג די 127 מדינות און די געשעפטען און די מיניסטאָרען...

איינמאָל נאָר האָט די אודיענץ אינ׳ם קעניגליכען דיוואַן אַ פּאָר מינוט לענגער געדויערט. עס איז געווען דענכמאָל, ווען דער גרויס־וויזיר המן איז געקומען מיט אַ פּאָרטראַג וועגען די עטליכע מיליאָנען יודען. ער האָט דאָס געמאַכט בקיצור. אפשר ווייס דער קעניג, אַז מיר האָבען ביי זיך אַ פאָלק, וועלכעס הייסט יודען. נאַטירליך האָט דער קעניג דאָס נישט געוואוסט. און דער מיניסטער האָט איהם ערשט גע־מוזט דערמאָהנען. ביי 127 פערשידענע פעלקערשאַפטען קען זיך מאַכען, אַז אַ קעניג, און דערצו אַ קליין קעפּעל, פערנעהמט אַמאָל עטליכע מי־ליאָנען און וויס זיי נישט. און דאַן האָט ער איהם געזאָגט: אַדוני מלך, אַזוי און אַזוי. אַזוי ווי די יודען זענען צעזייהט און צעשפּרייט

און האָבען חוץ דעם נאָך עטליכע אַזעלכע מעלות, על־כן זאָל געשרי־בען ווערען, מען זאָל זיי פּערטיליגען, און צעהנטויזענד צענטנער זיל־בער וועל איך געבען דערפאַר די מלאָכה־מאַכערס. דערביי האָט ער צו־געדריקט דאָס לינקע אויג און האָט כיטרע צוגעשמייכעלט, און געטראַכט האָט ער זיך בעת מעשה: אַ טפש איז ער, אפשר וועט ער דאָס געלד אויך נישט וועלען נעהמען און וועט די הריגה לאָזען מאַכען אויף שטאַאַטס־קאָסטען. נישקשה, אַזעלכע מלאָכה־מאַכער האָבען עס כשר פּערדיענט, אַז די רעגירונג זאָל זיך עפּעס לאָזען קאָסטען אויף זיי פאַר זייער פיין שטיקעל אַרבייט. און כך הוה, דער שאַך אַחשורוש, אין זיין איידעלען אידעאַליזם פאַר אַ גרויסע זאַך, האָט דאָס געלד גאָרנישט געוואָלט נעהמען און די יודען האָט ער דעם פּרעמיער־מיניסטער סיי ווי סיי אַוועקגעשאָנקען. לאַנג צייט צו טראַכטען האָט שאַך אחשורוש איבריגענס נישט געהאַט. עס איז שוין שפּעט געווען, און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט המנ׳ען טרינקען...

אויב די וועלט האָט דענסמאָל געשוויגען? אויב דאָס „געוויסען אַזיענס״ האָט זיך נישט אָבגערופען? אויב הינטער־אינדיען האָט נישט געמאַכט מיטינגען און מרעיש עולם געווען? אָה, דאָס דאָזיגע אונציווי־ליזירטע אַזיע! די ציוויליזאַציע איז נאָך אַזוי קליין געווען, אַז זיי האָבען נעבעך גאָרנישט פּערשטאַנען, אַז צוליעב דעם עסק דאַרף מען מאַכען אָט די דאָזיגע אַלע קאָמעדיעס. אָבער טויזענדמאָל אָרימער און טויזענדמאָל קלענער פון זיי אַלעמען קומט מיר אויס המן אַליין. אָרימער און קליינער המן! ווי קוקסטו אויס אין מיינע אויגען מיט די השגות פון פייגען יודען און מיט דיין ביסעל רשעות און דיין ביסעל שנאה און דיין ביסעל רדיפות און דיין גאַנצע בעהאַנדלונג פון דער יודען־פראַגע, ווען איך זאָל דיך וועלען פּערגלייכען מיט אַ היינטיגען גרויסען אין עפּעס אַ ציוויליזירט, מאָדערן, אייראָפּעיש לאַנד מיט אייראָ־פּעאישער קולטור! דיין ביכעל נאַרישער אַנטיסעמיטיזם, אַזוי גרויס ווי אַ שפּילקע־קעפּעל, האָט אַ פּנים היינט פון אַ קאַנאַריקעל נעבען אַ בער. די ציוויליזירטע וועלט האָט זינט דענסמאָל געמאַכט געוואַלדיגע פּאָרט־שריט, די טעכניק פון דער יודען־שנאה איז איצט טויזענדמאָל אויס־געפיינערטער און אויסגעבעסערטער, די מאַשינעריע קלאַפּט איצט טוי־זענדמאָל געשיקטער, מען מוז פראָסט אַראָבהענגען די אויגען, ווען מען

זעהט, אַז אַזאַ אונשולדיג בעשעפעניש ווי אַ המן ווערט אויך אַריינגע־צעהלט אין די חברה. מיר דאַכט זיך אַלץ, ווען מען זאָל היינט רעווי־דירען זיינע אַקטען, וועט ער אונז אויסקומען אַ צדיק תמים.

קודם־כל זיין נאַאיוויטעט. ער האָט פיינט געהאַט איין יוד, און נוקם זיין איז ער זיך געגאַנגען אינ׳ם גאַנצען פאָלק. אומגעקעהרט ווי מען מאַכט דאָס אין אַ ציוויליזירט פאָרטגעשריטען לאַנד. דאָרט האָט מען פיינט אַלע, און דעם כעס לאָזט מען אויס צו איינעם, צום ערשטען בעסטען, וועלכען מען דערטאַפט, און מען נעהמט איהם און מען וואָרפט איהם אַריין אין אַ פינסטערע תפיסה, כדי ער זאָל ליידען פאַר׳ן גאַנ־צען פאָלק. און דאַן דער גאַנצער הויפט־פּלאַן פונ׳ם דאָזיגען פערסישען גרויס־וויזיר. ווייטער איז נישט געגאַנגען די השגה פון זיין נאַרישער רשעות, ווי נאָר וועלען אויסשעכטען דאָס ביסעל יודען אין איין טאָג. אַזוי ווי דער טויט וואָלט שוין זיין דאָס ערגסטע! אוי, נאַרישער אַזיאַט, האָסט דו נאָך נישט געוואוסט, אַז דאָס איז פשוט אַ וואוילטאַט אין פערגלייך מיט דעם, וואָס מען קאָן אַ מענשען אָנטהון לעבעדיגערהייט?— אין דעם ציוויליזירטען פאָרטגעשריטענעם אייראָפּא איז מען שוין אַ רעכט ביסעל ווייטער. יודען זאָלען לעבען, און ווען זיי זאָלען אַ מינוט פערמאַטערט ווערען, וועט מען זיי פראָסט אַריינשפריצען קאַמפער אונ־טער דער הויט, כדי זיי זאָלען דערוואַכט ווערען און לעבען, — און נאָר שטיקער וועט מען רייסען פון זייער פלייש און פון זייער גייסט לעבעדיגערהייט. דאָס איז שוין אַזוי די פרוכט פון ציוויליזאַציע און פון פאָרטשריט. וועט מען זיין איבערצייגט, אַז זיי קענען דאָס וואָרט בלוט פראָסט נישט הערען, וועט מען דוקא ודוקא מיט דעם אייזיגסטען שפּאַט אויף די ליפען זיי זאָגען טאָג און נאַכט, אַז זיי עסען קינדער־בלוט, און מען וועט דערפון מאַכען גאַנצע קאָמעדיעס און מען וועט אָנדרעהען גאַנצע מאַשינעס און מען וועט פערקאָכען אַ גאַנצע קאַשע, און דער פראָסטער עולם וועט אויפרייסען די מיילער און וועט האָרכען. וועט מען זיין איבערצייגט, אַז אונטער זעקס מיליאָנען פון זיי זענען פאַרהאַן פינף מיליאָנען מיט ניינמאָל הונדערט ניין און ניינציג טויזענד, וועלכע שטאַרבען פראָסט זיבענמאָל אַ טאָג פאַר הונגער און ווערען געשוואָלען פאַר נויט און פאַר דחקות, וועט מען דוקא ודוקא זיי זאָגען טויזענדמאָל אַ טאָג אין פנים אַריין, אַז זיי עקספּלואַטירען דאָס גאַנצע

לאַנד און פערכאַפּען אַלץ און זויגען-אויס דאָס גאַנצע איבעריגע פאָלק, וועט מען זיין איבערצייגט, אַז די איינציגע טרייסט, וואָס איז איבער-געבליבען דעם דאָזיגען „פאָלק פונ'ם בוך", איז דאָס ביסעל לערנען, וועט מען דוקא ודוקא טאָג-טעגליך אויסקלערען נייע שטוקעס, אום איהם בשום אופן נישט צו דערלאָזען צו קיין שום שולע. וועט מען זעהען, ווי ער צאַפּעלט זיך אַזש פאַר גרויס ענגשאַפּט און ווי ער וועהרט זיך מיט הענד און מיט פיס פראָסט ווי אַ משוגענער געגען די ענ-גע עטליכע שטעדטלעך, אין וועלכע מען האָט איהם אַריינגעשטופּט און אין וועלכע ער שטיקט זיך, וועט מען דוקא ודוקא יעדען טאָג קומען מיט נייע פשט'לעך, אום איהם אויך די דאָזיגע עטליכע שטעדטלעך נאָך ערגער צו מאַכען, טויזענדמאָל מעהר אָבער פון דעם אַלעם וועט מען זעהען יעדען טאָג זיין מענשען-ווערדע צו טרעטען מיט די פיס און זיינע געפיהלען אַלס לעבעדיגער מענש צו פערשוועכען, אַז טויזענד-מאָל אין טאָג זאָל ער זיך שוין בעסער ווינשען דעם טויט.

•

איהר זאָגט, אַז דאָס איז טרויעריג?—נאַטירליך איז עס טרויעריג, אַז אייראָפּאַ האַלט שוין אַזוי ווייט אין איהר פּאָרטשריט און איהר ציוויליזאַציע – און דאָס דעמאָלדיגע פּערסיען איז נאָך געווען אַזוי ווייט צוריק.

לאָמיר בעסער פרעהליך זיין. לחיים, ברידער!

חָמֵץ

איך געדענק, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען: דער טאַטע שטעהט מיט'ן קאָכלעפעל און מיט'ן פלעדערוויש און מיט אַ קליין וועקסערן ליכטעל און איז בודק, קליינע ברעקעלעך איז ער בודק, און איך, דאָס קליינע יונגעלע, שטעה נעבען איהם און קוק מיך צו, און די בעקעלעך פלאַמען און די אויגען בריהען: רבונו של עולם, ווי קליין איז דאָס אַלעס! וואָס מ'שטיינסגעזאָגט איז זנאַטשעט אַזאַ לעפעלע און אַזאַ פעדערעל און אַזאַ ליכטעל?

און אַ מערקווירדיגער, נאַרישער, וואונדערליכער וואונש האָט מיך דורכגענומען און איז נישט מעהר אָבגעטרעטען פון מיר: ווען איך וועל זיין אַ גרויסער, וועל איך דאָס מאַכען גאָר אַנדערש. מיין קאָכלעפעל וועט מוזען זיין אַ גרויסער, טויזענדמאָל גרעסער ווי דער דאָ איצטער, פון דאַנען ביז עק וועלט וועט ער מוזען גרייכען; און אַ פלעדערוויש וועל איך מיר שאַפען, איין פלעדערוויש איבער אַלע פלעדערווישען, געפלאָכטען און צונויפגעבונדען פון אַלע פעדערען פון דער וועלט און אַזוי גרויס ווי פון דער ערד ביז צום הימעל; און נישט אַ קליין וועקסערן ליכטעל וועל איך מיר נעהמען צו הילף, נאָר אַ גאַנצע זון — קלענערס פון אַ זון וויל איך גאָרנישט קענען; און נישט ברעקעלעך וועל איך אָבקעהרען, נאָר גאַנצע בערג, און נישט עטליכע מינוט וועל איך בּדקענען און מְבַעֵר זיין, נאָר טאָג און נאַכט, טאָג און נאַכט, אַ גאַנץ לעבען לאַנג וועל איך קעהרען און ווישען און אָבּרוימען, און אויסראָטען וועל איך דעם גרויסען, גרויסען חמץ, נאָר דעם גרויסען, ביז עס וועט נישט איבּריג בּלייבען פון איהם קיין שָׂרִיד ופָלִיט... אוי נאַריש יונגעל, וואָס איך בין געווען!

יונג בין איך געווען, ווען איך בין צוגעטרעטען צו דער מלָאכה, און איך האָב געגלויבט, אַז עס איז מעגליך. גרוי הויבען אָן צו ווע-

רען די יאָהר אויף מיין קאָפּ און איך גלויב נאָך יעצט אָפּט, אַז עס איז מעגליך. איך האַלט נאָך אַלץ ביים בודק-חָמֵץ זיין. צו קליין איז מיר נאָך אַפילו דער גרעסטער קאָכלעפעל, און צו קליין די פעדער און צו קליין דאָס ליכט. טייל־מאָל אָבער כאַפּט מיך אָן די פערצווייפלונג און איך לאָז אַ מינוט אַראָב די הענד. איך האָב, ווי עס ווייזט זיך אויס, גאָרנישט געקענט די טבע פון חָמֵץ, אַז ער קומט צוריק אַלעמאָל אויפסניי און אַז יעדעס יאָהר מוז מען אָנהויבען די מלָאכה פון פאָרענט; איך האָב נישט געוואוסט, אַז ער ווערט פון יאָהר צו יאָהר אַלץ מעהר חָמֵץ נוקְשֶה און די מלָאכה ווערט אַלץ האַרטער און האַרטער. טייל־מאָל שטעלען זיך די טראָפּען שווייס אויפ׳ן שטערען. עס איז די אַרבייט פונ׳ם אומגליקליכען סיזיפוס, וועל־כער איז פערשאָלטען געוואָרען אַרויפצוקייקלען אַ שטיין אויף אַ באַרג, און דער שטיין פאַלט אַלעמאָל פונדאָסניי אַראָב און די מלָאכה מוז אַלעמאָל פונדאָסניי אָנגעהויבען ווערען.

איך האָב אַמאָל געקענט אַ יוד, אַ פרומען, האָט דער פרומער יוד, ווען ער האָט געפונען אַמאָל אַ שטיקעל שֵמות, זיך געפּלעגט אַראָב־בויגען און עס אויפהויבען און עס אַ קוש-טהון. ווען מען געפינט דאָס אַמאָל, איז דאָס נישקשה. איז אָבער דער פרומער יוד געוואָרען אַ בַּעַל-מַגִיהַ אין אַ דרוקעריי, און ווי ער איז אַריין דאָרט צום ערש־טען מאָל אינ׳ם הויף און האָט געפונען אַ שטיקעל שֵמות אויף דער ערד, האָט ער זיך געבויגען און אויפגעהויבען און געקושט; האָט ער אַ טריט ווייטער ווידער דערזעהן אַ שטיקעל, האָט ער ווידער אַזוי געטהון; האָט ער אַ טריט ווייטער ווידער געפונען, האָט ער ווידער זיך געבויגען און געקושט; ווי אָבער ער איז אַריין אין דרוק איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען. וואו מען זאָל זיך נישט קעהרען און ווענדען, ליגט אַלץ אַ שטיקעל שֵמות אויף דער ערד. און דער יוד האָט אַלץ געהאַלטען אין איין בוקען זיך און אין איין אויפהויבען און אין איין קושען — אַז דער רוקען איז איהם אַזש שטייף געוואָרען פון בויגען זיך און די ליפּען זענען איהם געשוואָלען געוואָרען פון קושען. שֵמות אויפקלויבען פון דער ערד אין אַ דרוקעריי! — עס איז כמעט דאָסזעלבע, וואָס בודק-חמץ זיין אין אַזאַ אומגליקליכען לעבען ביי אַזעלכע אומגליקליכע בעדינגונגען ווי די אונזעריגע... און בודק זיין מוז מען פאָרט, און אויפהערען טאָר מען פאָרט נישט!

און איך אַליין האָב שוין אַ יונגעלע, און דאָס דאָזיגע יונגעלע קוקט זיך צו צו מיין מלאָכה מיט פערוואונדערטע פער'חלומ'טע אויגען, ווי איך האָב מיך צוגעקוקט צו דער מלאָכה פון מיין טאַטען. איהם געפעלט מיין מלאָכה נישט. אם ירצה השם, ווען ער וועט זיין אַ גרויסער, וועט ער דאָס מאַכען גאָר אַנדערש. און איהם וועט עס מוזען געראָטען. ער וועט שוין גאַנץ בעשטימט האָבען דעם גרעסטען קאָכלעפעל און דעם גרעסטען פלעדערוויש און די גאַנצע זון — און זיכער איז ער, אַז איהם וועט עס געראָטען. עס איז דאָס אייביגע ליעד, דאָס רונדיגע ליעד, און רונדיג ווי די ערד און רונדיג ווי דאָס לעבען. אָבער בודק זיין מוז מען פאָרט און אויפהערען טאָר מען פאָרט נישט!

און דער חמץ ווערט אַלץ מעהר נוקשה'דיגער פון יאָהר צו יאָהר און די מלאָכה ווערט אַלץ האַרטער און האַרטער!

אונזערע אָבות-אבותינו פאַרצייטענס זענען געווען נאאיווע מענשען. דאָס ביסעל גָלות-מִצְרַים איז געווען אין זייערע אויגען אַ גרויסער גלות, דער גרעסטער, און דאָס ביסעל צרות, וואָס זיי האָבען דענסמאָל געליטען, האָט געהייסען ביי זיי די גרויסע צרות, די גרעסטע, און גאַנצע יאָהרען און יאָהרהונדערטער און יאָהרטויזענדער האָבען זיי דערפון צו דערצעהלען. נאאיווע מענשען! וואָס וועלען זאָגען אונזערע אור-אור-אייניקלעך, ווען זיי וועלען דאַרפען אַמאָל אָבריכטען אַ סדר און זאָגען יענע שרעקליכע, אונמענשליכע הגדה, וועלכע מיר וועלען זיי לאָזען בירושה, און ביי וועלכע די האָהר שטעלען זיך אַ מענשען קאַפויר און דאָס בלוט ווערט געגליווערט אין די אָדערען? וואָס איז זנאַטשעט דאָס ביסעל מֶלֶך פַּרְעֹה און דאָס ביסעל דרוק און דאָס ביסעל טרעטען אין לייהם און אַרבייטען ציגעל אין אונזערע אויגען? אַזעלכע קליינינקייטען פטר'ט מען אָב אין היינטיגע צייטען יעדעסמאָל בין מִנְחָה לְמַעֲרִיב און מען מאַכט זיך נישט וויסענדיג און דאַן ערשט וואַשט מען זיך די הענד און מען געהט — צו דער גרויסער צרה. אונזערע טאַטעס זענען געווען תמ'עוואַטע מענשען. דאָס ביסעל אחשורוש און דאָס ביסעל המן און דאָס ביסעל יודען שעכטען און בעראַבעווען איז אויך געווען אַן עסק, און מען האָט דערפון געמאַכט אַ גאַנצע מגילה. דער מיניסטער המן האָט געמסר'ט און אויסגעטראַכט בלבולים און צוגעזאָגט דער פערסישער קאַזנאַ צעהנטויזענד צענטנער גאָלד —

און דערפון לויהנט זיך צו מאַכען אַ גאַנצען פּורים. תמ׳עוואַטע מענ-שען! וועלכע מגילות וואָלטען מיר מוזען מאַכען יעדען טאָג און יעדע וואָך און יעדעס יאָהר און וויפיעל פּורים׳עס וואָלטען מיר געקאָנט לאָזען אונזערע קינדער בירושה? אַזעלכע קליינינקייטען, ווי יענע דאָרט וואָלטען מיר מַבְלִיעַ בְּנְעִימָה זיין. אונזערע עלטערען זענען געוועזען צו זעהר זיידענע מענשען, דאָס ביסעל עֲלִילַת-דָם איז געוועזען ביי זיי עפּעס אַ רעכטע זאַך. זיי האָבען זי בעטראַכט אַזוי ווייט אַלס צרה, אַז דאָס וואָרט „עֲלִילָה" אַליין איז געוואָרען אַ שֵׁם-דָבָר און מען האָט שוין גאָרנישט בעדאַרפט דערמאָהנען דאָס וואָרט בלוט. זיידענע מענ-שען! וויפיעל אַזעלכע בלבולים קומט אונז אויס צו הערען היינטיגע צייטען, אין יעדער מינוט, און מיט וויפיעל זענען זיי היינטיגע צייטען געפעהרליכער, ווייל עס זענען היינטיגע צייטען און מען בעזיצט גאָר אַנדערע מיטלען דערצו, אום זיי צו פערברייטען און אום אַ מאָסע צו פערגיפטען?

און פּאָרט זעצען מיר זיך ברייט און יום-טוב׳דיג צו די סְדָרִים, און פּאָרט זענען מיר בְּנֵי-מְלָכִים און פּאָרט זענען מיר בְּנֵי-חוֹרִין און פּאָרט רופען מיר אָן אונזער יום-טוב זְמַן-חֵרוּתֵנוּ, די צייט פון אונזער פרייהייט — און מיר צעלאַכען זיך גאָרנישט דערביי, מיר וועלען אַזוי לאַנג זיין בני-חורין און אונזער יום-טוב וועט אַזוי לאַנג הייסען זמן חרותנו, ביז אפשר אַ מאַרקאָוו דער צווייטער וועט קומען און וועט אַרויס מיט׳ן סוד און וועט אָנווייזען אויף אונזער געפעהרליכען רעוואָ-לוציאָניזם, און דאָס געפעהרליכע וואָרט וועט אונז איינמאָל פאַר אַלע-מאָל פערבאָטען ווערען. גאָט זאָל שיצען און בעשירמען — אַל תִּפְתַּח פֶּה למאַרקאָוו!

אָבער בּוֹדֵק-חָמֵץ זיין מוז מען פּאָרט און אויפהערען טאָר מען נישט! מען מוז ערשט אָנהויבען! איז דער קאָכלעפעל און דער פלעדערוויש און די זון צו קליין, מוז מען זיך שאַפען גרעסערע און מען מוז זיך נעהמען צו-הילף אַ גאַנץ זונען-סיסטעם! און קאָנען מיר נישט, וועלען אונזערע קינדער קאָנען!

טיילמאָל נאָר ווערט די פערצווייפלונג אַביסעל צו גרויס און עס פאַלען מיר די הענד אַראָב און דער מוט זינקט. מיר דאַכט זיך אין אַזעלכע ביטערע מינוטען, אַז אַלץ איז פערלוירען. דאַן ווילט זיך גאָר-

נישט מעהר, און איך זיץ נאָר און קריץ מיט די צייהן: „גיס-אויס דיין צאָרן צו די פעלקער, וועלכע האָבען דיך נישט געוואוסט, און אויף קעניגרייכען, וועלכע האָבען אין דיין נאָמען נישט גערופען. דען ער האָט געגעסען יעקב׳ן און זיין וואוינונג האָבען זיי פערוויסט. גיס-אויס אויף זיי דיין גרים און דער ברען פון דיין וואוט זאָל זיי דערגרייכען. יאָג זיי נאָך מיט וואוט און ראָט זיי אויס פון אונטער גאָט׳ס הימלען״.

כ' סיון – כ' סיון

איך געדענק עס, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען. – אויפ'ן שויס האָלט זי מיך, די אַלטע באָבע מיינע, און איך בין נאָך גאָר אַ קליין יונגעלע, און זי דערצעהלט מיר פון באָגדאַן כמיעלניצקי, דעם רשע, און פון גאָנטאַ ימח-שמו, און פון זשעלעזשניאַק, דעם צורר-היהודים און פון גזרת ת"ח ות"ט, און ווי זיי זענען געצויגען, די פינסטערע מחנות פון די היידאַמאַקעס, פון שטאָדט צו שטאָדט און פון דאָרף צו דאָרף, איבער'ן גאַנצען לאַנד. עס איז נאָך גאָר אַ פינסטערע צייט געווען. און זיי זענען געצויגען איבער נעמיראָוו און טולטשין, איבער פּראָסקוראָוו און באַר, איבער סטאַראָדוב און אַלט-קאָנסטאַנטין און איבער אַנדערע הונדערט שטעדט און דערפער. און די שטעדט האָבען זיי חרוב געמאַכט און די דערפער האָבען זיי אָבגעמעקט פון דער ערד, און זיי האָבען געשאָכטען אַלע יודען, אין די הונדערטער, און אין די טויזענדער, מענער און פרויען, בחורים און בתולות, גרייז-גרויע לייט און קינדער. עס איז נאָך גאָר אַ פינסטערע צייט געווען. און פון די צוויי קברים, דערצעהלט זי מיר, אין פּולנאָה: פון דעם קבר פון „אסתר בולקע" און פון דעם קבר פון „רחל קאָזאַק". פאַרוואָס זי האָט געהייסען אסתר בולקע? – ווייל איהר מאַן האָבען זיי איהר געשאָכטען, און זעקס קינדער האָבען זיי איהר געשאָכטען, און געבליבען איז זי נאָר ביים זיבענטען קינד, דעם יונגסטען, און אויך דאָס דאָזיגע האָבען זיי איהר געוואָלט שעכטען. דאָ האָט זי זיך אַנידערגעוואָרפען צו די פיס פונ'ם רוצח און האָט איהם געקושט זיינע שמוציגע שטיוועל און האָט געוויינט און געבעטען, אַז ער זאָל שענקען איהר דאָס לעבען פון דעם זיבענטען, און דער רוצח האָט רחמנות געקריגען און האָט געפרעגט, וואָס זי וועט איהם געבען פאַר'ן דאָזיגען לעבען,

און זי האָט געזאָגט, אַז אין איהר גאַנצען פערמעגען האָט זי נאָר אַ בולקע און די דאָזיגע קאָן זי איהם געבען, און דער רוצח האָט דאָס דאָזיגע לעצטע פון איהר גענומען און האָט דאָס קינד געלאָזט לעבען — און אויף איהר מצבה האָבען זיי דאַן אָנגעשריבען „אסתר בולקע". און פאַרוואָס יענע האָט געהייסען רחל קאָזאַק? — ווייל זיבען מיידלעך זענען זיי דאַן געווען, האָבען זיך זעקס פון זיי געוואָרפען אין וואַסער אַריין, מורא האָבענדיג פאַר די קאָזאַקען, און דאָס זיבענטע מיידעל, רחל, איז אַריינגעפאַלען אין די הענד פון אַ קאָזאַק, האָט ער געוואָלט מיט איהר דוקא חתונה האָבען, און דאָס מיידעל האָט געוויינט און האָט זיך געבעטען און האָט געזאָגט, אַז חתונה האָבען קאָן זי מיט איהם נאָר מיט דעם תנאי, ווען ער וועט זיך מגייר זיין, דען, האָט זי געזאָגט, אין פולנאָה איז נישט מעהר דאָ קיין איינציגער מענש, אַלע יודען זענען אויסגעשאָכטען און די שטאָדט איז וויסט, זיי דיך מגייר, וועלען מיר זיין די איינציגע צוויי יודען. און דער קאָזאַק האָט זיך מגייר געווען און האָט חתונה געהאַט מיט איהר און אַרויסגעקומען איז פון זיי אַ נייער דור, און פון דעם נייעם דור איז אַרויסגעקומען דער נייער מושב פון אַלע יודען אין פולנאָה ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג — און איהר נאָמען איז דערפאַר געבליבען „רחל קאָזאַק". און דאַן דערצעהלט מיר די באָבע, ווי די צרות אינ'ם גאַנצען לאַנד זענען אַלץ געוואָרען גרעסער און גרעסער, און די רדיפות זענען געוואָרען שטאַרקער און שטאַרקער, און די רציחות זענען געוואָרען שרעקליכער און שרעקליכער. און דאַן, דערצעהלט זי, זענען אויפגעשטאַנען די גְאוֹנֵי יִשְׂרָאֵל, די צַדִיקִים יְסוֹדֵי עוֹלָם, ווי איין מאַן, יעדער פון זיין שטאָדט און יעדער פון זיין אָרט, און זיי האָבען גוזר געווען, אַז כ׳ סיון זאָל זיין אַ טאָג פון פאַסטען און פון פייניגען זיך, פונקט ווי תשעה-באָב. און ווי דער טאָג איז געקומען האָט די זון געלויכטען אין הימעל און די שטראַהלען פון דער זון האָבען בעגאָסען מיט זייער ליכט שטאָדט און פעלד, און ווי נאָר די יודען זענען אַריין אין די שוהלען און דאָס ערשטע וואָרט פון דער סליחה איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען, איז פלוצלינג דער הימעל שוואַרץ געוואָרען, די זון האָט זיך בעהאַלטען, די דונערען האָבען פינסטער געקנאַלט און די ווענד פון מקום קדוש זענען געוואָרען שוואַרץ ווי טינט. און אַ געוויין און אַ יללה האָט זיך געהערט, אַז די

ערד האָט זיך געשפּאָלטען. אויבען האָבען געוויינט די מלאכים און אונטען האָבען געוויינט די יודען, הונדערטער און טויזענדער, מענער און פרויען, בחורים און בתולות, גרייז-גרויע לייט און קינדער — און איך, דאָס קינד אויף דער באָבעס שויס, הער דאָס אַלץ און צעוויין זיך פלוצלינג אויפ׳ן קול. אַזוי איז געווען כ׳ סיון דער ערשטער, דעו פונ׳ם יאָהר תתנ״ו.

און ווידער איז כ׳ סיון. און ווען איך האַלט ד י ך, מיין קינד, אויף מ י י ן שויס, וואָס זאָל איך דיר דערצעהלען? — די צייט איז איצט אַזאַ ליכטיגע. אוי, ווי איז זי ליכטיג! דער עראָפּלאַן פליהט דורך די לופט, דער טעלעפאָן רעדט, די עלעקטרישע דראָהטען אַרביי-טען מעשים. און די עלעקטרישע דראָהטען ברענגען נאַכריכטען יעדען טאָג פון נאָהנט און פון וויט, פון לעמבערג און פון קעלץ און פון קאַליש און פון פינסק און פון לידאַ און פון ווילנאַ און פון קראָקאָ און פון אונצעהליגע אַנדערע ערטער. אוי, זענען דאָס נאַכריכטען! דאָס בלוט מאַכען זיי געגליווערט אין די אָדערען. און דער טעלעפאָן רעדט פון אַלע עקען פון דער שטאָדט, פונ׳ם פשעיאַזד און פון פּראַגאַ און פון דעם קאָוולער וואָקזאַל און פון סאָלנאַ. אוי, ווי ער רעדט! דאָס בלוט מאַכט ער הייס אין די אָדערען. און דאָס יאָהר איז נישט ת״ח, נאָר תרצ״ט. און ווידער האָבען מעהר ווי 600 רבנים און רביים גוזר-תענית געווען. און וואו עס איז אַ יוד אין דער גאַנצער וועלט, איבער דער גאַנצער ערד-קוגעל, וואו אַהין די נאַכריכט וועט נאָר קומען, דאָרט, זאָגען זיי, זאָל זיין כ׳ סיון און פאַסטען זאָל מען און זיך פּייניגען. אָבער ז אָ ג ע ן וואָס קאָן איך דיר, מיין קינד? איך, דער זאָגער, און דו, דאָס קינד. מיר זענען ביידע דאָך גאַנץ אַנדערע. און אויך דער כ׳ סיון, דער צווייטער, איז דאָך אַ גאַנץ אַנדערער. עס איז אייגענטליך נישט אַ כ׳ סיון נאָר אַ—18-טער יוני. מיר האָבען נישט מעהר קיין „לוח״, נאָר — אַ „קאַלענדאַר״. די קדושה איז אַוועק און די שטימונג איז אַוועק און די תמימות איז אַוועק און דער גלויבען. און אויך די גאוני ישראל, די צדיקים יסודי עולם פון היינט, די, וועלכע האָבען דעם תענית גוזר געווען, זענען דאָך גאַנץ אַנדערע. אַ טייל פון זיי געהען אין די סיימס און טרייבען קליין- אָדער גרויס-פּאָליטיק, אַנ׳אַנדע-רער טייל בילדען פּאַרטייען און טרייבען און האָבען פּאַרטיי-אינטערע-

סען, און ווידער אַנ׳אַנדערער טייל הייסען אָרטאָדאָקסען און אַנדערע הייסען שלומי אמוני ישראל און אַנדערע זענען נישט מעהר רבנים, נאָר ראַבינער. און דער עולם אַרום, די מענער און פרויען, די בחורים און בתולות, די גרייז-גרויע לייט און די קינדער, זיי גלויבען אַזוי ווענינ. און אפשר איז אויך דער קרעכץ נישט דער אַלטער. ווען מען זאָגט אַרויס אין אַ מאָדערנעם כ׳ סיון דאָס ערשטע וואָרט פון דער סליחה, ווערט דער הימעל נישט פלוצלינג שוואַרץ און די זון בעהאַלט זיך נישט און די דונערען קנאַלען נישט פינסטער און די ווענד פונ׳ם מקום קדוש ווערען נישט שוואַרץ ווי טינט. איז דערין אפשר שולדיג די עלעקטרישע בעלייכטונג? איז דער נייער דור שולדיג דערין? האָבען אפשר די גאוני ישראל, די מאָדערנע צַדיקים יְסוֹדֵי עוֹלָם, נישט מעהר דעם אַלטען כח? — אָך, מיין קינד, וואָס זאָל איך דיר זאָגען פון אַ כ׳ סיון אינ׳ם יאָהר תרע״ט—1919?

כ׳ סיון דער ערשטער און כ׳ סיון אין זיין נייעם גלגול — עס איז אפשר דערזעלביגער חילוק, וואָס צווישען די צרות דענסמאָל און צווישען די צרות היינט, און נאָר אין דער אומגעקעהרטער ריכטונג. די צרות זענען אפשר דענסמאָל געווען אינטענסיווער, מען האָט זיי גע-פיהלט מעהר קערפערליך — היינט, ווי שטאַרק זיי זאָלען נישט זיין, פיהלען מיר די מעהר גייסטיג. דער כ׳ סיון איז דענסמאָל יעדענפאַלס געווען פון מעהר גייסטיגער נאַטור, מען האָט איהם געפיהלט מעהר גלו-י ביג — היינט, ווי גרויס דער אַפּאַראַט זאָל נישט זיין, מיט וועלכען מיר אַרבייטען, פיהלען מיר איהם מעהר דעקאָראַטיוו. די הויפּט-בעדינגונג פאַר איהם, די תמימות, פעהלט. און פאָרט זענען דאָך די היינטיגע צרות טויזענדמאָל גרעסער און טויזענדמאָל מערדערישער — דען עס איז צו-געקומען אַ נייער מאָמענט. טעלעגראַף-און פונקען-בעריכט און אויספאָר-שונגס-קאָמיסיעס און יודישע סיים-דעפּוטאַטען, וועלכע אַרבייטען פאַר רעאַל-פּאָליטיק, זענען דענסמאָל נאָך נישט געווען — און פאָרט האָבען די היידאַמאַקען ביי נעמיראָוו און טולטשין נישט געזאָגט, אַז די הריגות זענען אַנ׳אויסגעטראַכטע זאַך, אום זייער וועלט-בעריהמטע פיינקייט צו דיסקרעדיטירען ביי גאַנץ אייראָפּאַ, און האָבען זיי געמאַכט אַ הריגה, וועלכע האָט שוין אויסגעשטאָכען די גאַנצע וועלט די אויגען, האָבען זיי נישט געהאַט דעם מוט צו טענה׳ן, אַז די יודען האָבען זיך אַליין

אויסגע׳הרג׳עט, אום זיי אַ בלבול צו מאַכען. דאָס איז ערשט אַנ׳צרפינ־דונג פון די אַלערנייעסטער צייט — אַ נייער מאָמענט, וועלכער איז ערשט יעצט צוגעקומען, און דעריבער זענען די היינטיגע צרות טויזענדמאָל גרעסער און טויזענדמאָל מערדערישער. דער מאָרד־אַפּאַראַט איז פערפאָלקאָמטער געוואָרען. אויב אַ כ׳ סיון־תענית איז אַ שטיקעל תשובה דערויף? — אָך, די נאַאיוויטעט פעהלט און די שוהל איז נישט מעהר די אַלטע...

און דאָך! און דאָך! איך האָב נישט דעם מוט צו זאָגען ניין. די אַפּאַטיע איז אַזוי גרויס, און קומען די שרעקליכסטע נאַכריכטען, שטעהט דער עולם און גיט דעם פאַרגעשריבענעם קרעכץ, און לויפט דאַן פאַר גרויס צער — אין דעם נעכסטען קינעמאַטאָגראַף. עס קאָן גאָר נישט שאַדען: זאָל דער איינער און דער אַנדערער זיך אַריינכאַפּען אויף אַ האַלבע שעה אויך אין אַ שוהל אַריין. אפשר וועט געשעהן אַ נס. אפשר וועט זיין א י י ן מינוט אַנ׳אמת שטיקעל התעוררות; אַ מענשליכע נשמה איז נישט אָבצושאַצען. די ליכט ברענען, דער חזן זינגט, דער אל מלא רחמים לאָזט זיך הערען. אפשר וועט זיך ווייזען אויך אַנ׳אמת׳ע טרעהר. און אפשר וועל איך קאָנען פון דעם דאָזיגען קרעכץ און פון דער דאָזיגער טרעהר מיין קינד דערצעהלען. און ווען נישט יעצט, ווען דער קרעכץ און די טרעהר וועלען אונז נישט ברענגען די פרוכט איצטער, אפשר וועלען זיי נוצען אַמאָל אונזערע קינדס־קינדער אין שפּעטערע דורות. אפשר וועט אַמאָל אין הונדערט יאָהר אַרום אַנ׳אַלטע באָבע האַלטען איהר אייניקעל אויף׳ן שויס, און די לעבענדע וועט זיך וועבען, און זי וועט האָבען איהם צו דערצעהלען וועגען אַ כ׳ סיון אינ׳ם יאָהר תרע״ט...

און קאָן דער כ׳ סיון פונ׳ם יאָהר תרע״ט נישט אָרטאָדאָקסאַל ווירקען, — נאַציאָנאַל וועט ער דאָך יעדענפאַלס קאָנען האָבען זיין ווירקונג. זאָל ער זיין נישט ערגער ווי די הונדערט אַנדערע מיטלען, מיט וועלכע דער נאַציאָנאַליזם האָט זיך בעדיענט. און ווען נאַציאָנאַל אויך נישט, — ערגער איז ער נישט יעדענפאַלס ווי פראָטעסט־מיטינגען, וואו קראַכען ווערען געשלאָסען און עס געהען דעמאָנסטראַנטען איבער דער גאַס מיט שוואַרצע ליכט. זאָל די וועלט נאָך עפּעס געוואָהר ווערען...

אוי, דער כ׳ סיון פונ׳ם יאָהר תרע״ט!

וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ...

און דו זאָלסט זאָגען צו דיין זוהן". מיין קינד! וואָס קאָן איך דיר זאָגען? — עס שטאַרבט מיר דאָס וואָרט אויף די ליפּען, און דער קרעכץ, ווען ער וויל זיך אַרויסרייסען, מוז איך איהם דער-ווערגען צווישען מיינע צייהן. דו ביסט נאָך אַזוי יונג, קינד. איך האָב נישט דאָס האַרץ, דיין בליהענד בלוט שוין אַזוי פריה צו פערגיפטען.

די נאַכט איז היינט אַזוי שעהן, בלוי איז די נאַכט, און אויפ'ן טיש מיט דעם בלאַנק-ווייסען טישטוך לייכט זיך דער זיבענרעהריגער לייכטער. איך בין גאָרנישט טרויעריג, קינד.ווירקליך, איך בין נישט טרויעריג. עס האָט זיך דיר נאָר געדאַכט. איך ווייס דאָך, אַז עס איז היינט יום-טוב, דער יום-טוב איבער אַלע יום-טובים...

פאַרוואָס איך זאָג דיר גאָרנישט? — אָך, דאָס זאָגען ענדערט זיך אַזוי אָפט! פון יאָהר צו יאָהר ווערט דער אינהאַלט אַנ'אַנדערער. און עס האָט מיך ענדליך מיעד געמאַכט. געדענקסט דו נאָך, וואָס איך האָב דיר געזאָגט אין פאָריגען יאָהר? און פאַר צוויי יאָהר וואָס איך האָב דיר געזאָגט געדענקסט דו? און דאָס פון פאַר דריי יאָהר געדענקסט דו? און פאַר זיבען יאָהר, ווען דו ביסט נאָך גאַנץ קליין געווען, ווייסט דו נאָך?

פאַר זיבען יאָהר איז געווען אַ ביטערע צייט. מיר האָבען געגעסען די מצה, און דער ביסען איז געבליבען שטעקען אינ'ם האַלז. בלוט, האָבען זיי געזאָגט, טהוען מיר אַריין אין אונזער עסען. צווישען די קינ-דער-מעשיות, וואָס איך פלעג דיר דערצעהלען פאַר דיין איינשלאָפען, האָב איך דיר אויך די דאָזיגע טרויעריגע קינדער-מעשה דערצעהלט. עס קאָן נישט שאַדען, ווען דו זאָלסט עס ווייסען. ס'פערשטעהט זיך, אַז דערצעהלט האָב איך זי דיר אַביסעל אַנדערש, ווי זי איז באמת'דיג געווען. נישט דאָ חלילה, ביי אונז איז עס געשעהן, נאָר עבעס דאָרט

ווייט אין די מדבריות, און מיט אַ ווילדער מכשפה איז די מעשה גע-שעהן, און מיט אַנ׳אומגליקליכען, פערשאָלטענעם פרינץ. און דו האָסט געוויינט, קינד. אָבער פערהעלטניסמעסיג איז דאָך די דאָזיגע מעשה נאָר אַ קינדערשפּיעל, ווען מען פערגלייכט זי מיט אַנדערע מעשיות, וועלכע פּאַסירען אונז אין לעבען. פערהעלטניסמעסיג איז יענע צייט נאָך געווען אַ גליקליכע...

און פּאָר דריי יאָהר געדענקסטו? ווענען דעם „פריהלינגס-יום-טוב" האָב איך דענסמאָל גערעדט. וויפיעל קראַפט איך האָב געהאַט אין מיין צונג, האָב איך זי אויסגעברויכט, אום דיר אויסצומאָהלען אַ פריהלינג, דעם וועלט-פריהלינג, וועלכען מיר געהען ענדליך אַקעגען. איך מוז מיך שעהמען יעצט אַביסעל. עס איז קיין איינציג וואָרט נישט מקוים גע-וואָרען. דאָס לעבען איז אַזוי גרוי, און עס העלפט נישט, וואָס גאָלדענע חלומות האָבען צוגעזאָגט. אָבער געגלויבט האָב איך דאָך, דען אַליין בין איך געווען אַ קינד, ווי דו. און ווען דיין קאָרטען-הויז, קינד, איז דיר אַמאָל איינגעפאַלען, האָסטו דיר געמאַכט אַ צווייטס. מאַך דיר יעצט אויך איינס. איך בין היינט עטוואָס מיעד — זעץ דו פאָרט די אַרבייט...

און פּאָר צוויי יאָהר, ווייסט דו נאָך? — דאָס טעמא איז געווען דער „יום-טוב פון דער פרייהייט". איך מוז יעצט אָראָבהענגען די אויגען. אָך, וואָס זיי האָבען מיר געמאַכט פון דער דאָזיגער פרייהייט! מיין וואָרט איז באַנקראָט, און דאָס לעבען וויל נישט צאָהלען. זיי נישט בייז אויף מיר, קינד! בין איך שולדיג, אַז אַ וועלט איז נישט דער-וואַקסען? — זיי שטאַרק און גלויב ווייטער...

און אין פאָריגען יאָהר, ווען אַ מלחמה האָט געווילדעוועט אַרום און אַרום און די מענשען זענען שוין גאָרנישט געווען קיין מענשען, האָב איך אויך דענסמאָל געפונען עפּעס אַ שלאַג-וואָרט און האָב מיינע געדאַנקען צוגעפּאַסט צום טאָג. „דורך די פינסטערניש צום ליכט". רבונו של עולם, אוי איז דאָס אַ ליכט אַביסעל! אַ שוידער געהט איבער די ביינער, ווען מען קוקט זיך צו דערצו. ניין, קינד, צו ליכט זענען מיר נישט געקומען. איך בין אַ שלעכטער נביא געווען. פון היינט אָן וויל איך שווייגען. עס איז שוין אַזאַ צייט, אַז גאָרנישט ווערט מקוים...

— „ניין, פּאָטער, דו מוזט! דיין קינד גאַרט צו אַ וואָרט".

גוט, איך וועל פּרובּען. דאָס זאָגען ענדערט זיך פון יאָהר צו יאָהר, אַלעמאָל עפּעס אַ נייער אינהאַלט. גוט, איך וועל פּרובּען דיר דאָס היי־יאָהריגע וואָרט צו זאָגען.

•

אויפ׳ן הויכען בּאַרג איז ער געשטאַנען, דער גרעסטער פון אַלע גרויסע, און אַרום איהם אונטען די נידריגע עדה, און ער האָט געזאָגט צו זיי אַזוי:

„און איהר זאָלט ליעב האָבען דעם פרעמדען, דען פרעמדע זענט איהר אַליין געווען אין לאַנד פון דער קנעכטונג!"

און זיי האָבען געגלאָצט, דען זיי האָבען פערשטאַנען, נאָר גע־פיהלט האָבען זיי עס נישט, און זיי האָבען געשאָקעלט מיט די קעפּ.

„און איהר זאָלט רחמנות האָבען מיט דעם אונטערדריקטען, דען אונטערדריקטע זענט איהר אַליין געווען בּיז איצט!"

און זיי האָבען פערשטאַנען, דען די ווערטער זענען אַזוי פּראָסט געווען, נאָר געפיהלט האָבען זיי נישט.

„און אין אייער בּענייט לעבּען מיט אייער בּענייטער פרייהייט זאָלט איהר נישט טהון די עקעלהאַפטיגקייטען פון מצרים. איהר זאָלט געדענקען, וואָס איהר האָט געליטען אונטער דעם דרוק פון יענעם בּאַר־בּאַרישען לאַנד, און דעריבּער זאָלט איהר זעהען, אַז די, וועלכע וועלען זיין איצטער אונטער אייער הערשאַפט, זאָלען נישט האָבען צו ליידען אונטער אייך דאָסזעלבּיגע, וואָס איהר האָט אַמאָל געליטען אונטער יענע, אָדער טויזענדמאָל נאָך ערגער. ווען איהר וועט זיי צוזאָגען גלייכבּערעכטיגונג, זאָל זי נישט זיין נאָר מיט׳ן מויל, נאָר אַן־אמת׳דיגע גלייכבּערעכטיגונג זאָל זי זיין, א י י ן רעכט און א י י ן געזעץ פאַר דעם איינגעבּירגערטען ווי פאַר דעם פרעמדען, וועלכער וואוינט צווישען אייך. ווען איהר האָט אַזוי אונמענשליך געליטען אונטער דעם דרוק פון אייערע פיינדע, האָט די גאַנצע וועלט געקוקט מיט רחמנות אויף אייך, דעריבּער מוזט איהר זעהען, אַז די וועלט זאָל נישט דאַרפען קוקען מיט רחמנות אויף די, וועלכע עס וועט אויסקומען צו לעבּען און צו שטאַרבּען צווישען אייך, דען טאָמער וועלען זיי שרייען אונטער אייער דרוק וועט די וועלט זעהען, וואָס איהר זענט, און דער וועלט׳ס צאָרן

יעצט קומען איבער אייך. און ווען זיי וועלען שרייען, זאָלט איהר נישט הייכלעריש זאָגען, אַז זיי זענען פּראָוואָקאַטאָרען, אום אייך צו שאָדען אין די אויגען פון דער וועלט, דען נאָר פון זייערע גרויסע וועהטאָגען האָבען זיי געשריגען, וואָס איהר טהוט זיי אָן. און דעם ביסען זאָלט איהר זיי נישט אַרויסרייסען פונ׳ם מויל און הייכלעריש זאָגען, אַז דאָס גאַנצע פערמעגען פונ׳ם לאַנד האָבען זיי. און סאָלדאַטען ווען איהר וועט נעהמען פון זיי, כּדי זיי זאָלען דיענען אין אייערע אַרמעען, און קומען וועלען פון זיי צעהנפאַך, ווי עס זענען געקומען פון אייך זעלבּסט, זאָלט איהר נישט הייכלעריש זאָגען און דערצעהלען טאָג ווי נאַכט, אַז זיי דרעהען זיך אַרויס פונ׳ם דיענסט. און העצען זאָלט איהר נישט טאָג און נאַכט געגען זיי, נישט אין אייערע רעדעס און נישט אין אייערע שריפטען, נישט אין אייערע עפענטליכע און נישט אין אייערע בעהאַל-טענע שריפטען, דען איהר זענט אַליין פרעמדע געווען אין דעם קנעכ-טען-הויז פון מצרים, און פונקט אַזוי האָט מען פריהער געגען אייך זעלבּסט געהעצט. און נישט תּירוּצים זאָלט איהר זוכען טאָג און נאַכט, צו זאָגען, אַז יענע אומגליקליכע האָבען געשאָסען אויף אייך פון אַ בעהעלטעניש אָדער זיי האָבען זיך פערשטעקטערהייט געבּונטעוועט געגען אייך, דען ווער נאָך, ווי איהר אַליין, ווייסט, אַז דאָס איז אַ ליגען, און אַז פּונקט אַזוי האָבען אויסגעטראַכט אויף אייך די דאָזיגע בּלבּולים אויך יענע, וואָס איהר זענט געפּייניגט געוואָרען אונטער זייער יאָך. איהר זאָלט ליעב האָבען די פרעמדע, דען פאַר עטליכע וואָכען ערשט זענט איהר אַליין געווען אַזעלכע פרעמדע, און מיט אונטערדריקטע זאָלט איהר האָבען מיטלייד, דען פאַר עטליכע חדשים ערשט זענט איהר אַליין געווען אונטערדריקטע. איך וויל נאָר, אַז איהר זאָלט האָבען אַ קליין ביסעל זכּרון !״

און די נידריגע עדה פון אונטען האָט געהערט, און עס איז זיי געווען אַביסעל לאַנגווייליג, און פאַר גרויס לאַנגווייליגקייט האָבען זיי געשריגען : „בּראַוואָ !״, אַז די ערד האָט אַזש געציטערט אונטער זיי, און פאַר גרויס איילעניש, אום נאָר אַוועקצוקומען פון דאָרט, האָבען זיי ווי איין מאַן געשריען : „נעשה ונשמע !״

און דאָס בּעגייטע פאָלק מיט דער בּעגייטער פרייהייט האָט זיך גענומען צו זיין פאָלקס-פּאָליטישער טעטיגקייט.

שוין אין די שבעת-ימי-המשתה פון זייער בעפרייאונג, אזוי צו זאגען נאך אויף דער האכצייטס-רייזע, האבען זיי דאס ערשטע בלוט-באד געמאכט. און דאן טאג-טעגליך א נייע בלוט-באד. די ערד האט גע-טריפט מיט בלוט פון די אומגליקליכע און דער הימעל איז געווען פער-רויכערט פון בלוט. און אלע האבען זיי געהאט א תירוץ, אז זיי האבען עס געמוזט טהון. אלע מאל זענען זיי געווען גערעכט. איז עס געווען דאס פער'שכור'ט זיין פון דעם גרויסען גליק, וואס האט זיי אזוי פלוצ-לינג געטראפען? איז עס געווען אזא מין אלגעמיינע פאלקס-קראנקהייט, וואס האט זיי אלעמען פלוצלינג ארומגענומען? אלע, אלע, גרויס און קליין, קלוגע און נישט קלוגע, גערעכטע און נישט גערעכטע, עהרליכע און נישט עהרליכע, אלע, אלע האבען זיך בעטייליגט אין דער ארגיע. און די הויפט-זאך איז, אז יעדעסמאל האבען זיי געהאט א תירוץ און יעדעסמאל זענען זיי געווען גערעכט. דאס אייביגע גערעכט-זיין איז אפשר דאס גרעסטע אומגליק, וואס קאן טרעפען א מענש אדער א פאלק.

און זייער כפרה-היהנדעל זענען געווען די אומגליקליכע שטאמען פון עמון און מואב. גלייכבערעכטיגונג האבען זיי פלומרשט זיי געגע-בען — און אין גאט'ס קהל האבען די דאזיגע עלענדע נישט געטארט אריינקומען. צום קריעגס-דיענסט האבען זיי אריינגעצויגען זיי — און פרעמדען-געזעצען האבען זיי יעדען טאג געמאכט פאר זיי. עפענטליך האבען זיי פאר דער גאנצער וועלט גערעדט נאר פון די חסדים טובים, וואס זיי טהוען מיט זיי — און יעדען טאג האט זיך געהערט פון עפעס א נייע בלוט-באד, וואס זיי האבען זיי געמאכט, און פערגעסען האבען די קינדער ישראל ווי אן-טויט, אז אט דא ערשט נישט לאנג זענען זיי אליין געווען פרעמדע און אונטערדריקטע און עלענדע, וואס די גאנצע וועלט האט רחמנות געהאט אויף זיי.

און נביאים זענען געשטאנען און האבען געווארענט און האבען געשטראפט און האבען געזאגט, אז אזעלכעס וועט נישט האבען קיין גוטען סוף —

*

מאטע! איז דאס נאר ביי יודען אליין פארגעקומען?

דער טאָג פון געדענקען

אויף דיין שוועל שטעה איך, געצעלט יעקב׳ס, און קוק אָן דיינע ליעבע, אַלטע ווענד און וואָג מיך קוים אַריינצוגעהן, עפּעס איז מיר אַלץ אַזוי פרעמד געוואָרען. אין שאָטען איינגעהילט קוקען אַרויס דיינע אַלטע ספרים פון די שאַפעס אויף דיינע ווענד און זיי ווינקען צו מיר. זעה, מיעד און מאַט בין איך צו דיר געקומען, צוריק צו דיר בין איך געקומען, פון פרעמדע פעלקער און פון ווייטע לענדער. וואו בין איך נישט אַלץ געוועזן! און נון בין איך צעבראָכען ווי אַ שאַרבען. און לעדיג בין איך און בלויז. גאָרנישט האָבען זיי מיר געגעבען, און איך האָב אַזאַ סך געזוכט. יעצט זוך איך נאָר נאָך אַביסעל טרייסט. לאָז מיך אויסוויינען אין דיר מיין פערוואונדעטע האַרץ און הער מיך — די ווענד דיינע האָבען אויערען. אוי, ווי האָב איך אַנ׳אויער געזוכט!

אויף דיין שוועל שטעה איך יעצט און אַלץ קוקט מיך אָן אַזוי פרעמד. בין איך ווירקליך דיר פרעמד געוואָרען? פערשטעהסט דו יעצט מיין שפראַך נישט מעהר? עס איז אַלעס אַזוי אַנדערש, אוי ווי אַנדערש, געוואָרען!

געדענקסט דו? חודש אֶלול איז עס געוועזן. די „פירכטערליכע טעג״ שיקען שוין זייערע שאָטענס פאָראויס, און פירכטערליכער ווערט אַלץ אַרום און אַרום. דער הימעל העננגט ווי אַ בליי פון אויבען און דאָס האַרץ איז אַזוי שווער. דאָס קליינע יונגעלע ווייסט, אַז עפּעס גרויסעס אַ פירכטערליכעס קומט. עפּעס האָט מען מורא, און מען ווייסט אַליין נישט פאַרוואָס. טריב און טרויעריג איז דער פריהמאָרגען און פון בית-מדרש הערט זיך, טרייסטלאָז און וויסט, דאָס לאַנג-געצויגענע קול פון אַ שופר. מען זאָגט „לְדָוִד ה׳ אוֹרִי וְיִשְׁעִי״, יענעם מזמור, וועלכער רעדט פון ליכט און פון הילף, און זיין ווירקונג איז, מערקווירדיג, אַ פונקט אומגעקעהרטע: ליכטלאָז און הילפלאָז. דאָס לאַכען שטאַרבט אָב אויף

יעדער ליפ. פון די בוימער פאַלען די געלע בלעטער. דער ווינט בלאָזט און קלאָגט. מחנות, מחנות-ווייז ציהען זיי און געהען זיי אַרויס צו די קברים אויפ'ן בית-עלמין. די מאַמע געהט, און איך געה מיט איהר מיט...

און די ערשטע „סליחות", דער ערשטער יִתְגַּדַל. איך הער יענעם מערקווירדיגען ניגון, און מיך נעהמט אַרום אַ טרויעריגקייט און טרייסט-לאָזיגקייט. און דאַן „זכור בְּרית": געדענק דעם בונד פון אברהם און די עקידה פון יצחק, איך דריק-צו די אויגען און איך רוף מיר אברהם'ן צו הילף און דעם געבונדענעם יצחק, און איך מיין עס אַזוי עהרליך און איך רוף אַזוי עהרליך, אַז איין גאָט מעג מיר העלפען. און דאַן די ערשטע ראש-השנה-נאַכט, דער ערשטער „וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ"· אַ פחד פאַלט אָן אויף מיר. און אַלע מעשים זאָלען דיך פירכטען, און איך אַליין בין אַ מעשה און איך פירכט „איהם". און די ממשלה פון דעם זָדוֹן זאָלסט דו מַעֲבִיר זיין פון דער ערד. און איך ווייס נישט, וואָס זָדוֹן איז, און איך הויב אָן צו ציטערען. און דאַן קומען מיר אַהיים. עפּעס ווי דער גייסט פון אַ „ברוגז" דריקט אויף אַלעמען. דער טאַטע רעדט כמעט קיין וואָרט נישט. מען טיילט קוילעטש מיט האָניג און מען זאָגט עפּעס דערביי. מען טיילט די זכרים קעפּ פון פיש און מען זאָגט עפּעס דער-ביי. מען טיילט מעהרען און מען זאָגט עפּעס דערביי. איך בין אַרומ-גענומען ווי פון אַ חלום. איך זיץ און ווייס נישט, וואָס מיר איז גע-שעהן. און דאַן די מסכתא „ראש השנה". און דאַן דער „ליקוטי צְבִי". און דאַן תהלים, תהלים דורך די גאַנצע נאַכט...

וואו זענען זיי איצט? — די טאַטעס פאַהרען אין די „פירכטער-ליכע טעג" אין די בעדער און בלייבען דאָרט די הייליגע טעג; עס איז זיי דאָרט בעקוועמער. די זיהן זענען נישטאָ; זיי האָבען געוואָלט אָנ-קומען אין די פרעמדע שולען, און זיי זענען געגאַנגען און זענען נישט מעהר צוריקגעקומען. די דאָזיגע, וועלכע זענען געבליבען, זעהען אָנ-דערש אויס. די קדושה איז אַראָב פון זיי און די פּאָרכט איז אַוועק. עס איז אַלעס שענער געוואָרען און פרייער — עס איז אַלעס מיאוס'ער געוואָרען און פוסטער.

געדענקסט דו? — פאַר'ן עמוד שטעהט דער חזן און וויינט. יע-דעס וואָרט איז אַ טרעהר. דורך די פענסטער קומט דאָס ליכט אַריין

מאַט און מיעד און עס שפּירט זיך אין דער לופֿט ווי אַ קרעכץ. פּלוצ-לינג הער איך „עֲשֵׂה לְמַעַן יוֹנְקֵי שָׁדַיִם, עֲשֵׂה לְמַעַן תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן", און איך ווייס, אַז דאָס מיינט מען מיך, און איך צעוויין זיך אויפ'ן קול. איך וואָלט וועלען העלפֿען, אַזוי ווייט ווי איך קען. און איך הער: „...געצויגען איז אויף אונז דער שעבוד און לאַנג איז געוואָרען אויף אונז דער יאָך פֿונ'ם גלות, און מיר ווערען פֿון טאָג צו טאָג אָרי-מער. ווי עס מעהרען זיך די יאָהרען, ווערען מיר ווייניגער, און ווי עס פֿערגרעסערען זיך די צייטען, ווערען מיר אַלץ גרינגער" — און איך פֿערשטעה פּלוצלינג פֿון וואָס מען רעדט, און מיין בלוט ווערט מיר פֿערגליווערט אין די אָדערען און איך הער: פֿון די הייליגע רעדט מען, וועלכע מען האָט געשאָכטען און וועלכע מען האָט געבּרענט און וועלכע מען האָט אין שטיקער געריסען. און פֿון יענע רעדט מען, וועלכע זענען אַריין אין די שוהל און האָבען די שוהל אָנגעצונדען און זענען פֿערברענט געוואָרען מיט איהר צוזאַמען און מיט די ספֿרי-תורות, כּדי די שונאים זאָלען נישט קומען און זאָלען זיי נישט שענדען. און פֿון די „אנוסים" רעדט מען, וועלכע זענען „געצוואונגען" געוועזען צו זיין פֿרעמד צו זייער פֿאָלק, און וועלכע זענען מיט סכּנת-נפשות געקומען אין די הייליגע טעג, אום כאָטש איינמאָל צו זיין צוזאַמען מיט זייערע ברידער — און איך, דאָס קליינע יונגעלע, בּעגרייף דאָס אַלעס. און אַנ'אונענדליך מיטלייד נעהמט מיך אַרום. איך ווייס נישט מעהר, וואָס איך זאָג פֿונ'ם מחזור — איך ווייס אָבּער, אַז איך בין אַ יוד.

וואו זענען זיי? — אַלץ, וואָס איז איבּער אונזערע אָבות און איבּער אונזערע אָבות-אֲבוֹתֵינוּ געקומען, דאָס איז איבּער אונז אויך גע-קומען... און מיר זענען רייפֿער פֿון זיי. און ווייסען דאָס אַלץ געבּריער און גיכער, און מיר זענען עמפּפֿינדליכער און מיר פֿיהלען דאָס שווע-רער. געצויגען איז איבּער אונז דער שעבּוד און לאַנג איז געוואָרען אויף אונז דער יאָך פֿונ'ם גלות און מיר ווערען פֿון טאָג צו טאָג אָרימער. און געשאָכטען האָט מען אונזערע ברידער און געבּרענט האָט מען אונזערע שוועסטער און אין שטיקער געריסען האָט מען אונזערע קינדער. און די „געצוואונגענע" זענען דאָ, וועלכע זענען אונז פֿרעמד געוואָרען. פֿון טאָג צו טאָג וואַקסט זייער צאָהל, און פֿון מאָנאַט צו מאָנאַט. אַ פֿירכטערליך גרויסע מתנה! און אויך די שוהלען זענען אַנ-

געצונדען געוואָרען און זענען פערברענט געוואָרען צוזאַמען מיט די ספרי-תורות — נאָר די, וועלכע האָבען זיי אָנגעצונדען, זענען נישט מעהר די אייגענע געווען, נאָר פרעמדע. דער כח פון קדוש-השם האָט אויפגעהערט.

און נאָך איינס! וועלען מיר מאַכען סליחות און וועלען מיר לאָזען נאָך זיך פיוטים וועגען אונזערע צרות — ווער וועט זיי זאָגען אין דורות שפעטער און אין קומענדיגע יאָהרהונדערטען? — אונזערע „אנוסים" קומען שוין איצט נישט מעהר אין אונזערע שוהלען. די, וועלכע זענען פון אונז אַוועק, זענען אַוועק אויף אייביג. און ווען מען זאָגט היינט „עֲשֵׂה לְמַעַן תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן" — וואו זענען די קינדער, וועלכע זאָלען דאָס פערשטעהן און וויינען? די דאָזיגע קינדער, די תינוקות של בית רבן, האָבען דאָך זיך אָבגעקליבען איין אַנדערען אָרט, אום אפשר דאַדורך אָנצוקומען, וואו מען לאָזט זיי נישט אַריין...

אויף דיין שוועל שטעה איך, געצעלט יעקב'ס, און קוק אָן דיינע ליעבע, אַלטע ווענד. אַלעס איז מיר אַזוי פרעמד געוואָרען! — לאָז מיך אויסוויינען אין דיר מיין פערוואונדעט האַרץ און הער מיך — די ווענד דיינע האָבען אויערען. אוי, ווי האָב איך אנ'אויער געזוכט!

אָבוּסִים

קענסט דו יענע מעלאָדיע? ווי פון אַנ׳אַנדערער וועלט קומט זי, העט-העט פון איבער בערג און טהאָלען, עפּעס ווי אונטער-ערדיש און פערשטיקט, און פּאַמעליך וואַקסט זי אָן און זי ווערט ביסלעכווייז אַלץ ברייטער און ברייטער, ביז זי ווערט מעכטיג און שטאַרק און געוואַלדיג און ביז זי רוישט אַרויס פלוצלינג ווי אַ צעבּושעוועטער שטראָם. און טראָגען טראָגט זי מיט זיך דעם גאַנצען פערהאַלטענעם שמערץ פון אַ גאַנצען אומגליקליכען פאָלק, — זאָג, קענסט דו נאָך דעם כּל-נדרי-ניגון?

ווי נאַריש האָב איך דיך געפרעגט. שוין דאָס קינד אינ׳ם יודישען וויעגעל קען די מעלאָדיע. און איז מען גרוי און מיעד און אַלט געוואָרען, קען מען זי נאָך אַלץ נישט פערגעסען. עפּעס ווי אַ צויבער געהט אַרויס פון איהר, וועלכער ציהט און ציהט. דער בעל-מלאכה, ביי דער מאַשין זיצענדיג, ברומט דעם ניגון דאָס גאַנצע יאָהר, און דאָס מאָדערנע פריילין, קען זי נישט מעהר דעם אָריגינאַל-טעקסט, שפּיעלט זי ווענינגסטענס די פּאַראַפראַזע פון ברוך. אַ גאַנצע וועלט האָט די דאָזיגע טרויעריג-זיסע מעלאָדיע איינגענומען. און האָסטו לענגסט שוין דיין גאָט פערלוירען און דיין יוגענד, קומסט דו נאָך אַלץ אין יענעם וואונדערליכען בין-השמשות אינ׳ם הייליגסטען טאָג פונ׳ם יאָהר און גנב׳עסט דיך אַריין אין גאָט׳ס הויז ווי אַ פרעמדער און דו שטעהסט און האָרכסט. און גוים שטעהען און האָרכען. און אָפּיצירען זעהסט דו מיט גלאַנצעדיגע עפּאָלעטען און פרעמדע פרויען מיט פערוואונדערטע אויגען. אַרום און אַרום פלאַקערען די ליכט, די ווייסע טויטען-העמדער בלישטשען אונהיימליך און פייערליך און דער חזן זינגט. און אָט הערסט דו דעם „מִיּוֹם-כִּפּוּרִים זֶה וְעַד יוֹם-כִּפּוּרִים הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה". און אָט שטעהען אויך די דאָזיגע, וועלכע האָבען אַ גאָט אויסגעטוישט

און האָבען אַ צווייטען גאָט אויף פּראָקאָט גענומען און צאָהלען איהם אויס אויף ראַטעס, און געקומען זענען זיי איצט אָט דאָ־אַהער, אום צו הערען דאָס ליעד, צו וועלכען עס האָט זיי געצויגען און געצויגען. זיי האָבען זיך אינדערהיים קיין אָרט נישט געפונען. זיי קאָנען זיך היינט אין ערגעץ קיין אָרט נישט געפינען.

און געדענקען מוז איך יענעם אָבטריניגען פון פעטערבורג, וועלכער איז שפּעטער אַ יודישער דיכטער געוואָרען, און וואָס דער דאָזיגער מענש האָט געליטען אין די טעג אַרום יום־כפור. ווי אַ שאָטען איז ער אַרומגעגאַנגען, שטום און אונרוהיג, און האָט זיך קיין אָרט נישט געפונען. עפּעס אַ שטומע מעלאָדיע איז איהם אַרומגעבלאָנדזשעט אויף די ליפּען און קיינער האָט זי נישט דערקענט. און איינמאָל, געדענק איך, ווי אַנ׳ערב־יום־כפור פאַרנאַכט האָב איך איהם געזעהן, און ער האָט עס נישט געקאָנט מעהר אויסהאַלטען און האָט זיך שטיל און היילִיג צעגאָסען, זינגענדיג דעם כל־נדרי־ניגון, און פלוצלינג האָט ער זיך צעוויינט אויפ׳ן קול. און געדענקען מוז איך אויך יענעם אָבטריניגען, וועלכער האָט זיך יום־כפור נישט קיין אָרט געפונען און נעהמענדיג אַנ׳איזוואָזטשיק, איז ער אַרויס הינטער דער שטאָדט אינ׳ם וואַלד אַריין, אום אַליין צו זיין מיט זיך. פאַמעליך און טרויעריג האָט ער דאַן אָנגעהויבען צו טרעלען פאַר זיך דעם כל־נדרי, פלוצלינג אָבער האָט דער איזוואָזטשיק איהם אונטערגעהאָלפען און האָט מיט איהם מיטגעזונגען אויפ׳ן קול — דען אויך ער איז געוועזען אַנ׳אָבטריניגער ווי יענער. און געדענקען מוז איך אויך טויזענד אַנדערע אָבטריניגע, און ווי עס ציהט זיי אינ׳ם הייליגען טאָג צו יענעם הייליגען ניגון. איך זאָג אָבטריניגע, איך זאָג מאַראַנען, איך זאָג אנוסים און אויך עבריינים — אום נאָר נישט צו מוזען זאָגען יענץ מיאוס׳ע וואָרט, וועלכעס קלינגט אַזוי שרעקליך פאַר מיין אויער.

נאַטירליך, אין יענעם וואונדערליכען ניגון האָבען זיי אפשר אַ גרעסערען חלק, ווי מיר זעלבער, און ער קומט זיי על־פּי־יושר. דען נאָך מעהר וואונדערליך ווי דער ניגון איז זיין איינפאַכער און מערקווירדיגער טעקסט: אַנ׳התרת־נדרים, אין וועלכע מען איז מתיר אָדער מען מאַכט בטל אַלע פאַלשע און איבערגעאיילטע פערשפּרעכונגען און שבועות און צוזאָגעכצער, וועלכע מען האָט געגעבען און צוגעזאָגט

באָנס. אַלץ, וואָס איז געצוואונגען, איז אין גרונד נישט גילטיג. פער־שפּרעכונגען באָנס, דאָס הייסט פון אנוסים, זענען בטלין ומבוטלין. נִדְרָנָא לָא נִדְרֵי וּשְׁבוּעָתָנָא לָא שְׁבוּעֵי. און ווייסט איהר, פון וועלכע שבועות און פון וועלכע פערשפּרעכונגען מען רעדט דאָ? — וויפיעל אונזערע פאָרשער האָבען שוין נישט אריינגעפאָרשט וועגען דער ענט־שטעהונג פונ'ם דאָזיגען וואונדערליכען טעקסט און זיין מעלאָדיע און ביי וועלכע אומשטענדען זיי זענען ענטשטאַנען, — איין זאַך איז קלאָר געוואָרען: עס איז די תפילה פאַר די מאַראַנען, פאַר יענע אומגליקליכע נפשות, וועלכע זענען אין די פינסטערע רדיפות־צייטען געצוואונגען געוואָרען דורך אונמענשליכע מאַטערנישען און שייטער־הויפענס און אינקוויזיטאָרישע מיטלען צו פערבייטען גאָט און אמונה, צו זיין למראית־עין אָנהענגער פון אַ נייעם גאָט מיט אַ נייער אמונה, בעת דאָס האַרץ אינעווייניג האָט זיך געצאַפּעלט און געצויגען צום אַלטען גלויבען פון זייערע פאָטערס. איינמאָל אין יאָהר, אינ'ם הייליגסטען אָוועגד, ווען דאָס האַרץ איז שוין געוועזען צו שווער, זענען די דאָזיגע אנוסים זיך צונויפגעקומען אין בעהאַלטענע גאָטס־הייזער, אין הייהלען און אין וועל־דער, און עס האָט זיך געהערט יענע פייערליכע געוואַלדיגע תפילה. דער נדר (היינט הייסט דאָס טויף־שיין) איז קיין נדר נישט און די שבועה איז נישט קיין שבועה. עס איז ענטשטאַנען דענסמאָל יענע האַרץ־רייסענדע מעלאָדיע, וועלכע טראָגט מיט זיך דעם גאַנצען בעהאַלטענעם שמערץ פון אַ גאַנץ אומגליקליך פאָלק. און קהל האָט עס געריסען אין האַרצען נישט ווענינער ווי די אנוסים זעלבער און זיי האָבען שטיל מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען געענטפערט: „וְנִסְלַח — כִּי לְכָל הָעָם בִּשְׁגָגָה", און די דריי גרעסטע חשובים פון דער עדה האָבען זיך אַוועקגעשטעלט מיט די ספרי־תורות אין דער האַנד און האָבען פעסט און בעשטימט געזאָגט: „עַל דַּעַת הַמָּקוֹם וְעַל דַּעַת הַקָּהָל אָנוּ מַתִּירִין לְהִתְפַּלֵּל עִם הָעֲבַרְיָינִים" —

און רעדט מען היינט פון אונזערע מאָדערנע אָבטריניגע, פון די עברײנים פון נעכטען און פון עהערנעכטען, וועלכע קיינער האָט נישט געצוואונגען און וועלכע האָבען זיך נאָר זעלבסט געצוואונגען, אנוסים, וועלכע האָבען זיך אַליין מאַנס געווען, — קאָכט אינ'ם מענשען אויף דאָס בלוט ווענען דעם דאָזיגען שמערץ־אָנגעזאָפּטען נאָמען, וועל־

כען, מען האָט פערשוועכט! זאָלען מיר זיי מתּיר זיין דעם נדר, בעת דער נדר איז ביי זיי דאָס העכסטע, מיט וועלכען זיי שטאָלצירען? זאָלען מיר זיי זאָגען „ונסלח", בעת זיי בעטען גאָרנישט קיין שום פערצייהונג? זאָלען מיר זיי מתּיר זיין צו בעטען מיט אונז, בעת זיי ווילען דאָס גאָרנישט און האָבען קיינמאָל נישט דאָס בעדערפניש זיך אויסצוווינען און קומען גאָרנישט? איך לאָז מיין אויג אַרומשוועבען איבער די גויים, וועלכע שטעהען און האָרכען, און איבער די אָפיצירען מיט די עפּאָלעטען און איבער די פרעמדע פרויען און איבער די דאָזיגע, וועלכע האָבען אַ גאַט אויסגעטוישט און זענען אָבטריניג געוואָרען. אַרום און אַרום פלאַקערען די ליכט. די ווייסע טויטען-העמדער בעוועגען זיך אונהיימליך און פייערליך און דער חזן זינגט. און מיין אויג זוכט זיי און זוכט...

און איך געדענק יענעס בילד פון שיילאָק, ווי ער זוכט זיין טאָכטער יעסיקאַ, וועלכע איז פון איהם אַוועק צו די גויים. און ער רופט און רופט „יעסיקאַ, מיין קינד!" — אַזוי ווי היינע האָט דאָס אונז געמאָלט:

„טראָץ דעם, וואָס איך האָב אַרומגעזוכט אין דער סינאַגאָגע אין וועגעדיג אין אַלע ווינקעלעך, האָב איך שיילאָק'ס פּנים אין ערגעץ נישט געקאָנט דערבליקען. און פאָרט האָט זיך מיר אַלץ אויסגעדאַכטען, אַז ער מוז שטעהן בעהאַלטען דאָרט עפּעס אונטער איינעם פון יענע ווייסע טליתים, דאַוועגענדיג הייסער פון אַלע אַנדערע יודען, מיט אַ שטורמישער ווילדקייט, מיט אַ שגעון אַרויפשרייענדיג צום כסא-הכבוד, צום מלך-אלהים! איך האָב איהם נישט געזעהן. און נאָר קעגען אָוועגד, צו נעילה-צייט, ווען די הימעלס-טויערען ווערען שוין געשלאָסען און לאָזען קיין שום תּפלה נישט מעהר צו, האָב איך אַ שטימע געהערט, אין וועלכער עס האָבען טרעהרען געריזשט, אַזעלכע, וועלכע ווערען קיינמאָל נישט מיט די אויגען געוויינט... עס איז אַ כליפּען געוועזען, וועלכעס קאָן אַ שטיין ריהרען צו רחמים... עס זענען שמערץ-טענער געוועזען, וועלכע קומען פון אַ ברוסט, וואָס האָט געהאַלטען אין זיך פערשלאָסען דאָס גאַנצע ליידען, וואָס אַ גאַנץ געקוועהלט פאָלק האָט געמוזט דערטראָגען זינט אַכטצעהן הונדערט יאָהר... עס איז געוועזען דאָס כאָרכלען פון אַ נשמה, וועלכע וואַרפט זיך אַנידער טויט-מיעד פאַר

די הימעלס-טויערען... און די דאָזיגע שטימע איז מיר פאָרגעקומען זעהר בעקאַנט, און מיר האָט זיך אויסגעדאַכטען, אַז איך האָב זי אַמאָל גע-הערט, ווי זי האָט געיאָמערט עבען אַזוי פול פערצווייפלונג: „יעסיקאַ, מיין קינד!"

און אנ׳אונענדליך מיטלייד נעהמט מיך אָן ביים האַרצען און איך זוך אין דער סינאַגאָגע צווישען די ווייסע טליתים און איך רוף: „יעסיקאַ, מיין קינד, וואו ביזט דו? וואו ביזט דו?...

אינהאַלט

I

תיקון ליל שבועות	7
דער כּהן	17
קידוש לבנה	27
גאָר איין שבת	33
„תתחדש"	41
ליכט	49
רֶב מאיר בעל-נס' פּושקע	54
מִצוָה	63
ער איז נִפטָר געוואָרען	79

II

צוויי	91
רות	96
פּורים-שפּיעל	103
אַ הוהן מיט אַ האָהן	108
הבל הבלים	113
הָמָן	118
חמץ	123
כ' סיון — כ' סיון	128
וְהִגַדתָּ לְבִנךָ	133
דער טאָג פון געדענקען	138
אֲנוּסִים	142

פּאָעמעס און לידער

פערלאַג ליִלי פרישמאַן, וואַרשאָ — ניו־יאָרק

I

אופּיר

געווידמעט מיין מאמען

גאָלד און זילבער און בריליאַנטען!
רעד איך סתם פון גאָלד און זילבער
און בריליאַנטען און דיאַמאַנטען
און פון שטיינער, וועלכע לייכטען

ווי אַ כּלה׳ס שעהנע אויגען —
מיין איך דאָס די קינדער-יאָהרען!
און עס הויבט מיר אָן אין הארצען
העל צו לייכטען און צו בלישטשען.

יאָ, איך טראָג ביי זיך אין האַרצען
פון דער וועלט דעם גרעסטען לוקסוס;
טראָג בריליאַנטען, טראָג דיאַמאַנטען —
טראָג זכרונות פון דער יוגענד!

זון, לְבָנָה, העלע שטערען!
רעד איך סתם פון העלע שטערען,
פון לבנות און פון זונען —
מיין איך דאָס די קינדער-יאָהרען!

יאָ, איך בין ביי זיך אַ קליינער

בורא-עולם; האָב בעשאַפען
פאַר זיך גאָר אַליין אַ וועלטעל
מיט לְבָנוֹת, זון און שטערען —

און איך טראָג זיי אין דעם האַרצען!
פעסט פערפאַקט, צונויפגעבונדען
האָב איך מיר דאָס קליינע וועלטעל,
און איך האָב עס טיעף בעגראָבען —

טיעף אין האַרצען, דאָרטען ערגעץ
אין אַ ווינקעל; און זיי ליגען,
די זכרונות, ווי די מֵתים
טיעף אין האַרצען שטיל בעגראָבען.

נאָר אַמאָל, אַמאָל, ווען'ס ווערט מיר
ענג און נִמאס וועלט און מענשען,
ענג די הויט מיר אויף די ביינער
און פעריאָמערט די נשמה —

און עס ציהט מיך העכער, העכער
אין אַנ'אַנדער וועלט; דאָ נעהם איך
שנעל מיין גאָלדענעם צויבערשטעקען,
און בעוויז מיט איהם די וואונדער.

„כּוֹח הַדמיוֹן" הייסט דער שטעקען...
ער בעווייזט גאָר גרויסע וואונדער:
קלאַפּ איך מיט איהם אָן אויף קְבָרים,
הויבט עס אָן אין זיי צו לעבען.

קלאַפּ איך אָן אויף מיט קאיהסבָרים
אין דעם טרויעריגען בֵּית-עָלמין
פון מיין טרויעריג הארץ — גאָר אַלטע,
אַלטע חלומות, זיי דערוואַכען

טויטע חלומות — פון די קְבָרים
גענֵיצען זיי מיעד און שלעפעריג;
איינציגוויז נאָר הויבען זיי זיך
אָן צו ריהרען, און זיי שטעהען

פלוצים אויף צו תְּחִיַת-הַמֵתִים. —
גאַנצע בערג פון בריליאַנטען
און דיאַמאַנטען, און אַ הימעל
פול מיט זונען, לייכטען פלוצים!

און עס בלישטשעט און עס לייכט זיך
און עס זינגט זיך מיר אין הארצען —
זיי געליבט, דו אַלט, שעהן וועלטעל!
זיי געגריסט מיר, אַלטע יוגענד!

זעהסטו נישט זיך הימלען שפּאַלטען?
הערסטו נישט מלאָכים זינגען? —
זיי געגריסט מיר, אַלטע יוגענד!
זיי געליבט, דו אַלט, שעהן וועלטעל!

גלייך אַ נעסט פון לויטער פייגעל
ווערט מיין קאָפּ פון מיר; טויזענד יונגע,
פרישע פייגעל זינגען, טרעלען
לאַנג געשטאָרבענע מעלאָדיען.

פלוצים מיין איך, איך אַליין נאָך
בין אַ קינדעל, ביי מיין וויעגעל
זיצט די אַלטע, אַלטע באָבע,
און זי וויעגט מיך און זי זינגט מיר.

און די זינגט מיר שטיל אַ לידעל
פון אַן׳אייביג לאַנגער יוגענד,
פון אַ גליק, וואָס קיינמאָל, קיינמאָל
ווייכט עס נישט אַוועק פון מענשען.

און די גרינע סטענגעס פון איהר
הויב, זיי פאַלען מיר אין פּנים;
שפּעטער פאַלען גאָר אויך טרעהרען...
און פון גליק זינגט זי נאָך שטענדיג.

לאַנג געשטאָרבען איז די באָבע
און דאָס לידעל — ס׳איז אַ ליגען —
און געשטאָרבען איז די יוגענד,
און דאָס גליק, ס׳וויל גאָרנישט לעבען.

פלוצים מיין איך, אין דעם חדר
זיץ איך נאָך ביים אַלטען רבי׳ן,
און פון הימעל וואַרפט אַ גראָשען
מיר אַראָב דער מלאָך פּימפּער...

לאַנג שוין האָב איך דיך פערגעסען,
גרויסער, שטילער מלאָך פּימפּער!
דאָך דער גראָשען, דאָך דער גראָשען —
דיך קען קיינער נישט פערגעסען.

און עס קלינגט דער קלאַנג פון גראָשען
אייביג נאָך אין דער נשמה...
און דער ריינער הויך פון מלאָך
בלייבט נאָר ביי יְחִידִים קלעבען.

בין איך איינער פון יְחִידים?
איז ביי מיר אַ הויך געבליבען
פון אַ מלאָך? עפּעס טאַקי
ווערט מיר נמאס צווישען מענשען.

פּלוצים מיין איך, אין בֵּית-המדרש
זיץ איך נאָך ביים אַלטען דַיָן,
און איך בין אַ היבשער בחור,
און איך לערען דעם רַ״ן „אֵין בְּרֵירָה״...

שטילע ווינטען, בלויע לופטען,
עפּעס פול מיט צויבער-וואונדער,
קומען שטיל צו אונז צו פאָהרען —
און איך לערען דעם רַ״ן „אֵין בְּרֵירָה״.

שטיל דערצעהלט מיר מיינ׳ס אַ חבר
יענע וואונדערליכע מעשה
פון דעם בַּעל-הטורים, וועלכער
איז געווען דער גרעסטער אביון.

און פּאַפּיער און טינט צום שרייבען
האָט ער נישט געהאַט גאָר קיינמאָל,
און ער האָט מיט טויטע קויהלען
אויף די ווענד פון בית-המדרש.

אַלעס, אַלעס אויפגעשריבען;
אַלעס, וואָס מיר לערנען איצט נאָך,
איז נאָר בית-המדרש-קויהלען...
און איך לערען דעם ר"ן „אֵין ברירה".

דורך די אָפענע פענסטער גיסען
זיך פון גאָרטען וואַרמע שטראָמען
זיסע לופט; אַ גאָלדען פליגעל
זשומט פערביי מיר פאַר די אויערען.

אויבענאָן זיצט אונזער דַיין
מיט דעם גרעסטען ברייטען שטערען,
און ער שוויצט דער גרויסער שטערען;
דאָך די גרויסע אויגען לייכטען.

און אַרום איהם די תּלמידים —
אויף מיר קוקט ר' געציל חַקְרָן
אונזער דַיין, און ער זאָגט מיר:
„ווייסטו, קינד, וואָס איז „אֵין בְּרֵירָה"?

יאָהרען לאַנגע, יאָהרען זענען
שוין זייט דענסמאָל אָבגערונען;
קברים פיעלע צוגעקומען,
ווייניגער די פריינד געוואָרען.

און גאָר וואָסער פיעלע זענען
אָבגעפלאָסען. אין די אויערען
קלינגט מיר אַלץ נאָך, אַלץ נאָך יענע
גרויסע תּורה פון „אֵין בְּרֵירָה".

נישט קיין ברירה איז פאַרהאַנען —
נאָך אַלס קינד האָב איך געלערענט
ביי דעם רבי'ן יענע תּורה.
שפּעטער ביי דעם גרעסטען רבי'ן

(לעבען הייסט דער גרעסטער רבי!)
האָב איך ווידער דאָס געלערענט —
און איך ווייס, אַז אין דעם לעבען
איז קיין ברירה נישט פאַרהאַנען.

וואָס געשעהט אונז מוז געשעהען,
וואָס מען טהוט אונז מוז גאָר ווערען
אונז געטהון, און אויך מיר זעלבער
מאַכען אַלעס אָהן אַ ברירה...

דאָס האָט אויך געזאָגט דער גרויסער,
אונזער גרויסער יוד שפּינאָזאַ —
און דערמאָהן איך איצט שפּינאָזאַ,
דאָ געדענק איך געציל חקרן.

מיט דעם גרויסען, ברייטען שטערען
האָט ער פיעל געטראַכט, געחוקרט,
האָט אַ סך, אַ סך געלערענט
ספרים פיעלע וואונדערליכע.

איז ביינאַכט נישט פיעל געשלאָפען —
ס'האָט איהם נישט געלאָזט — דאָ איז ער
אויפגעשטאַנען, אָנגעצונדען
זיך אַ ליכטעל, אָדער אין דער

פינסטער האָט ער דאָ געלערענט
אַלע וואונדערליכע זאַכען;
האָט געלערענט דעם רמב"מ'ס „מורה",
האָט געלערענט די חקירה־ספרים.

און צום סוף גאָר אָנגעהויבען
האָט ער פלוצים די „קבלה";
האָט פערטראַכט זיך; שפּעטער האָט ער
גאָר די „אַלכעמיע" געלערענט.

און איז שטיל און בלייך געוואָרען. —
שטראַהלען פאַלען אויף זיין פּנים
פון דער זון; ער זיצט און פרעגט נאָך:
„ווייסטו, קינד, וואָס איז „אֵין בְּרֵירָה"?"

יאָהרען, לאַנגע יאָהרען זענען
שוין זייט דענסמאָל אָבגערונען;
קברים פיעלע צוגעקומען,
ווייניגער די פריינד געוואָרען.

ווי פון שניי די ווייסע בּרעקלעך,
וועלכע פאַלען אויף די שוואַרצע
פליגלען פון אַ ראָב — ערשיינען
מיר זכרונות ליכטיג־העלע.

אין מיין טונקעל שוואַרצען לעבען. —
אַך, וואו זענט איהר גאָלדענע יאָהרען?
וואו איז יעצט ר' געציל חַקרן?
מיינע חברים, יעצט וואו זענט איהר?

איצעק שפּינוועבס, מיינ׳ס אַ חבר,
האָט געהאַט דאָס ערגסטע קעפּעל —
פאַר דעם אָבער אין אַ שטעדטעל
איז ער יעצט אַ רַב געוואָרען.

פישקע, וועלכער האָט גע׳גנב׳עט
פון מהרש״א די בעסטע קשיות,
האָט גאָר יעצט אַ פערד גע׳גנב׳עט —
און ער זיצט אַ תּפוס נעבעך.

לייזער בונעמ׳ס איז אַ שניידער
יעצט אין ווילנא; דענסמאָל האָט ער
ביי אונז אַלעמען געהייסען
דער וואַרכיוועקער גרויסער עִלוי.

און דער גענעראַל קוגעלצעוו,
איז גאָר יעצט אַ גרויסער פּאָניע
און ער וואוינט זיך דאָרט אין פּיטער —
אונזער חיימ׳ל קנאַקער איז דאָס.

און ר׳ געציל, אַך ר׳ געציל,
איז משוגע גאָר געוואָרען...
האָט געזאָגט: ער האָט געפונען
עפּעס גאָר אַ וועלט אַ נייע;

און ביים נאָמען הייסט זי „אופיר״ —
טאָג און נאַכט האָט ער גערעדט נאָר
פון זיין אופיר: איז נישט מעהר שוין
שטיל געווען, און נאָר נאָך בלייכער.

איינמאָל אין דערפּריה איז געציל
חקרן אויפגעשטאַנען; האָט זיך
איינגעפּאַקט און איז געפאָהרען
זוכען זיך זיין אינזעל „אופיר".

II

אויף די חורבות פון קאַרטאַגע,
אויף די פּוסטע, וויסטע שטיינער,
וועלכע ליגען דאָ און דאָרטען
אָנגעוואָרפען, זיצט דער רוימער

קאַיוס מאַריוס שטום און טרויעריג,
און עס בליקען זיינע אויגען
אָהן אַנ'אויפהער אויף די שטיינער —
און די אויגען וויינען גאָרנישט.

שטומער וועהטאָג! ערגער איז ער
ווי גאָר טויזענד טייכען טרעהרען!
יעצט דערמאָהנט זיך קאַיוס מאַריוס
אָן זיין פיינד, דעם רוימער סולאַ.

ער דערמאָהנט זיך יעצט די צייטען,
אַז ער איז געוועזען גליקליך,
איז געוועזען גרויס און מעכטיג
און ער האָט געמיינט, אַז אייביג,

אייביג וועט דאָס גליק שוין דויערען —
פּלוצים אָבער איז געוואָרען

אַלעס אַנדערש; אויף די חורבות
פון קאַרטאַגע זיצט און טרויערט ער.

ליעבער לעזער! נאָך פאַר־יאָהרען
האָב איך אין בערלין געזעהן
אַט דאָסזעלבע בילד פון מאַריוס
וואָס עס האָט געמאָלט אַ מאָלער.

און עס איז מיר קאַלט געוואָרען
און אויך הייס אין מיינע ביינער —
און איך האָב דערמאָהנט זיך פּלוצים
אָן מיין רבי'ן געציל חַקרן.

אין אָדעסע, אויף די ברעגעס
פון דעם שוואַרצען ים, שטעהט איינער
שטום און טרויעריג, וויינט און קלאָגט נישט —
איך דערקען דיך, געציל חקרן!

בליקט און גלאָצט אַריין אין וואַסער,
און די קנייטשען פון זיין שטערען
ווערען גרעסער, ווערען טיעפער,
און די אויגען ווערען קלענער

און די קליינע אויגען זענען
יעצט שוין גאָר אָהן גלאַנץ און לעבען;
אויסגעלאָשען איז דאָס פייער,
אויסגעטרוקענט שוין די טרעהרען.

און נאָר נאָך אַביסעל זיפצען

קען ער ווען עס ווערט איהם ביטער —
און ער זיפצט יעצט; ווי דער אָטעם
פון אַ גוֹסס איז זיין זיפצען.

אַך, ווי אַלט איז יעצט ר' געציל,
ווי געבויגען איז דער רוקען,
ווי געקרימט ביי איהם די קניהען,
און די האָר ווי ווייס זיי זענען!

און ער שטעהט נאָך אַלץ און גלאָצט נאָך
טיעף אַריין אין שוואַרצען וואַסער,
און ער קלערט נאָך אַלץ און טראַכט נאָך
פון זיין טרויעריג שוואַרצען לעבען...

„אַלט בין איך און מיעד געוואָרען,
וויט, זעהר וויט שוין איז די יוגענד,
און דער סוף איז שוין גאָר נאָהנט —
ווען בין איך געוועזען גליקליך?

„און איך האָב געגלויבט, געגלויבט אַלץ,
וואָס זיי זאָגען מיר, אַז מאָרגען —
פאַלשע תּורה, פאַלשער גלויבען!
ווען האָב איך גליק געגאָסען?

„גלויב קיין געטער, גלויב קיין מענשען
ווען זיי זאָגען דיר, אַז מאָרגען:
„היינט מוזטו שוין ליידען, אָבער
מאָרגען ווערסטו גליקליך ווערען״—

„שלעכטע סוחרים! זיי בעצאָהלען
נישט די וועקסלען, וואָס זיי האָבען
דיר געגעבען. זעהט, זיי האָבען
מיר באַנקראָט געמאַכט דאָס לעבען,

„וואָס זיי האָבען מיט די פאַלשע
צונגען זיך פון מיר געליהען;
האָבען אויסגענאַרט מיט ווערטלעך
און מיט פּשט'לעך מיר דאָס לעבען.

„האָבען אויסגענאַרט מיט ווערטלעך
מיינע יונגע, העלע אויגען,
און זיי האָבען בלינד געמאַכט זיי —
אָט די מערדערס פון דער יוגענד.

„איינציג, איינציגווייז דאַן האָבען
זיי די צייהן מיר אָבגענומען,
וועלכע זענען ווי אַ שטאַרקע,
שטאָלצע וואַך אין מויל געשטאַנען.

„ווי אַ פאַלשע דלילה האָבען
זיי מיר אויסגענאַרט די סודות
פון מיין קראַפט; זיי האָבען מיינע
שוואַרצע לאָקען צוגענומען.

„ווי איך וואָלט גאָר זיין אַנ'אָבל
האָבען זיי דעם גאַנצען קאָפּ מיר
ווי מיט גרויען אַש בעשאָטען...
אַבער דאָס איז נישט גענוג נאָך.

„דען זיי האָבען אָבגעשנייט דאַן
פראָסטיג ווייס דעם גאַנצען קאָפּ מיר,
אַז עס פריערט אַזש די נְשָמָה
מיט אין קאַלטען, וויסטען קערפּער.

„האָבען דאַן מיר אויסגעזויגען
היץ און וואַרעמקייט און פייער;
האָבען אויסגענאָגט די פרישע
זאַפטען מיר פון מיינע ביינער.

„און די ביינער אַך, די יונגע,
פריש געזונדטע ביינער מיינע,
אוי, ווי מיעד און מאַט און שלעפעריג
זענען זיי מיר יעצט געוואָרען!

„אוי, ווי ווילען זיי שוין רוהען
אין אַ קיהלען, שטילעןווינקעל,
וואו פון אויבען בלאָזט אַ ווינטעל
און עס וואַקסט גאָר שטיל אַ גרעזעל...

„ביזטו טאַקי שוין פערשוואונדען,
יוגענד מיינע? איינמאָל וואָלט איך
וועלען זיין אַ קינד נאָך, איינמאָל
פריש און פרעהליך עכט נאָך לאַכען!"

און אַ וואונדער! געציל חקרנ׳ס
אויגען הויבען אָן צו גלאַנצען
גאָר ווי נאָך פאַרצייטענס; פלוצים
הויבען זיי אויך אָן צו טראָפּען.

אוּן עס קלאַפּען קליינע, ווייכע
פּערעל איהם פוּן זיינע אויגען;
אוּן זיי שיטען ווי אַ קלאָרער
טוי זיך אויס אויף זיינע באַקען.

אוּן ער לאַכט יעצט מילד, צופריעדען
אוּן ער זאָגט דאַן: „יענע מענשען,
יענע געטער, וועלכע הייסען
גלויבען, זענען אָהנע בּושה.

„אַז זיי זעהען, ווי דעם מענשען
איז די יוגענד שוין פערשוואונדען
אוּן דאָס לעבען נעהמט אַ סוף איין —
הויבען זיי אָן איינצוּרעדען,

„אַז אַ לעבען, פריש אוּן לוסטיג,
הויבט זיך דאָרטען נאָך דעם קבר
נאָר אויפסניי אָן. אָט אַזוי גאָר
כאַפּט די קאַץ די קליינע מייזלעך."

אוּן ער שטעהט שוין ווידער, גלאָצט יעצט
טיעף אַריין אין שוואַרצען וואַסער;
אוּן ער קלערט נאָך אַלץ אוּן טראַכט נאָך
פוּן זיין טרויעריג שוואַרצען לעבען...

„אוּן איך געציל חקרן בין קיין
מייזעל, וואָס עס לאָזט זיך כאַפּען;
טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען מיר דעם וועג געוויזען.

„טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען נישט געלאָזט זיך נאַרען;
האָבען נישט געוואָלט אין עלענד
און אין נויט און דחקות לעבען.

„האָבען נישט געוואָלט די יוגענד
לאָזען גזל׳ען זיך; נישט שטאַרבען,
ווי מען האָט זיי פאָרגעשריבען...
און זיי האָבען אַלעס, אַלעס

„אויסגעפיהרט, אַז נישט קיין געטער,
נישט קיין מענשען האָבען דענסמאָל
זיי געקאָנט גאָר עפּעס מאַכען —
און זיי לעבען טאַקי היינט נאָך

„טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען זיך געזוכט אַ דֶרֶך,
ווי צו לעבען אייביג, אייביג
אין עֲשִירוּת און צופריעדען.

„און זיי האָבען זיך געפונען
באַלד דעם דֶרֶך, ווי צו מאַכען
גאָלד און זילבער. „אַלכעמי״ הייסט
יענע גרויסע וואָהרע חכמה.

„נעהמט מען שמאַטעס, נעהמט מען בלאָטע,
און מען טהוט דערצו די סגולות,
וואָס איז צו דער אַרבייט נויטיג —
קען מען מאַכען גאָלד און זילבער.

„גרויסע מענשען „אַלכעמיסטען„
האָבען דאָס געפּרובט און האָבען
גאָלד און זילבער און בריליאַנטען
באַלד געמאַכט זיך אָהן אַ שיעור.

„און זיי האָבען זייערע סודות
קיינעם נישט געוואָלט ענטדעקען;
האָבען נישט געוואָלט ענטדעקען,
וואו עס ליגען יענע אוצרות.

„און נאָך אַנדערע גרויסע סודות
האָבען זיי אַרויסבעקומען;
יענעם גרויסען סוד פון לעבען,
ווי מען קען גאָר אייביג לעבען.

„און גאָר פיעלע, פיעלע פון זיי
לעבען טאַקי לאַנג און אייביג;
ייאנער — ניקאָליי פלאַמעליוס
לעבט שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען.

„ניקאליי פלאַמעליוס, וועלכער
לעבט שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען,
איז געוועזן אַ גרויסער חכם,
האָט דערפאָרשט די גרעסטע סודות,

„האָט געמאַכט פון בליי און קופּער
און פון שמאַטעס און פון בלאָטעס
און מיט סגולות און קמיעות,
גאָלד און זילבער אָהן אַ שיעור —

„און ענטדעקט האָט ער דעם גרויסען,
גרויסען סוד פון לעבען אייביג;
ווי אַ מענש קען אייביג יונג זיין
און געזונד און פריש און פרעהליך.

„נאָך צו שלמה מֶלֶך׳ס צייטען
האָט זיך ניקאָליי פלאַמעליוס
צו דער וועלט בעוויזען; אָבער
אַנדערש האָט ער דאַן געהייסען.

„און אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט
האָט מען ווידער איהם געזעהען,
ווי ער איז געוועזן אין דייטשלאַנד
און געמאַכט דאָרט גאָלד און זילבער

„און זייט דענסמאָל איז ער ווידער
גאָר פערשוואונדען; דאָך פון יאָהרען,
ווי איך האָב געלערענט די חָכמה
פון דער אַלכעמי, האָב אידאיהם

„איינמאָל ביי דער נאַכט דערזעהען,
און איך האָב דערקענט איהם דענסמאָל
אָן די גרויסע קעלבער-אויגען —
דאָס איז ניקאָליי פלאַמעליוס!

„דאָך דער דאָזיגער פלאַמעליוס
איז קיין יָחיד נישט געבליבען;
טויזענד אַנדערע גרויסע מענשען
האָבען יענע קונץ בעוויזען.

„און זיי זענען רייך געוואָרען
און זיי זענען יונג געבליבען
פּאַראַצעלזוס, קאָליאָסטראָ
און נאָך פיעל בעריהמטע מענשען.

„גרויסע מענשען, קענט איהר מיר נישט
זאָגען אייערע גרויסע סודות?
קען אויך איך גאָר אפשר ווערען
„טשלען" פון אייערע קלוגע חברות?

„קענט איהר מיר דעם וועג נישט ווייזען,
ווי מען פאָהרט צום גליק אויף אייביג?
גוטע מענשען! קלוגע מענשען!
פיהרט מיך דאָך צום גליק אויף אייביג!

„אָבער יענע קלוגע מענשען
האַלטען צוגעשטאָפּט די מיילער;
שווייגען ווי די טויטע — זענען
אָבער לעבעדיגע מענשען.

„און איך געציל חקרן האָב גאָר
לאַנג געקלערט און לאַנג געחוקר'ט;
און איך געציל חקרן האָב דאַן
גאַנץ אַליין ענטדעקט די סודות.

„האָב געפאָרשט, געזוכט, געלערענט
טויזענד אַלטע וואונדער-ספרים
און איך בין דעם סוד דערגאַנגען
דורך דעם איינעם וואָרט פון אופיר.

„אפיר! אוֹפיר! — גאָלד און זילבער
און דיאַמאַנטען און בריליאַנטען
און אַ יוגענד ביז אויף אייביג
ועל איך האָבען דאָרט אין אוֹפיר!..."

און עס גלאַנצען זיינע אויגען
און עס לאַכט איהם יעדער אבר —
ווי אַ גרויסע קרוין פון אוֹפיר
הענגט פאַר איהם די זון אין הימעל.

„אַך, ווי נאַריש זענען מענשען
וואָס זיי האָבען נישט פערשטאַנען:
ווער עס וויל געזונד און גליקליך
ווערען, מוז קיין אוֹפיר פאָהרען.

„נאָך פאַרצייטענס, גאָר פאַר לאַנגע
יאָהרען, איז געוועזען אַ מַלכּה;
מַלְכָּה שְׁבָא האָט זי געהייסען —
און עס איז געוועזען אַ מֶלֶך,

„אונזער גרויסער חָכם שלמה. —
איינמאָל איז פון שְׁבָא די מַלְכָּה
צו דעם גרויסען חָכָם שלמה
הינגעפאָהרען חָכמות הערען.

„און זי האָט געהאַט בריליאַנטען
גרויסע אין איהר שטערען; (אויגען
רופען אָן דאָס פאַלש די מענשען) —
און זי האָט געקוקט אויף שלמה'ן.

„איהם איז עפּעס גאָרנישט היימליך
פּלוצים אין זיין הארץ געוואָרען;
טויזענד ווייבער האָט ער דרינען —
דאָך עס קוקט אַזוי נישט קיינע.

„און זי האָט געבראַכט גאָר גרויסע
וואונדערליכע רעטעניִשען
מיט מיט־זיך פון איהרע לענדער
און זי פרעגט די רעטעניִשען:

„גרויסער מֶלך שלמה! קענסטו
מיר נישט זאָגען, וואָס איז ליעבע?
און ער קלערט און זאָגט דאַן: „ליעבע
איז פאַרהאַנען נאָר אין אופיר".

„גרויסער מֶלֶך שלמה! קענסטו
מיר נישט זאָגען, וואָס איז יוגענד?
און ער קלערט און זאָגט דאַן: „יוגענד
איז פאַרהאַנען נאָר אין אופיר".

„גרויסער מֶלך שלמה! קענסטו
מיר נישט זאָגען: איז פאַרהאַנען
אייביג לעבען?" — „אייביג לעבען
איז פאַרהאַנען נאָר אין אופיר".

„און עס לאַכט די קלוגע מַלכּה
און זי פּאַטשט זיך אין די הענטלעך:
„גרויסער שלמה! האָסט געטראָפען
אַלע מיינע רעטעניִשען!

„אופיר איז די שעהנע אינזעל,
וואו מען ליעבט און לעבט גאָר אייביג,
דאָרטען איז מען יונג און קרעפטיג
אָהן אַנ'אויפהער, אָהן אַנ'ענדע.

„דאָרטען היילען אויס די וואונדען,
וואָס דער מענש האָט דאָ געקריגען;
דאָרטען האָט מען גאָלד און זילבער
אָהן אַנ'אויפהער, אָהן אַ שִׁיעוּר.

„איך אַליין פון שְׁבָא די מַלְכָּה
לעב שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען;
זאָגט, דערקענט איהר מיר אָן פָּנים,
אַז איך בין שוין אַלט אַביסעל?

„יאָ איך בין געשמינקט, געפּודערט,
פּונקט ווי אַלע אייערע דאַמען —
אָבער שמינקע און אויך פּודער
האָב איך מיר געקויפט אין אופיר.

„...און דאָס זענען טייערע סחורות
עכט און האַלטען אייביג, אייביג —
און נאָך טויזענד לאַנגע יאָהרען
וועל איך לעבען און גאָר יונג זיין.

„איך אַליין פון שְׁבָא די מַלכּה
האָב געמאַכט זיך גאָלד אָהן שיעור,
און דיאַמאַנטען און ברילליאַנטען —
גא דיר איינעם א מתנה!" —

„און זי גיט דעם קלוגען מֶלֶך
יענעם גרויסען שעהנעם דימענט
וואָס זי האָט געבראַכט פון אופיר —
ווי עס שטעהט דערמאָהנט אין פָּסוק.

„יענעם דימענט האָט די מַלכּה
מיט די הענד אַליין געקנעטעטען
פון די שמאַטעס, פון די בלאָטעס,
מיט די סגולות און קַמיעות.

„דען די מַלכּה איז געוועזען
מַלכּה פון די אַלכעמיסטען,
און זי האָט געוואָלט, אַז שלמה
זאָל; ווי זי, די סודות וויסען...

„אָבער אונזער קלוגער מֶלֶך
האָט זיך גאָרנישט קלוג בענומען,
און ער איז פערדרעהט געוואָרען
און דערשראָקען ווי אַ יונגעל.

„און ער האָט פערגעסען פרעגען
ביי איהר אין דער רעכטער רֶגע,
זי זאָל וויזען איהם דעם דֶרֶך,
ווי מען פאָהרט אַוועק קיין אופיר.

„און די מַלכּה איז געפאָהרען
גאָר אַליין. — אַך, קיינער ווייס נישט
עַד הַיום דעם רעכטען דֶרֶך,
ווי מען פאָהרט אַוועק קיין אופיר.

„און די מַלכּה איז געפֿאָהרען
גאָר אַליין. — אַך, קיינער ווייס נישט
עד היום דעם רעכטען דֶרֶך,
ווי מען פֿאָהרט אַוועק קיין אופיר!

„נאָר אַליין איך, געציל חקרן,
בין דערגאַנגען מיט דעם שֵׂכל
יענעם וועג, דעם וואונדערבאַרען,
ווי מען פֿאָהרט אַוועק קיין אופיר!

„בין דערגאַנגען פּונקט ווי יענע
וועלטבעריהמטע אַלכעמיסטען,
וואָס זיי האָבען גאָלד און זילבער
און זיי לעבען אייביג, אייביג.

„יעצט אַוועק, אַוועק קיין אופיר,
כ'וויל נישט וואַרטען מעהר און האַרען;
כ'וויל נאָר לוסטיג זיין און פֿרעהליך —
יעצט אַוועק, אַוועק קיין אופיר!"

און עס לאַכט יעצט געציל חַקרן,
ווי אַ קינד וואָס קיינמאָל נאָך נישט
האָט זיין האַרץ געגאָגט אַ צָרָה —
און עס לאַכען אויך די הימלען.

ליכטיג-העלע כמאַרעס שיפֿען
זיך אַרום אין בלויען הימעל;
שטיל איז אומעטום; עס לאָזט זיך
ווייך אַראָב די נאַכט די שטילע.

ווי אַ לאַנד אויס לויטער אופיר
ליגט דער הימעל אויסגעגאָסען;
אין איהם הענגען די בריליאַנטען,
ווי געמאַכט אויס לויטער שטערען —

און עס הענגט דאָרט די לבנה,
ווי די גרויסע קרוין אויס דימענט,
וואָס עס האָט פון שבא די מלכה
שלמה'ן מיטגעבראַכט פון אופיר.

שטיל ליגט אין דער שיף רב געציל,
און ער שלאָפט און שנאָרכט פאַמעליך;
און עס שעפטשען זיינע ליפען:
„יעצט אַוועק, אַוועק קיין אופיר!"

אויף דעם גרויסען, וועלטבעריהמטען
משה מענדעלזאָהן דערצעהלט מען:
ער האָט אַלע, אַלע חכמות
און ידיעות אויסגעלערענט.

און נאָר איינע פון די חכמות
איז איהם פרעמד און ווייט געבליבען;
די „היסטאָריע" הייסט די חכמה —
דאָקטאָר קייזערלינג דערצעהלט דאָס.

אויך ר' געציל אונזער חקרן
האָט פערשטאַנען אַלע חכמות;
נישט געוואוסט האָט ער נאָר איינע,
און זי הייסט די געאָגראַפיע.

גענאָגראַפיע! אַך ווי נוצליך
ביזטו שטענדיג אונז געוועזען —
וואַנדערסטו אַרום אין לעבען,
מוזטו קענען געאָגראַפיע.

קענסטו אָבער נישט די גרויסע,
שעהנע חכמה געאָגראַפיע,
וועסטו בלאָנדזשען אין דיין לעבען
פון דער קינדהייט ביז דער עלטער.

וועסטו בלאָנדזשען אין דיין לעבען
און דו וועסט נישט קיינמאָל וויסען
וואו צו געהן, וואו צו רוהען,
וואו געפינען, וואָס דו זוכסט דיר,

רעכטע וועגען, רעכטע שטעגען —
און דו וועסט צו זיי נישט טרעפען;
נעבען דיר ליגט גאָלד און זילבער,
און דו געהסט דיר פונקט דערנעבען.

געאָגראַפיע! — געציל חקרן
האָט זי נעבעך נישט געלערענט;
טויזענד חכמות האָט דערפאָרשט ער
און די נוצליכסטע פערגעסען...

ליעבע לעזער! נאָר נאָך וועניג
האָב איך אייך יעצט צו דערצעהלען;
מיעד און מאַט בין אַליין שוין
אַלעס, דאַכט זיך, געהט צו ענדע...

יאָהרען פליהען, יאָהרען קומען.
אויף דעם וואַסער פאָהרט די שיף נאָך —
„ליעבע, גוטע מענשען! קענט איהר
מיר נישט זאָגען, וואו איז אופיר?"

געציל חקרן פאָהרט נאָך אויף דעם
שוואַרצען ים אין שוואַרצען לעבען,
און ער זוכט נאָך אַלץ זיין אופיר...
אַך, ער קען נישט געאָגראַפיע!

ווייסער טויזענדמאָל ווי פריהער
איז דער קאָפּ איהם שוין געוואָרען;
שניי — אַ גאַנצער באַרג לבנון
ליגט דאָרט אויף איהם אויסגעגאָסען.

און די אויגען, אַך, זיי זענען
באַלד אינגאַנצען איהם פערלאָשען,
און די אויערען, אַך, זיי זענען
שוין אינגאַנצען טויב געוואָרען!

איינגעפאַלען ביידע באַקען,
און עס שטאַרען נאָר צוויי ביינער
שטאַרק אַרויס, און אויפגעהאָנגען
איז אויף זיי אַ געלבליך לעדער.

און די ציינער אין מויל, די לעצטע,
אַך, זיי זענען שוין פערשוואונדען!
ווי פערזונקענע מצבות
שטעקען דאָרט נאָך צוויי דריי וואָרצלען.

און די מאַטע, אַלטע ביינער,
אוי ווי מיעד און אויסגעטרוקענט
זענען זיי איהם שוין געוואָרען —
און ער מוז זיי נעבעך שלעפען.

אוי, ווי ווילען זיי שוין רוהען
אין אַ קיהלען, שטילען ווינקעל,
וואו פון אויבען בלאָזט אַ ווינטעל;
וואו עס וואַקסט גאָר שטיל אַ גרעזעל.

קרום דער רוקען, קרום די קניהען,
האַנד און פיס ווי צוגעקאָוועט,
און זיי וועגען טויזענד פונטען...
און ער מוז דאָס אַלץ נאָך שלעפען.

געציל חקרן קען שוין מעהר נישט
געהן, קען שוין מעהר נישט שטעהן;
קען נישט עסען, קען נישט רעדען —
דאָך עס חָלומ׳ט זיך איהם אופיר.

יאָהרען קומען, יאָהרען געהען,
אויף דעם וואַסער פאָהרט די שיף נאָך —
„ליעבע מענשען! גוטע מענשען!
זאָגט, איהר ווייסט נישט, וואו איז אופיר?"

ניין, עס ווייסען נישט די מענשען
וואו עס איז אַ לאַנד פון יוגענד,
וועלכע דויערט אייביג, אייביג,
און מען האָט דאָרט גאָלד און זילבער!

ווינד און שטורעם. — האַלב ווי טויט שוין
ליגט ר׳ געציל אין דעם שטיבעל
פון זיין שיף; גאַנץ ווי פערשלייערט
ליגט די וועלט פאַר זיינע אויגען

ווי אַ חָלוֹם ליגט זיין לעבען
הינטער איהם! ער זעלבער קומט זיך
פאָר אַ לאַנגער, וויסטער חָלוֹם —
פלוצים הויבט עס אָן צו לייכטען.

און עס לייכט צוערשט פון ווייטען,
און עס לייכט באַלד נעהנטער, נעהנטער;
און ער זעהט עס דורך דעם שלייער —
שטיל געוואָרען איז דער שטורעם,

און נאָר גאָלדענע פייגעל זינגען
גאָלדענע, ווייכע מעלאָדיען,
אַז עס טאַנצט אַזש די נשמה
אין דעם קאַלטען, וויסטען קערפּער.

איז דאָס נישט די אינזעל אופיר? —
ווי אַ ווייכע, פרישע יוגענד
ליגט זי פאַר איהם אויסגעגאָסען,
און ער זעהט זי מיט די אויגען.

און דיאַמאַנטען און בריליאַנטען
לייכטען, בליצען דאָ און דאָרטען;
אַלעס, אַלעס איז איין אייביג
ליכט פון מִזרח ביז צו מַערב.

און אויך ווייכע, קיהלע שאָטענס
לאָזען זיך אַראָב פּאַמעליך —
אוי ווי ווילט זיך שוין דאָרט רוהען
אין דעם קיהלען, שטילען ווינקעל!

און שוין ווידער בליצען טויזענד
גאָלדענע זונען און לבנות...
אָך, די מיעדע אויגען זיינע
האָבען'ס נישט געקאָנט דערטראָגען!

און ער האָט זיי שטיל געשלאָסען
צוגעדריקט זיי, אָך, אויף אייביג —
און עס דאַכט זיך, אַז זיי קוקען
אויף די גאָלדענע שוועל פון אופיר.

און עס דאַכט זיך: אויף די אַלטע
אָבגעוועלקטע ליפּען זיינע
שטעהט אַ גאָלדען כּתב געשריבען:
„יאָ, דאָ איז דאָס רעכטע אופיר!“...

משיח

בלינאַכט אויס דער שטילקייט הער איך אַ רַעַש'ן,
וויי רַעַש'ן פון קייטען,
ווען שווער געשמידטע רינגען זיך רייסען – –
אויפגעמאַכט האָט זיך
דער הימעל,
און אַ בלענדענדער שטראָם,
אַ שטראַהלען-וואַסערפאַל
האָט אַ גאָס זיך געגעבען
אויף אַלצדינג פלוצלינג,
רויט און בלוי געמישט –
און איך בין געפאַלען אַהין אויף מיין פּנים:

אָט האָט זיך בעוויזען גאָט פון צְבָאוֹת!

אין חַשְׁמַל און תַּרְשִׁיש, אויף פורפורנע וואָלקען-
נעבעל וואָס שוועבען
אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב,
אין דעם סאַפּירענעם שטוהל,
צו-קאָפּענס די זון איהם, די לבנה צו-פוסען,
און זיינע זוימען פערפלייצען די הימלען:
אַזוי זיצט שוועבענד גאָט פון צְבָאוֹת.
אויבען אָבער

צום זוים פון דער שטוהל,
צו דער לעהן פון כּסא־הכּבוד
שטעהט צוגעשמידט
מיט גאָלדענע שטאַרקע קייטען
משיח, אונזער קעניג משיח..

און אויגענבליקליך האָב איך דיך דערקענט, משיח!
אין דעם פייער פון דיינע אויגען,
הייליג פייער,
וואָס ברענט אינ'ם אויג פון יעדען דיכטער
און זעהער און נביא און דערלייזער,
אין עדלען אָבשיין אויבען אויף דיין שטערען,
אין טיעפען מיטלייד אויף דיינע בלאַסע באַקען,
אין ציטער־פייער אויף דיינע פיינע ליפען.
און מעהר פון אַלעם
האָב איך דיך דערקענט
אין די קייטען אויף דיינע הענד
(אַזעלכע קייטען האָב איך געזעהן
אַמאָל אויך אויף די הענד פון פראָמעטהייס.
דערפאַר וואָס ער האָט דאָס ליכט געבראַכט!) —
אין אַלעם,
אין אָט דעם אַלעם האָב איך דיך דערקענט:
דו ביזט עס, ביזט עס, מיין קעניג און משיח!

און אין גאָלדענע קייטען,
קייטען וואָס רייסען נישט קיינמאָל,
ביזט דו געשמידט שוין טויזענדער יאָהרען
צום שטוהל פון גאָט דעם הערר,

און קענסט דיך פון אָרט נישט ריהרען;
און דיינע אויגען מוזען זעהען פון אויבען
אַלע קוואַהלען און ליידען און מאַטערנישען
פון דיינע ברידער-מענשען —
און העלפען קענסט דו נישט.
און יעדען טאָג און יעדע שעה און יעדע רגע,
ווען דיין אויג זעהט אַ נייע צרה,
ווען דיין אויער הערט: ניי בלוט
שרייט צו דיר פון דער ערד,
דאָ רייסט אין דיר דיין געדולד
און עס פלאַמט דיין צאָרן אין די געשוואָלענע אָדערען,
און דו קאָכסט און שוימסט
און כאַפּסט דיך אויף, און פּרובסט
דיינע קייטען צו צערייסען
און פריי די הענד צו קריגען,
און רייסט דיך אַראָב
צו דער ערד, צו דער ערד,
און ווילסט העלפען און בעפרייען און רעטען
דעם שוואַכען פון שטאַרקען און בעדריקטע פון בעדריקער.
און עס הערט זיך דאָס רעש'ן פון די קייטען,
ווי דו רייסט אָן זיי
און—: „יעצט קען איך נישט לענגער!
יעצט קום איך שוין! יעצט אייל איך! יעצט רעט איך!
און אָט קומט אייך באַלד די הילף!" —
אָבער געבונדען ביזט דו און קאָנסט נישט,
און דו שטרויכעלסט צוריק
און דערקענסט דיין אָהנמאַכט

און וויינסט —
און אַלעס בלייבט ווי געוועזען.
און טויזענדער יאָהרען שווין הערט זיך ביי נאַכט דאָס רַעַש׳ן,
ווי דו ראַנגעלסט דיך...
און טיעף אויס דער שטילקייט האָב אויך איִכ׳ס געהערט!
און האָב געהערט: „אוי גאָט, אוי גאָט! ווי לאַנג דען?
„ווערה איז מיר! ווערה איז מיר!
„צו וואָס האָסט דו געגעבען מיר דאָס האַרץ,
„צו וואָס די נשמה,
„צו פיהלען און דורכצולעבען
„יעדען וועהטאָג און יעדעס אונרעכט,
„מיטצוטראָגען מיט יעדען עלענדען,
„מיטצולײדען מיט יעדען שמערצענדען —
„און האָסט געבונדען די הענד מיר, נישט צו העלפען?
„צו וואָס האָסט דו געגעבען מיר דאָס אויג,
„צו וואָס דאָס אויער,
„צו זעהען יעדען דור און זיינע טרעהרען,
„צו הערען יעדען דור און זיינע זיפצען,
„צו פיהלען יעדען מענשען און זיינע וואונדען —
„און האָסט געבונדען די הענד מיר נישט צו העלפען?
„צו וואָס בעשאַפען דעם גאַנצען ים פון עלענד
„און אַלע יענע ליידען,
„וואָס מיין אויג זעהט פון אייביג
„און וועט נאָך אייביג זעהן,
„און אין מיר האָסט דו די קראַפט געפלאַנצט
„צו רעדען פלאַמען, אַז אָט דאָס אַלץ וועט שווינדען —
„און האָסט פער׳חתמ׳עט מיין מויל מיר, נישט צו רעדען?

„צו וואָס די הונדערט-מיליאָנען אומגליקליכע
„וואָס וועלען נאָך זיין אָרום און אָרום
„ביז צום לעצטען טאָג,
„מיט די מיליאָנען-מיליאַרדען טרעהרען,
„וואָס וועלען נאָך פליסען אָרום און אָרום
„ביז ענדע וועלט,
„און מיך געשאַפען אַזוי, צו הערען
„שטענדיג, שטענדיג
„דאָס יאָמערליכע, שטיינער-צערייסענדע וויינען —
„און האָסט געבונדען די הענד מיר, נישט צו העלפען!
„צו וואָס אין מיר דעם כח געגאָסען
„און פערפלאָנצט דעם ווילען,
„אייביג צו וועלען
„רעטען און העלפען און דערלייזען,
„און טרעהרען טרוקענען
„און וואונדען היילען
„און שמערצען לינדערען -
„און לאָזט מיך קיינמאָל מיין כח נישט געברויכען
„און האַלטסט די הענד געבונדען מיר אין קייטען?
„וואָס האָסט דו, גאָט, געמאַכט מיך צום דערלייזער
„און לאָזט מיך דערלייזען נישט?"

ביינאַכט אין דער שטילקייט הערט זיך דאָס רַעֲש'ן,
אַ רַעֲש'ן פון גאָלדענע רינגען,
ווען עס ראַנגעלט זיך משיח,
די קייטען צו צערייסען,
און מיטצורייסען מיט זיין גאַנצען כח
דעם גאַנצען כִּסֵא-הַכָּבוֹד מיט זיינע זיילען

אונ מיט אַלע הימלען —
אונ נעבען דעם הערצ זיך בײנאַכט אין דער שטילקײט
אויך דאָס רַעַש'ן פון אײזערנע קײטען
דאָ אונטען אויף דער ערד,
פון דעם עק פון דער ערד ביז צום עק פון דער ערד.

אונ פון די רויטע װאָלקען
צװישען תַּרְשִׁיש אונ חַשְׁמַל
גײט דאָס קול:
„ביז קומען װעט דער דור,
„דער דור פון פרײהײט,
„װאָס גרײט זיך צום פרײ-זײן
„אונ װיל זײן פרײ —
„װעט קומען דײן צײט פון װערען דערלײזט,
„װעט קומען דײן צײט פון געהן דערלײזען!"

פאַר מְשִׁיחַ'ן

I

ביי דעם ירדן שטעהט אַ קוזשניע;
און דער קאָוואַל אין דער קוזשניע
שטעהט ביי דער מלאכה.
מיט דעם בלאָז-זאַק בלאָזט ער דאָרט,
פאָך-פאָך! פאָך-פאָך! — בלאָזט ער דאָרט,
און מיט גליק און ברכה.

רויט אויף דער קאָוואַדלע גליהען
טהוט דאָס אייזען, טהוט זיך ציהען,
קאָכען הייס און זידען,
און דער האַמער קלאַפּט דערויף,
הוק-הוק! הוק-הוק! קלאַפּט דערויף,
קלאַפּט און טהוט עס שמידען.

קלאַפּ-זשע, קאָוואַל! לאָזען שפּריצען,
לאָזען טויזענד פונקען בליצען,
פליהען ווי מלאכים:
פון דעם האַמער צוקט אַ בליץ,
פלים-פלאַם! פלים-פלאַם! צוקט אַ בליץ,
און עס דונערט נאָך איהם.

וואָס-זשע, קאָוואַל, שמידסטו דאָרטען?
— „כ'שמיד פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח:
די פאָדקאָווע מאַך איך פאַר'ן
הוראַ! הוראַ! — מאַך איך פאַר'ן
פערדעל פון משיח!"

II

ביי דעם ירדן שטעהט אַ וועבשטוהל
און דער וועבער אויף דעם וועבשטוהל
שטעהט ביי דער מלאָכה,
בוימט די קעטע אויף דעם בוים,
וויק-וויק! וויק-וויק! אויף דעם בוים,
בוימט מיט גליק און ברכה.

פון דעם וועבער-לאָדען פעדים
שלעפט ער איצט צונויף, און יעדען
ציהט ער דורך די קאַמען;
טרעט איצט פלייסיג אויף דער שאַפט,
טריפ-טראַפ! טריפ-טראַפ! אויף דער שאַפט,
שיסט דעם שוס צוזאַמען.

קוים צו זעהען מיט די אויגען
לויפט די שיף; אַ פייל פון בויגען
לויפט דאָס וועבער-שיפעל:
פלינק אַהין און פלינק אַהער,
ציק-צאַק! ציק-צאַק! פלינק אַהער
און מען זעהט נישט ווייפיעל.

וואָס-זשע, וועבער, וועבסטו דאָרטען?
— „כ'וועב פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח,
און דאָס מלבוש מאַך איך פאַר'ן
הוראַ! הוראַ! — מאַך איך פאַר'ן
הייליגען משיח!"

II

ביי דעם ירדן זיצט אַ שטיקער
פאַר דער שטיקעריי; דער שטיקער
טהוט איצט זיין מלאכה.
אויף דער קאַנווע שטיקט ער איצט,
פּיק-פּיק! פּיק-פּיק שטיקט ער איצט,
און מיט גליק און ברכה.

צעהלט די שטיק און צעהלט די אויגען,
אויף דער ראַמקע אויפגעצויגען
זענען זיידען-שפּיצען;
זייד און גאָלד און זילבערוואַרג,
צאַ-צאַ! צאַ-צאַ! זילבערוואַרג,
און מען זעהט עס בליצען.

קלעפּעל-שטיק און אַפּליקאַציע
קלעפּעל-שטיק און אַפּליקאַציע,
גאַנץ און אויך געבראָכען, —
אַלעס, אַלעס מאַכט ער דאָרט,
שטיך-שטאָך! שטיך-שטאָך! מאַכט ער דאָרט,
קליין און פיין געשטאָכען.

וואָס-זשע, שטיקער, שטיקסטו דאָרטען?
— „כ'שטיק פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח,
און די פּאָהן, די מאַך איך פאַר'ן —
הורא! הורא! — מאַך איך פאַר'ן
מלך המשיח!"

IV

אין דעם הימעל זעקס מלאכים
רוישען פלינק; און די מלאכים
טהוען זייער מלאכה.
פאַר גאָטס שטוהל דאָ שטעהען זיי,
הורא! הורא! שטעהען זיי,
בעטען גליק און ברכה.

אַלעס בעסטע, אַלעס שענסטע,
אַלעס פיינסטע, אַלעס ריינסטע,
איידעלסטע און נייע. —
אַלעס דאָס, דאָס נעהמען זיי, —
הורא! הורא! נעהמען זיי,
און אויך אַלעס פרייע.

אַלעס מיטלייד מיט דעם קראַנקען,
שוואַכען מענש און אויך אַ בלאַנקען,
שטאַרקען גייסט. אַ פרישען, —
אַלעס דאָס, דאָס נעהמען זיי, —
הורא! הורא! — נעהמען זיי
און זיי טהוען עס מישען.

וואָס, מלאכים, מאַכט איהר דאָרטען:
— „מאַכען פון די בעסטע סאָרטען,
זענען זיך מטריח;
די נשמה מאַכען מיר —
הוראָ! הוראָ! מאַכען מיר
פאַר דעם הערר משיח.

דאָך! אַך, וועה אונז, וועה אונז אַלע!
פאַרטיג האָבען שוין, אַך, אַלע
אַנדערע די מלאכה;
מיר אַליין נאָר זעהען נישט,
וועה אונז! וועה אונז! זעהען נישט
נאָך קיין סימן-ברכה!

נישט געגוג איז מן הסתמא
פאַר אַזעלכענע נשמה
אַלע אונזערע שטאָפען;
האָבען אפשר אַלץ מיט זיי,
וועה אונז! וועה אונז! אַלץ מיט זיי
נאָך נישט גוט געטראָפען.

נישט געגוג איז נאָך דאָס ריינע,
נישט געגוג מסתּם דאָס שעהנע,
נישט דער שטאָף דער עכטער;
אפשר איז גאָר אויך דער קרעכץ
וועה אונז! וועה אונז! אויך דער קרעכץ
גאָר נאָך נישט דער רעכטער!"

און עס וויינען די מלאכים;

אונ אַ קרעכץ, אַ צוויטען נאָך איה[illegible]
הער, אַ ביטערליכען —
פאַרטיג ביז היינט איז נישט די,
זועה אונז? וועה אונז! איז נישט די
נשמה פון משיח׳ן!

II

שעפּפונגס־לידער

I

אין אָנפאַנג — הימעל און ערד — וויסט און לעער — — —

און הימעל און ערד זענען איין שטיק, אַ גרויסער געוואַלדיגער אומענדליכער באַל, און דאָס וויסטע און לעערע איז לויטער פלאַם, לויטער פייער.

פון עק הימעל ביז עק הימעל פלאַמען און פייער, פון עק ערד ביז עק ערד פלאַמען און פייער — איין איינציגער פלאַם־פייער פון עק וועלט ביז עק וועלט.

און קנוילען שטראַהלען און בינטלעך ליכט און שטראָמען פייער און פעקלעך פלאַמען גיסען, שיטען, מישען זיך אומעטום. און זונען און ברעקלעך פון זונען, און לְבָנות און ברעקלעך פון לְבָנות ליגען אָנגעוואָרפען זאָ און דאָרט, און נאָך נישט פאַרטיג געוואָרענע מילך־גאַסען צעגיסען זיך אין יעדען ווינקעלע. און אין דעם ווערקשטאַט, וואו דער בעשעפער אַרבייט ביי דער דרעה־שויב, ליגען צעוואָרפען שטיקער פון שטערען און רעשטלעך פון בליצען און אָבפאַל פון שטראַהלען, איין אונענדליכער מישמאַש, גאַנצע בערג, גאַנצע הויפענס, גאַנצע קנוילען, און דאָס אַלעס איז ווי אַ שטורם פון לויטער פלאַם, און דאָס קלאַפּט און רוישט און שטורעמט און האַקט אָהן אויפהער, און עס גיסט זיך צונויף און לויפט פונאַנד, אַמאָל אַזוי און אַמאָל אַזוי. און עס איז ווי איין אונענדליכער ים אין אַ ברענענדיגען פלאַמענדיגען תהום, און אַ געוואַלדיגער אונענדליכער שטורם פייפט פון דעם דאָזיגען זודיגען קעסעל.

און פונ׳ם גרויסען, פלאַמענדיגען קעסעל רוישט דער שטורם אונאויפהערליך און צישט און הוילט און פייפט — אַז די אויערען ווערען טויב.

און אינ׳ם קעסעל אויף דער דרעה־שויב אַרבייט דער בעשעפער און בעשאַפט דאָס ערשטע בעשעפעניש.

און עס רוישען די רעדער, און עס קלאַפּערען די שטאַבעס, און עס הויבען אָן זענקען זיך די לאַמעס און עס צישט און שטורעמט און פייפט — אַז די אויערען ווערען טויב.

און דאָס ערשטע בעשעפעניש ווערט בעשאַפען, און פאַרטיג ווערט דאָס ערשטע בעשעפעניש, און פונ׳ם קעסעל קומט עס אַרויס, און זעה, עס איז — אַ וואונדערשעהנער מלאך.

אַ מלאך איז געווען דאָס, וואָס דער בעשעפער האָט גאָר צום ער׳שטען בעשאַפען.

און לויטער פייער, לויטער פלאַם, לויטער ריינקייט און אָהן אַ פעהלער פון קאָפּ ביז די פיס איז דער מלאך געווען.

אָבער אין די אויגען פון אַ בעשעפער איז אויך אַ מלאך נישט פריי פון חסרונות.

און אויך דער מלאך איז נישט געפעלען געווען דעם בעשעפער, און ער איז געווען זינדיג אין זיינע אויגען, און פערשטויסען האָט איהם דער בעשעפער פון זיך, און דער מלאך איז געוואָרען פערשטויסען און ער איז געפאַלען, פון הימעל ביז צו דער ערד געפאַלען. ער איז בעוואָרען אַ געפאַלענער.

און געהאַלטען האָט ער אין איין פאַלען, אַלעמאָל מעהר, אַלעמאָל ווייטער, און ער איז געפאַלען יאָהרען און הונדערטער און טויזענדער יאָהרען, און אַלץ נידריגער איז ער געוואָרען, ביז ער איז אָנגעקומען אַזוי נידריג ווי אויף דער ערד. דאָ איז דער מלאָך געוואָרען דאָס נידריגסטע פון אַלע בעשעפענישען פון דער וועלט, ער איז געוואָרען דאָס, וואָס רופט זיך — מ ע נ ש.

II

אין אָנפאַנג – הימעל און ערד – וויסט און לעער – – –

און הימעל און ערד זענען איין שטיק, אַ גרויסע געוואַלדי־גע מעכטיגע מאַסע, און דאָס וויסטע און לעערע איז לויטער פינסטער־קייט, לויטער טונקעלהייט.

פון עק הימעל ביז עק הימעל איין איינציג שטיק פינסטערקייט, פון עק ערד ביז עק ערד איין איינציג שטיק טונקעלהייט – איין איינציג שוואַרץ פון עק וועלט ביז עק וועלט.

און קנוילען כמאַרעס, און בערגלעך טומאַנעס, און שוואַרצע טיי־כען פינסטערקייט, און שטיקער פאַסען נאַכט גיסען, שיטען, מישען זיך אומעטום. און וואָלקען און ברעקלעך פון וואָלקען, און אָבגרונדען און ברעקלעך פון אָבגרונדען ליגען אָנגעוואָרפען דאָ און דאָרט, און פינס־טערע מאַסען און שוואַרצע שטאָפען ליגען אָנגעהויפט אין יעדען ווינ־קעלע, און עס געניצט איין איינציגע שוואַרצע אונענדליכע נאַכט. און אין דעם ווערקשטאַט, וואו דער בעשעפער אַרבייט ביי דער דרעה־שויב ליגען צעוואָרפען ברעקלעך פון שוואַרצקייט, און רעשטלעך פון כמאַרעס, און אָבפאַל פון נעבעל, גאַנצע הויפען, גאַנצע קנוילען, גאַנצע בערג, און דאָס אַלעס איז אַ שוואַרצער איינציגער, אונענדליכער, פינסטערער תהום. און אַנ׳אונענדליכער שטורם פאַטשט און קלאַפּט און ברומט, און רוישט אַרויס פונ׳ם פינסטערען קעסעל.

און פונ׳ם גרויסען פעך־שוואַרצען קעסעל רוישט דער שטורם אונ־אויפהערליך, און צישט און פייפט און וואָיעט – אַז די אויערען ווע־רען טויב.

און אינ׳ם קעסעל אויף דער דרעה־שויב אַרבייט דער בעשעפער און בעשאַפט דאָס ערשטע בעשעפעניש.

און עס רוישען די רעדער, און עס קלאַפּערען די שטאַבעס, און

עס הויבען אָן זענקען זיך די לאָמעס, און עס צישט און שטורעמט און פייפט — אַז די אויערען ווערען טויב.

און דאָס ערשטע בעשעפעניש ווערט בעשאַפען, און פאַרטיג ווערט דאָס ערשטע בעשעפעניש, און פונ׳ם קעסעל קומט עס אַרויס, און זעה עס איז — אַ שוואַרצער העסליכער אַף.

אנ׳אַף איז געווען דאָס, וואָס דער בעשעפער האָט גאָר צום ערשטען בעשאַפען.

און לויטער העסליכקייט, שוואַרץ און פינסטער-העסליך, און פערקרימט און פערוואַקסען פון קאָפּ ביז די פיס איז דער אַף געווען.

אָבער אין די אויגען פון אַ בעשעפער איז אויך אנ׳אַף נישט העסליך.

און אויך דער אַף איז געפעלען געוואָרען דעם בעשעפער, און ער איז געווען גוט אין זיינע אויגען, און ענטוויקעלט האָט איהם דער בעשעפער, און דערהויבען און דערהויכט, אַלעמאָל מעהר, אַלעמאָל העכער, און ער האָט איהם געלאָזט שטייגען און ענטוויקלען זיך פון טאָג צו טאָג, פון געשלעכט צו געשלעכט.

און געהאַלטען האָט דער אַף אין איין שטייגען. און ער איז געשטיגען און האָט זיך ענטוויקעלט דורך יאָהרען און דורך הונדערטער און טויזענדער יאָהרען, און אַלץ העכער איז ער געשטיגען און אַלעמאָל מעהר און וואָסאַמאָל העכער, ביז ער איז געוואָרען דער מעכטיגסטער און וויכטיגסטער אין הימעל און ערד. און דער אַף איז געוואָרען דאָס ערהאַבענסטע פון אַלע בעשעפענישען פון דער וועלט, ער איז געוואָרען דאָס, וואָס רופט זיך — מענש.

III

מיין פּזמון

גע׳ווידמעט די אַלע מיני „חובבים״ און
„ליעבהאָבער״ פון אונזער ליטעראַטור.

לאָז שאַלען און הילכען אַ לויב-ליעד מיין רֶבּי׳ן;
דעם רֶבּי׳ן דאָס הויפּט-ליעד, זיין ציעג איינס דאַנעבען.

געווען מאָל אַ רֶבּי, דער רֶבּי ר׳ איטשע,
איין איבער-מְלַמֵד לויט לָשון שֶל ניטשע.

אַ קלוגער מְלַמֵד, אַ כוואַט אַ מְלַמֵד,
אַ יוד כּוּלוֹ זיידענס און אַטלאַס און סאַמעט.

און ג׳האַט האָט אַ ציעג ער. אַ ציעג פון אַ גאַנץ יאָהר
צאַפּעלדיג, לעבעדיג ציעגעל מיט גלאַנץ-האָר.

שוין איינמאָל אַ ציעגעל, אַ ציעג פון די ציעגען,
אַ בְּרִיָה אויף געהן, אויף שטעהן און ליעגען.

און שפּרינגען און האָפּסען און עַד דְלָא יָדַעְ —
דאָס אַלץ האָט געקענט זי, און מעהר נאָך אַנָדאַי.

און אַגַב אַ „חָלוּש״, אַ דאַרע, אָהן ציינער,
כְּלוֹמֶר: אַ יודישע ציעג מיט די ביינער.

און חוץ אַלעם האָט זי געהאַט נאָך אַ מַעֲלָה:
אַ כָּשֵׁר׳ע בְּהֵמָה. זי האָט אַלע ווײַלע

געלאָזט זיך מעלקען... לאָז הילכען און שאַלען
מיין לויב-ליד דער ציעג און דעם רֶבִּי׳ן, איהר בַּעֲלָן!

וּבְכֵן: און געליעבט האָט מיין רֶבִּי זיין ציעגעל,
צוגלייך ווי דאָס קינד זיינס, וואָס ליגט אינ׳ם וויעגעל.

ער האָט זי געליעבט זעהר. פערשטעהט זיך, פּלאַטאָניש
געליעבט זי אויף יודיש, העברעאיש, יָוָנִי׳ש —

ער האָט זי געליעבט און געליובט און געליבעט,
ער האָט זי גע׳חֵבֶה׳ט, גע׳חִבֶּה׳ט, גע׳חִבֵּה׳ט

פון מאָרגענס ביז אָווענדס. ער איז ביי דער ריבע
געזעסען, די הענד רַק פערלעגט, און מיט „חִבָּה"

געפּאַשעט די ציעג. זיך קיין ריהר נישט געגעבען
און רַק זי גע׳חוֹבֵב׳ט אויף טויט און אויף לעבען.

נישט האָט ער איהר פרעסען, נישט פּאַשע געגעבען,
נישט גראָז אויז נישט היי און נישט וואָס-איז צום לעבען

און נישט אַ שלוק וואַסער. ער האָט נאָר געפּייערט
מיט רעדעס פון „חִבָּה" געוואַלדיג, און נייערט

ער חוֹבֵב׳ט ביי טאָג זי, ער חוֹבֵב׳ט ביינאַכט זי
און וואָכענס און שַׁבָּת און ליעבט זי און אַכט זי.

ער האָט יעדען יום-טוב זיין עוֹלָם פערקליבען,
געלייענט זיי זיין לעקציע אין תּוֹרָה שֶׁל חִבָּה׳ן

בֵּין כַּךְ איז די ציגע אַלץ געוואָרען פערדאַרטער,
די הויט שוין אַ שאָטען, די ביינער צושפּאַרטער,

און ער — אַלץ ער חוֹבב׳ט... דעם סוף ווילט איהר וויסען?
אַמאָל אין אַ פריהלינגס-פריהמאָרגען, אין נִיסָן,

איז גראָד מיין מְלַמֵד אַריין זיך געגאַנגען
אין שטאַל צו זיין ציגעל, אום איהר צו דערלאַנגען

זיין פּאָרציע „חִבָּה" — דאָ זעהט ער: די אויגען
פערגלאָצט ליגט זי נעבען, און ווייט אויסגעצויגען

פון זיך האַלט זי שטייף און געשטרעקט די פיער פיסלעך —
און איז זיך גע׳פֵּגר׳ט צו ביסלעך, צו ביסלעך.

גע׳פֵּגר׳ט, גע׳פֵּגר׳ט, גע׳פֵּגר׳ט... לאָז שאַלען
מיין לויב-ליד דער ציגע און מיין רֶבִּי׳ן, איהר בַּעֲלָן!

וּבְכֵן איז די ציגע שוין אויך טויט. און, נאַטירליך,
האָט מַסְפִּיד געוועזן זי אַ דַרְשָׁן אויספיהרליך

און האָט נישט בעקומען קיין קופערנעם דרייער
פאַר אַלע פערגאָסענע טרעהרען פול פייער.

(געוועזן לויטער „חוֹבְבִים"!). געפּאַטשט האָט די ווייסע
חֶבְרַיָא נאָך בראַוואָ. און אויס איז די מַעֲשֶׂה!

מייז ליד

לאָז קלינגען מיין ליד, מיין רוישענדיג ליד,
און שאַלען זאָל עס און קנאַלען —
ווי דאָקטאָרשע פּעטש, וואָס זענען אַראָב
אויף רעדאַקטאָרשע באַקען געפאַלען.

לאָז קלינגען און זינגען מיין הילכעדיג ליד
און שאַלען און רוישען זאָל עס —
איך זינג עס לכבוד דעם נייעם זשאַרגאָן:
זשאַרגאָן אינ׳ם פּראַק אָהנע פּאָלעס.

לכבוד מיין כראַברען רעדאַקטאָר — איך זינג עס,
אַ קליינער דוִד פאַר שאוּל;
לכבוד דער בילדונגס-חברה „מפיצי,
מפיצי פּעטש בישראל״.

די „אָבשטשעסטוואָ — מיין איך — דלאַ ראַספּראָסטראַנעניאַ
פּאָשטשאָטשין מעזשדו זשידאַמי״.
איז פּעטש אַ בעוויז דען? — יאָ, שוטים, וואָס דען וושע?
פּעטש זיצען — אֵין הָכִי נַמִי.

וְהָרְאָיָה — פּאָגראָמעס! — ענדליך שוין זענען
געוואָרען מיר עכט אייראָפּעאיש;
נון ענדליך דערלעבט, אַז זשאַרגאָן האָט געקראָגען
דעם פייערדיגען פּאַטש פון העברעאיש.

געהויבען דעם קאָפּ האָט איצט דאָס העברעאיש —
און אַראָבגעלאָזט אָבער יָדַיִם. —
לאָז קלינגען מיין ליד, לאָז שאַלען מיין ליד,
דאָס לויב פונ'ם זיעג, פונ'ם נייעם.

גאַנץ אָבגעפּאַטשט נעבען שטעהט שטיל דער זשאַרגאָן
און פרעגט איצט אויף לָשון-הַקוֹדֶש:
זאָגט, שטעהט נישט ביי אייך דאָרט: „רָשָׁע לָמָּה תַכֶּה!" —
דוראַק! דאָס איז שוין אַלט-מאָדיש!

אין דער „חברה" ווערט געהאַלטען
אַ רעטש —
יעדעס וואָרט אַ באָמבע, יעדעס
אַ קוועטש.

אין דער „חברה" הערט זיך פלוצלינג:
דוראַק!
און עס פאַלט באַלד ווי אַ דונער
אַ קנאַק —

אין דער „חברה", וואו עס הערט זיך
דער רעטש,
פליהען פלוצלינג פלאַמענדיגע
צוויי פעטש.

אין דער „חברה" איז חלילה
דער קנאַק
נישט דאָרט אין די לופט געפאַלען —
נאָר אין באַק, אין באַק.

עס פליהען די טישען;
עס פאַלען די בענק;
עס האָגעלט מיט שטוהלען,
מיט פאַלקעס פון שענק.

עס פליהען די טינטערס
אויף באַקען און קעפּ,
און לייכטערס און לאָמפּען —
און גלאַט אַזוי קלעפּ.

עס טרעשטשען זיך ביינער
און רוקען און לענד,
עס ברעכען זיך צייהנער —
עס ציטערען ווענד.

און שטיקער פון וואָנצעס
פליהען און בערד —
וואויל דעם, וואָס האָט זיך
די פאות געשערט!

אַזוי מאַכען יודען
אַ יודיש פּאָגראָם —
אַזוי על פי רוחניות
לויט אחד-העם.

לאָז קלינגען און זינגען מיין רוישענדיג ליד
און שאַלען און הילכען זאָל עס —
מען זעהט באַלד: דאָ האָט מען מיט מענשען צו טהון,
מיט העכערער בילדונג און שקאַלעס!

VI

היינע'ס פּאָליטישע לידער

אַזוי זעהר ווי היינריך היינע האָט זיך געהיטען אין זיינע יוגענד־יאָהרען, צו נעהמען דעם שטאָף פאַר זיינע לידער אויס די פּאָליטישע מעשים פון דער דאַמאָלסדיגער צייט, אַזוי זעהר האָט ער ליעב געהאַט אין די שפּעטערע יאָהרען, אין זיינע לידער זיך דוקא אונ מיט אַביסעל פּאָליטיק צו בעשעפטיגען. מיר געפינען די דאָזיגע לידער ס'ר'ב אין די „צייט־געדיכטע", אין די „נייע געדיכטע", אין זיין בוך „ראָמאַנצעראָ" און אין די זאַכען, וואָס האָבען זיך געדרוקט נאָך זיין טויט. די דאָזיגע לידער צייכענען זיך אויס דורך זייער ברענענדיגען וויץ און דורך די קראַפט, מיט וועלכער זיי נעהמען. עס פינקעלט פאַר די אויגען, און מען צ פירט אַנ'אייזערנע פויסט. זעלבסט־פערשטענדליך זענען דאָ צווישען זיי זאַכען, וואָס זענען אמת'ע צייט־געדיכטע, דאָס הייסט אַזעלכע, וואָס האָבען צו טהון נאָר מיט זיין צייט, און וואָס זענען פאַר שפּעטערע צייטען נישט אינגאַנצען קלאָר. דאָס ליגט שוין אין דעם שטאָף אַליין. זייטיגע שטאָך־ווערטלעך און קאַריקאַטורען האָבען זייער אייגענטליכען ווערט נאָר פאַר צייט־גענאָסען. איך קען מיר משער זיין, ווי דער עולם האָט געמוט דענסמאָל לאַכען איבער די וויציגע אין בייסענדיגע לידלעך געגען דעם דיכטער הערוועג, וואָס אין די פערציגער יאָהרען איז ער געווען אַ גאַנצער ליבעראַלישער קהל'שער שפּריצער, און צום סוף האָט ער געשפּיעלט אַזאַ טרויעריגע ראָלע, אָדער די לידלעך געגען דעם דיכטער דונקעלשטעדט און געגען דעם פּראָפעסאָר פּוילוס און געגען פיעל אַנדערע. — מיר קומען אָבער באַלד צו די לידער, וועלכע זענען אַלגעמיין און האָבען דעריבער זייער שאַרפקייט פאַר דענסמאָל און פאַר איצט און פאַר שפּעטער — לידער ווי „די העבער", „די וואַנדער־ראַטען", „די שרעקענסטעג", און אפילו די וואָס זענען געשריבען געגען דעם קעניג פרידריך־ווילהעלם IV, ווי

למשל, „דער קייזער פון כינא", „דער נייער אַלעקסאַנדער" און פיעל אַנדערע.

מיר נעהמען דאָס ליד „די שלעזישע װעבער" אַ װילדע שנאה, װעלכע פייפט װי אַ בייזער שטורם-װינד, שטייגט אויף פון דעם ליד. עס זענען די אייגענע װעבער פון שלעזיען, װעלכע האָבען אין אונזער צייט געגעבען דעם דייטשען דיכטער הויפטמאַן דעם שטאָף צו זיין בעסטער דראַמאַ „די װעבער". עס זענען אָבער אויך די אייגענע װעבער פון לאָדז אָדער פון ביאַליסטאָק, װעלכע שפייען גאַל און שנאָה און קללה פאַר אונזערע אויגען. איך גיב דאָ דאָס דאָזיגע ליד אין דער איבערזעצונג און זיין אָריגינאַל-מאָס, װעלכע שפּיעלט אויך אַ געװיסע ראָלע ביי דער װירקונג פון דעם ליד.

די שלעזישע וועבער

אינ'ם פינסטערען אויג קיין טרעהר נישט צו זעהן,
זיי זיצען ביים וועבשטוהל און קריצען די צייהן:
„דייטשלאַנד, מיר וועבען דיין טויטען-טוך,
מיר וועבען אַריין דעם דרייפאַכען פלוך —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם גאָט, צו וועלכען אין נויט
מיר האָבען געבעטען אין קעלט און אָהן ברויט;
מיר האָבען בחנם געהאָפט און געוואַרט,
מען האָט אונז פערלאַכט און פערשפּאָט און גענאַרט —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם הערר, דעם הערר פון רייך,
וואָס אונזער צרה בלייבט זיך איהם גלייך,
וואָס האָט דאָס לעצטע שטיק הויט אונז געשינדט
און לאָזט אונז אַצונדער דערשיסען ווי הינד —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם פאַלשען פאָטערלאַנד,
וואו ס'וואַקסט פאַר אונז נאָר שפּאָט און שאַנד,
וואו יעדע בלום ווערט פריה צוקניקט,
וואו מיסט און עיפוש דעם וואָרם דערקוויקט —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„דאָס שיפעל פליהט, די וועבשטוהל קראַכט,
מיר וועבען פלייסיג טאָג און נאַכט —
אַלט-דייטשלאַנד, מיר וועבען דיין טויטענטוך,
מיר וועבען אַריין דעם דרייפאַכען פלוך,
מיר וועבען, מיר וועבען!

דעם געדאַנק צו דעם דאָזיגען ליד האָט היינע איינגעגעבען אַ מרידה פון די עלענדע אומגליקליכע װעבער אין שלעזיען אין יאָהר 1844.

די דייטשע רעװאָלוציע פונ'ם יאָהר 1848 האָט איהם איינגעגעבען די וואונדערליכסטע מאָטיװען. פון איין זייט האָט ער דערקענט די אומזיסטיגע, אויסזיכטסלאָזע מלחמה פון די אומגליקליכע, און פון דער אַנדערער זייט האָט ער געזעהן די פאַלשע מענשען, וועלכע שרייען געוואַלד: „פרייהייט!" און שרייבען פרייהייטס-לידער און פרייהייטס-מאמרים, און זענען דערביי פוסט און געפעהרליך. ער האָט זיך איינגעהערט צו די פאַלשע הבטחות פון זיין רעגירונג, ער האָט געלייענט די מאַניפעסטען פון דער ביוראָקראַטיע, ער האָט געזעהן קומען די צייט פון דער רעאַקציע און פון רעפּרעסיעס און קריעגס-צושטאַנד — און זיין שפּאָט האָט זיך צעגאָסען װי ביטערע גאַל.

אָט קומט די צייט פון „הבטחות".

הבטחות

נישט מעהר באָרפיס זאָלסטו לויפען
דייטשע פרייהייט אין די בלאָטעס —

קריגסט באַלד שטרימפּ פאַר דיינע ראָטעס
און אויך שטיװעל װעסטו דיר קױפען!

אויף דעם קאָפּ װעסטו באַלד טראָגען
װאַרמע, טיעפּע הונדספּעל-מיצען;
און זיי װעלען דיך בעשיצען
פאַר דעם װינטערס שטרענגע פּלאָגען.

אַפילו עסען װעסטו קריגען —
גוטע טעג װעסטו באַלד האָבען;
לאָז דיך נאָר פון יענע ראָבען
נישט פערפיהרען מיט זייער ניגון.

װער מיר נאָר נישט דרייסט און דרייסטער;
האָב דרך-ארץ אַלע צייטען
פאַר פּאָליציי — און פון װייטען —
און אויך פאַר דעם פּאָליצמייסטער!

נאַטירליך גלויבט היינע נישט אין דער פרייהייט אזוי לאנג, װי עס זענען נאָך דאָ שװערדען און ביקסען און אזוי לאנג װי װעלף און אייזלען זינגען די פרייהייטס-לידער. ער שרייבט א ליד אלס

פראַגמענט

דו האָסט דעם רעכטען װעג אַצינד בעטרעטען;
נאָר אין דער צייט קענסט דו אַ טעות האָבען.
עס זענען ריחות נישט פון לויטער בשׂמים,
װאָס זענען מיר פון דייטשלאַנד צוגעשװאוימען.

מיר טאָרען נישט טראָמפּייטערען פון נצחון!
ווי לאַנג עס טראָגען שווערדען אונזערע זעלנער;
איך ציטער ווען די שלאַנגען פייפען ליעבע
און וואָלף און אייזעל פרייהייטס-לידער ברומען —

ער קען איבערהויפּט זיין דייטשלאַנד, חי קיין אנדערער. ענגלאנד האָט געמאכט אַ רעוואָלוציע אין יאָהר 1649 און האָט זיין מלך קארל דעם ערשטען געבראכט אויפ'ן עשאפאָט, פראנקרייך האָט געמאכט די גרויסע רעוואָלוציע, און האָט אין יאָהר 1793 אויף דעם עשאפאָט גילאָטינירט זיין קעניג לואי קאפּעט (לודוויג דעם זעכצעהנטען) און זיין קעניגין מארי אנטואנעט פון הויז האבסבורג, דייטשלאנד אָבער, אפילו ווען זי מאכט אַ רעוואָלוציע, מאכט זי מיט אַ דייטשען חן, לויט דעם שלחן-ערוך און לויט דעם פאראגראף. זי געהט עפּעס צו דערצו ווי צו אַ קאָנטר-טאנץ, זי צעהלט די טריט און פערבייגט זיך צוערשט רעכטס און לינקס, זי קוקט אין די אויגען אריין, בעט טויזענד מאָל צוערשט אום ענטשולדיגונג, מאכט פריהער מיט גרויס כונה און מיט פערמאכטע אויגען אַ ברכה, זאָגט: הריני מוכן ומזומן — און דערלאנגט גאנץ פאַחאָלינקע אַ פּאטש. היינע שרייבט דאָס געריכט:

„1649 -- 1793 — ? ? ?"

די ענגלענדער האָבען זעהר רויה זיך בענומען
ווי זיי זענען אַלס שוחטים צום מלך געקומען;
אָהן שלאָף האָט קעניג קאַרל פערבראַכט
ביי זיך אין אוואַיטהאָל זיין לעצטע נאַכט.
ביי איהם פאַר'ן פענסטער האָט געזונגען דער שפּאָט,
ווען זיי האָבען געבויט פאַר איהם דעם שאַפאָט.
אויך זענען פראַנצויזען נישט בעסער אַסך.
אין אַ פראָסטען וואָגען און פערדעקט דעם דאַך
האָבען זיי לואי'ן צום טויט-פלאַץ געפיהרט;

אונ נישט אין אַ קאַטש מיט זיידענס פּערציהרט,
ווי לויט דער אַלטער עטיקעט
ס׳איז געקומען זיין מאַיעסטעט.

נאָך ערגערס געשעהן איז מאַרי אַנטאָנעטע:
מען האָט איהר געגעבען אַ פּראָסטע קאַרעטע.
נישט הויף-הערר, נישט פריילין, עדעלגעבאָרען,
נאָר פּראָסט אַ יונגאַטש איז מיט איהר געפאָהרען.
די גראָבע, האַבסבורגער אונטער-ליפּ האָט
לואי׳ס אַלמנה געביסען מיט שפּאָט.

פראַנצויזען און ענגלענדער זענ׳ פון נאַטור
גאַנץ אָהנע חן; חן האָט נור
דער דייטש, בעהַנ׳ט בלייבען קען
דער דייטש אַפילו אין גרעסטען ברען.
דער דייטש וועט אייביג בעהאַנדלען זיין קעניג
מיט דרך-ארץ און אונטערטעניג.
זעקסשפּעניג די קאַטש, געאַכט און געעהרט,
שוואַרץ בעפּוצט און בעקרענצט די פערד,
אויף דער קעלניע הויך מיט דער טרויער-בייטש
דער קוטשער פּערווינט—אַזוי וועט דער דייטש.
דער מלך, צום טויט-פּלאַץ ווערען געפיהרט
און אונטערטעניגסט גילאָטינירט.

נאָך דעם ביסעל פרייהייט אין דייטשלאַנד, וועלכע איז אייגענטליך בעשטאַנען מעהר אין הבטחות, קומט די פינסטערע צייט פון דער שטרענגער רעאַקציע. די רעפּרעסיעס זענען כמעט נישט צו דערטראָגען, דער קריעגס-צושטאַנד איז אומעטום אין יעדער שטאָדט, און כמעט יעדער פּאָליצמייסטער גיט אַרויס פאַר די איינוואוינער פון זיין שטאָדט בעזונדערע סאַ-

ניפּעסטען: די רעוואָלוציאָנערען זענען אייגענטליך נאָר אויסלענדער און קינדער פון פרעמדע פעלקער; צומייסט זענען עס אפּיקורסים, וואָס גלויבען נישט אין גאָט, די הויפּטזאַך איז אָבער נאָר צו פאָלגען גאָט און להבדיל די פּאָליציי. דריי פּארשוין טאָרען נישט שטעהן צוזאַמען; ביינאַכט זאָל מען זיך נישט וויזען אין דער גאַס; די געוועלבער און געשעפטען זאָל מען פערמאַכען ווי נאָר עס ווערט פינסטער; קרימיקירען טאָר מען נישט, דען מען ווערט באַלד געשאָסען אָדער געהאָנגען, און הויפּטזעכליך: די רעוואָלווערען און די פּאַטראָנעס זאָל מען דער פּאָליציי איבערגעבען און זיין זאָל מען כשר און פרום. היינע שרייבט זיין

ערינערונג פון די שרעקענסטעג

נאַטשאַלסטוואָ, מיר וואָס שטעהען פעסט,
מיר האָבען דאָ אַ מאַניפעסט
גענעדיגליך געלאָזט פערפאַסען!
פאַר אַלע מענשען, אַלע קלאַסען:

„אויסלענדער, פרעמדע זענען'ס מייסט,
וואָס האָבען דאָ פערפלאַנצט דעם גייסט
פון בונטעווען. אַזעלכע זינדער
דאָס זענען תמיד פרעמדע קינדער.

„אויך אַפּיקורסים זענען'ס מייסט;
ווער ס'רייסט זיך אָב פון גאָט, דער רייסט
צום סוף זיך אָב מיט גרויס נאַכאַלסטוואָ
אויך פון זיין פליכט צו דער נאַטשאַלסטוואָ.

„צו פאָלגען יעדען פאָליציסט
איז ערשטע פליכט פאַר יוד און קריסט.

פערמאַכען יעדער מוז זיין בודע,
באַלד ווי עס טונקעלט, קריסט און יודע.

ווען דריי פּאַרשוין צוזאַמען שטעהען,
טאָ זאָלען באַלד זיי זיך צוגעהען.
ביינאַכט טאָר קיינער זיך נישט ווייזען
אין גאַס — אַפילו נישט צום שפּייזען.

„אויך געבען יעדער זאָל אַרויס
דאָס ביסעל וואָפען פון זיין הויז;
פּאַטראָנען אויך און רעוואָלווערען,
זיי מוזען אונז געגעבען ווערען.

„און אין דער גאַס ווער ס׳קריטיקירט,
דער ווערט צום שיסען באַלד געפיהרט;
דאָס קריטיקירען מיט די אויגען,
אויך דאָס קען פאַר אונז נישט זעהר טויגען.

„פערלאָזט אייך אויף דעם מאַגיסטראַט,
וואָס שיצט און שירמט דעם גאַנצען שטאַט
מיט ליעבע — און עס בלייבט ביים אַלטען;
איהר אָבער זאָלט דאָס מויל נאָר האַלטען!

מיט א בעזונדערס גיפטיגער סאַטירע בעהאַנדעלט היינריך היינע דעם פּריסישען קעניג פרידריך ווילהעלם IV. געגען איהם האָט ער געשריבען זיין ליד „דער נייער אלעקסאַנדער“ און אויך „דער קייזער פון כינע“. פון דעם קעניג פרידריך ווילהעלם האָט מען געפּלעגט צו זאָגען, אַז ער איז קיינמאָל נישט אַהין און נישט אַהער, האַלב ליבעראַל און האַלב טיראַן, און ווען ער גיט שוין א רעפאָרם, נעהמט ער זי א טאָג שפּעטער צוריק. פון איין זייט האָט דער קעניג ליעב גע-

האָט צו שפּיעלען זיך מיט די געלעהרטע און פון דער אַנ-דערער זייט — מיט דער נאַהייקע. הויפּטזעכליך האָט מען געפּלאָגט דערצעהלען פון איהם. אַז ער האָט זעהר ליעב דעם טראָפּען, און דוקא דעם ביטערען און דוקא נישט איין טראָפּען.

פון'ם ליד „דער נייער אַלעקסאַנדער" ציטירענען זיך אויס גאַנץ בעזונדערס די דאָזיגע סטראָפען.

אַ טומטום בין איך, איין אַהין-און-אַהער,
אַ ספק אויב פליישׁ אָדער פיש;
פון אַלטע עקסטרעמען פון אונזער צייט
בין איך אַ גאָר מאָדנע געמיש.

נישט שלעכט און נישט גוט, נישט קלוג, און נישט נאַר,
נישט ליעב האָב איך קיינעם, נישט פיינד;
און ווען איך בין נעכטען פאָרווערטס געגאַנגען,
דאָ געה איך שוין ריקווערטס היינט.

איין אויפגעקלערטער פינסטער-מענש,
אַ ספק קליאַטשע און פערד;
די חכמה און די נאַהייקע צוזאַם
הערען פון מיר פערעהרט

געגען דעמזעלבען מלך שרייבט היינע אויך זיין שאַרפע סאַטירע:

דער קייזער פון כינא

געוועזען איז מיין טאַטע אַ טרוקענער האָז,
און ניכטער און פרום און פאַמעליך;
איך אָבער טרינק מיר מיין בראָנפען-גלאָז
און בין אַ גרויסער מלך.

דאָס איז אַ צויבערגעטראַנק! איך כאַפּ'ס,
און געפין, וואָס כ'האָב נישט פערלוירען:
באַלד ווי נאָר איך האָב געטרונקען מיין שנאַפּס,
שטעהט כינאַ ווי נייגעבוירען.

דאָס „לאַנד פון דער מיטען" פערוואַנדעלט זיך שוין
אין אַ בלומענגאָרטען מיט פּירות;
איך פיהל זיך כמעט ווי אַ מאַנספּערשוין;
און דאָס ווייב מיינס ווערט מעוברת.

און אומעטום איז איבערפלוס,
נישטאָ מעהר קיין לייד און קיין צרה;
מיין אויבער-חכם קאָנפוזיאוס *)
קריגט גאָר געדאַנקען — און קלאָרע.

דאָס ראַזוואַנע ברויט פון דעם סאָלדאַט
ווערט לעקעך, — און אויס מיט די ליידען!
און אַלע פּאַרכעס אין גאַנצען שטאַט
שפּאַצירען אין סאַמעט און זיידען.

די מאַנדאַרינען געזעלשאַפט
מיט זייערע קאַליקעס-קעפּלעך,
געפינען ווידער זייער יוגענדקראַפט
און שאָקלען מיט די צעפּלעך.

---

*) קאָנפוציוס איז דער געזעצגעבער פון די כינעזער. היינע שרייבט אָבער קאָנפוזיאוס מיט אַ זיי"ן, מלשון „קאָנפוז" — פערדרעהט, פערמישט, משוגע. היינע מיינט, נאַטירליך, דעם מיניסטער פון קעניג.

דער גרויסער בית-המקדש *), דער הייליגער אָרט
פון גלויבען איז פּאַרטיג געוואָרדען;
די לעצטע יודען שמד'ען זיך דאָרט
און קריגען דעם שלאַנגען-אָרדען.

עס הערען אויף רעוואָלוציעס,
עס שרייען די פּריעסטע דיקא:
מיר ווילען נישט האָבען קאָנסטיטוציעס,
מיר ווילען די שמיץ, די נאַהייקע!

אַטירליך, דאָקטוירים, וואָס כ'האָלט מיר אין שלאָס,
האָבען מיר ס'טרינקען פערבאָטען;
איך אָבער זיץ מיר און טרינק מיר מיין כּוס —
דעם פאָלק קען עס גאָר דאָך נישט שאָדען.

און ווידער אַ גלאָז, און ווידער אַ גלאָז;
עס מאַכט מיך צופריעדען און פרעהליך!
מיין פאָלק, כאָטש אָראָבגעלאָזען די נאָז,
שרייט תמיד: עס לעבע דער מלך!

א מערקווירדיג ליד איז אייך דאָס דאָזיגע, וואָס היינע האָט געשריבען וועגען די קאָמוניסטען. צו זיין צייט, נאַטירליך, זענען געוועזען די קאָמוניסטען גאַנץ עפּעס אַנדערש ווי היינט. די גאַנצע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג איז אויסגעגאַנגען פון זייער מחנה. א בילד פון דעם גאַנצען גיט אונז דאָס ליד.

*) מיינען מיינט היינע דער ליוורע דאָס, דעם גרויסען קלויסטער, וואָס מען בויט איהם שוין און בויט איהם חערט קיינמאָל נישט פאַרטיג.

די וואַנדער־ראַטען

פאַרהאַן צוויי סאָרטען ראַטען:
די הונגעריגע און זאַטע;
די זאַטע בלייבען זיך זאַט צו הויז
די הונגעריגע אָבער וואַנדערען אויס

זיי וואַנדערען טויזענדער מיילען,
אין איין יאָגען זיך און איילען;
זיי געהען אַרויף, זיי געהען אַראָב.
עס האַלט זיי קיין ווינד און קיין וועטער נישט אָב.

זיי קריכען אין וואַסער, אין פלאַמען,
זיי שווימען איבער די ים׳ען;
עס דערטרינקט נישט איינער אין ברעכט דאָס געניק —
די אַנדערע קוקען נישט קיינמאָל צוריק

עס האָבען די דאָזיגע כליסטקעס
גאָר מורא׳דיגע פּיסקעס;
געשוירען די קעפ אַלע עגאַל,
גאַנץ ראַטען־גאַל, גאַנץ ראַדיקאַל.

די ראַדיקאַלע ראַטע
איז גאָט ביי זיי נאָר בלאָטע;
די קינדער נישט טויפען, נישט מל׳ע זיין,
און ווייבער זענען „מיין און דיין״.

דער דאָזיגער ראַטען־הויפען
וויל נאָר פרעסען און זויפען,

און קלערט נישט, ווען ער זויפט און פרעסט,
אַז אונזער נשמה איז אייביג און פעסט.

די דאָזיגע ווילדע ראַטען
קענען נישט מאַמע, נישט טאַטען;
זיי האָבען נישט אייגענס. זיי האָבען נישט געלד
און ווילען פון נייעם צוטיילען די וועלט.

די וואַנדער-ראַטען, אוי וועה אונז!
שוין געבען זיי באַלד אַ דרעה אונז.
זיי קומען שוין אָן, איך הער זיי שוין,
עס קומען אפשר צעהנטויזענד פאַרשוין.

אוי וועה אונז! מיר זענען פערלוירען,
זיי זענען שוין פאַר די טוירען!
דער פאָליצמייסטער, דער מאַגיסטראַט
פערלירען די קעפּ און וייסען נישט ראַט.

דאָס פאָלק כאַפּט רעוואָלווערען,
די גלאָקען לאָזען זיך הערען;
אין גרויס סכנה אַרום און ארום
איז אונזער הויפּט-שוץ — דאָס אייגענטום.

נישט קלויסטער-גלאָקען, נישט גלחי׳שע תפילות
נישט מאַניפעסטען פאַר נאַרישע קהלות
און פּושקעס נישט, נישט מעסער-שינדער
העלפען אייך היינט, איהר ליעבע קינדער.

היינט העלפען אייך נישט פלפולים און פשט׳לעך

או ווִיצלעך און שטיקלעך, כאָטש נאָך אַזוי געטלעך;
מען כאַפּט נישט ראַטען מיט כּלומר-ווִיצלעך
זיי שפּרינגען אַריבער איבער די פּיצלעך.

עס וויל דער מאָגען, דער שרעקליך מגושם
נאָר פלייש-תּירוצים מיט קניידלעך-פּירושים;
אַ ביאור אַ גוטען פון רינדער-בראַטען
צוזאַמען מיט גוטע קאָלבאַס-ציטאַטען.

אַ שטילענקער פיש, מִיט בולבעס נייע,
שמעקט אָט דער דאָזיגער גאַנצער חבריא
בעסער אַסך פון מיראַבאָ
און אַלע דרשנים זינט ציצעראָ.

אז מען לייענט די דאָזיגע זאַכען, גלויבט זיך גאָרנישט,
אַז מיר האָבען דאָ צו טהון מיט א דיכטער, וואָס האָט דאָס
אַלעס געשריבען מיט אַזוי פיעל יאָהרען צוריק.

אינהאַלט:

I

אופיר 153

משיח 183

פאַר משיח'ן 189

II

שעפּפונגס־לידער 197

III

מיין פזמון 203

IV

היינע'ס פּאָליטישע לידער 211

גאָט פון רחמים

(פאַראָדיע)

דראַמאַ אין דריי אַקטען

פערזאָנען:

יענקיל שאַפשאָוויטש II, נישט קיין „פעטער", נאָר אַ יוד אַ גרויסער סוחר, וועלכער וויל פיהרען אַנ'אַריס־טאָקראַטיש הויז.

שרה II, זיין ווייב.

נישט רבקה'לה, זייער טאָכטער, נאָר **ראובנ'דעל**, זייער זוהן, אַ שלאַק, וועלכען עס ציהט ווי מיט צוואַנגען דוקא צו די בטלנים און די בחורים אין בית־המדרש אַריין און ער מאַכט קאַליע דערמיט דעם טאַטען די גאַנצע „אַריסטאָקראַטעניש".

זלמן,
איטשע,
פיטשע,
ריטשע,
מנחם,
} בחורים, בטלנים אין בית־המדרש.

אליה אליהוּוויטש II, אַ פאַקטאָר, אַ הויז־מענש ביי יענקיל שאַפשאָוויטש, קלוג און געריבען ווי אַ פערדס־גנב.

נישט קיין ספר־תורה, נאָר אַ **באָנע**, אַ שטומע ראָלע.

ערשטער אַקט

שרה. ראובנ'דעל

שרה: וואָס געהסטו אַרום שוין ווידער אַזוי פערקרימט און פערהויקערט און פערבַטְלֶ'נט? דו האָסט אויפ'ן פנים לויטער מעריכען-קנייטשען און אַ נאָז ווי פון לויטער רש"י-כתב! דו זעהסט אויס ווי אַ למז-וואָווניק! וואָס זוכסטו דו דאָרט?

ראובנ'דעל: איך נעהם מייך תפילין-בייטעלע, דעם טלית-קטן, דעם חק לישראל, דעם סידור, די גמרא, דעם יסוד ושורש העבודה, דעם קל"ח פתחי חכמה, דעם מסלת ישרים, דעם לב עברי און געה אין בית-המדרש אַריין, מאַמעשי.

שרה: (דערשראָקען). אַ בראָך איז מיר געשעהן! ווען דער טאַטע וועט דאָס זעהען, וועט ער אין דער מינוט קריגען די פּאָפּלעקסיע! ער וועט שרייען און מאַכען געוואַלדען און וועט דיך מכבד זיין ווי אַנומעלט. זעה, מיין קינד, וואָס דער טאַטעשי האָט שוין אַלץ געטהון פאַר דיינעטוועגען! ער האָט געהערט די עצה פון אליה אליהוויטש און האָט פאַר דיינעטוועגען עקסטרא געלאָזט אויסשרייבען אַ באָנע, אַ יונג, שעהן און רייצענד מיידעל; אפשר וועט גאָט געבען און דאָס דאָזיגע מיידעל וועט זיין פאַר דיר אַ גוטע קַמֵיעַ, דיך אַוועקצושלעפּען פון בטלנות און דיך צוצוציהען צום לעבען, אום דיר צו וויזען, ווי מען דאַרף אַ לעב געבען, אַזוי ווי דער טאַטע וויל. אַ באָנע, מיין זוהן, איז ווי להבדיל אַ ספר-תורה אין שטוב. מען מוז וויסען ווי אומצוגעהן מיט איהר. באַלד וועלען קומען צו דיר גבירישע קינדער לכבוד דער באָנע; מיט זיי זאָלסטו דיך חבר'ן, זוהנעניו. אויך וועלען מיר דיר באַלד

מאַכען אַ נייעם לאָון-טעניס-קאָסטיום... און קע-קאָק וועסטו באַלד לערנען טאַנצען... שאַ, דער טאַטעשי געהט! למען-השם, זיי נאָר נישט פערקנייטשט! ווייז אַרויס, אַז דו ווילסט און קענסט אַ לעב געבען!

יענקיל (קומט. ראובנ'דעל וואַרפט גיך אַוועק דעם תפילין-בייטעל און דעם סידור און כאַפּט אַראָב פון קאָפּ די יאַרמולקע. ער בלייבט פערציטערט שטעהן פאַר'ן פאָטער. יענקיל צו איהם): קום נאָר אַהער צום טאַטעשי. האָב נישט קיין מורא. איך וועל דיר קיין שלעכטס נישט טהון. (נעהמט איהם אָן ביי דער האַנד). דער טאַטעשי האָט דיך זעהר ליעב. דער טאַטעשי האָט געלאָזט עקסטרא פאַר דיר אַ באָנע ברענגען. בלוט און מילך, זאָג איך דיר, קאָסט אַ סך געלד, זאָג איך דיר, פאַר דיר, מיין קינד, פאַר דיר!

ראובנ'דעל: (שווייגט. פויזע).

יענקיל: ביי דיר אין דיין צימער וועט זי זיין, אַלעמאָל נאָהנט נעבען דיר, אין דיין שלאָף-חדר וועל איך איהר געבען אַ געלעגער, זי זאָל דיך אָבהיטען פון בייזע בטלנישע געדאַנקען. ביסלעכווייז וועט זי דיך מאַכען פאַר אַ לייט. אָנפאַנגס אַ גלעט און דערנאָך אַלץ ווייטער און ווייטער, ביז פון דיין בטלנות וועט נישט איבערבלייבען קיין שריד ופליט. אַזוי זאָגט אליה אליהוויטש. דען דו מוזט וויסען: אַ מיידעל אין שטוב איז להבדיל ווי אַ ספר-תורה אין אַ דראַמאַ... דאָס העמדעל אויף איהר איז אַ פּרוכת, דאָס לייב איז פּשוט ווי אַ פאַרמעט, די יַד איז צום קושען, דער קאָפּ איז אַ כתר-תורה. און היינט וועט זיין דער חינוך...

ראובנ'דעל: (ווי פער'חלומ'ט, שעפּטשעט מיט די ליפּען קוים וואָס מען הערט): אוי, אונטען דער בית-מדרש!... דער ארון-קודש אונטען!... און הוצאה און הכנסה... און הגבהה און גלילה...

יענקיל (טופּעט מיט'ן פוס): דאָ איז דיין אָרט, יונגאַטש! דאָ וועסטו האָבען הוצאה און הכנסה. דאָ וועסטו האָבען הגבהה און גלילה...

אליה אליהוויטש: (בעוויזט זיך אויף דער שוועל): לאָמיר געהן!

יענקיל מיר געהען ברענגען דאָס פריילייין! (ביידע אָב).

מנחם (דער בטלן, ווערט זיכטבאר. ר א ו ב נ'ד ע ל שטרעקט אויס די הענד צו איהם. עס ציהט איהם און ציהט איהם. ער געהט אויס נאָך איהם. דער פאָרהאַנג פאַלט לאַנגזאַם).

צווייטער אקט

אין בית-מדרש. בחורים, בטלנים א. א. וו.

זלמן: צייט צו מאַכען נאַכט. אַראָבדרעהען דעם לאָמפּ און שלאָפען.

(מען דרעהט אראָב דעם לאָמפּ און עס ווערט האַלב-טונקעל. שטימונג צוליעב די בחורים-רעמיניסצענצען).

איטשע: מען זאָגט, אַז נאַפּאָליאָן האָט געזאָגט, אַז „וועמען עס בייסט, דער זאָל זיך קראַצען״.

פּיטשע: מען זאָגט, אַז ראָטשילד עליו-השלום האָט געזאָגט, אַז „ווען מען לעגט זיך מיט הינד, שטעהט מען אויף מיט פליי״.

ריטשע: איך געדענק ביי אונז אין דאָרף: איך בין נאָך געווען גאָר אַ קליין יונגעלע. אויף אַ באַנק, אַ האַרטער, בין איך געלעגען — ווי איצט, אין די לעכער פון די ווענד זענען אַרומגעקראָכען עפּעס אַזעלכע לעבעדיגע בעשעפענישען — ווי איצט. איינס איז געקראָכען פון דער וואַנד אויף די באַנק אַרויף. און פון דער באַנק צום טאַטען, און פון טאַטען צו מיר — ווי איצט. פּלוצלינג, ווינטער איז עס געווען...

זלמן: ווען איך וואָלט האָבען געלד, וואָלט איך אַוועק אין די לאָמזער ישיבה.

מנחם: יאָ יאָ, אַוועק. ווען ראובנ׳דעל וואָלט וועלען, וואָלטען מיר אַלע געקענט אַוועק. מיר ביידע, איך און דו, וואָלטען אַוועק מיט איהם צוזאַמען. זיין טאַטענס געלד וואָלט קלעקען פאַר אונז אַלעמען.

זלמן: דער טאַטע זיינער וואָלט דערפון קריגען אַ פּאָפּלעקסיע.

ראובנ׳דעל: (שטעקט אריין דעם קאָפּ פאָרזיכטיג דורך דער טהיר). שטיל, רעדט נאַר שטיל! אַלע שלאָפען אין דער היים און איך האָב

מיך אַרויסגעגנב׳עט און בין געקומען אַהער. וואו איז מנחם? צו איהם האָט עס מיך — געצויגען!... איך האָב מיך אַרויסגעגנב׳עט פון בעט, אַז דער טאַטעשי זאָל נישט הערען. איך האָב מורא, ער זאָל מיך נישט שלאָגען. ווען דער טאַטע וואָלט מיך כאַפּען דאָ אין בית-מדרש ביי אייך, וואָלט ער מיך לאָזען טויט אויפ׳ן אָרט.

מנחם (שעפּטשעט): קום, ראובנ׳דעל, דאָ איז אַזוי וואַרם... עס שמעקט די לופט, קום!

ראובנ׳דעל: שוויג, שוויג, איך האָב מורא. ער האָט דעם שלי-סעל געהאַט בעהאַלטען אונטער דעם קאָפּ-קישען פון דער באָבע. כדי איך זאָל מוזיען אָנקומען צו איהר. און דאָ האָב איך מיך אַראָבגעגנב׳עט פון מיין בעט אַ נאַקעטער, איך בין צוגעגאַנגען צו איהר אויף די שפּיץ-נעגעל. זי איז געלעגען און איז געווען האַלב אָבגעדעקט. מצוה לכסות!... מצוה לכסות! איך האָב מיך אָבער אַרויסגעדרעהט פונ׳ם שטנ׳ס הענד. איך האָב אַרונ-טערגעשטעקט, לייכט און קוים וואָס עס האָט זיך גערירט, מיין האַנד אונטער איהר קאָפּ און האָב אַרויסגעגנב׳עט דעם שליסעל. צו וואָס אין אַלדי שוואַרצע יאָהר טויגען מיר באָנעס? — עס האָט מיך געצויגען צו דיר!... דאָס איז דאָך אַ שטאָף צו אַ טראַגעדיע!

מנחם: ס׳איז דיר קאַלט, ראובנ׳דעל! טוליע דיך-צו צו מיר... גוט טוליע דיך איין אין מיר... לאָמיר זיך אַוועקלעגען דאָ אויף דער באַנק. גראַף מאַלטקע און איילענבורג האָבען זיך אויך אַזוי אַוועקגעלעגט. אָט אַזוי. קנייטש-איין דעם שטערען בעסער, פער-קרים דעם הויקער מעהר. פערבייג דעם נאַקען טיעפער. אוי ווי זיס, אוי ווי זיס! ווי דאָס גראָז אויף דער לאָנקע אין אַ דראַ-מאַ... טוליע איין דיין נאָז אין מיין הויקער. איך נעהם דיך אַרום מיט מיינע פאות — מיינע געקרייזעלטע פאות. עס איז אַזוי קיהל, ווי עס וואָלט רינען וואַסער צווישען אונז — ווי אין אַ דראַמאַ. איך וויל דיך ווי אַ כלה-מיידעל אַרומנעהמען. ווילסטו? — ווילסטו? —

ראובנ׳דעל: יאָ, יאָ...

מנחם: דו וועסט זיין מיין כלה. אַלעמאָל וועט זיין ביי אונז פריי־טאָג־צו־נאַכטס. ווילסטו, ווילסטו, ראובנ׳דעל, ווילסטו? —

ראובנ׳דעל (שעפטשעט): יאָ, איך וויל.

מנחם: מיר וועלען שלאָפען אין איין בעט... גאַנצע נעכט, גאַנצע נעכט... דער טאַטע וועט קיינמאָל נישט קומען, מיר וועלען זיין וויט פון איהם. ווילסטו לויפען מיט מיר וויט, וויט? יאָ, יאָ. קום וועלען מיר לויפען, אין אַ ווייטע ישיבה אריין, קיין לידא וועלען מיר לויפען. (ער כאַפּט איהם אָרום, און וואַלד — ביידע לויפען, זיי ווערען פערשוואונדען — ווי אין אַ דראַמאַ. אַ פירכטערליך קול הערט זיך פלוצלינג — ווי אין אַ דראַמאַ. עס באַווייזט זיך יעקב'ל מיט אַ צעשויבערטען קאָפּ און מיט ווילדע אויגען, אנגעטאָן אין אַ שלאָפראָק און מיט אַ ברענענדיג ליכט אין דער האַנד, להבדיל ווי אין אַ טעאַטער־שטיק).

יעקב'ל: ראובנ׳דעל, ראובנ׳דעל, וואו ביזט דו? — (פּויזע ווי אין אַ טעאַטער־שטיק). ראובנ׳דעל, ראובנ׳דעל איז דאָ? (קיינער ענטפערט נישט ווי אין אַ דראַמאַ). ראובנ׳דעל! וואו איז ער?

בטלנים: וואָס... מיר ווייסען נישט!

יעקב'ל איהר ווייסט נישט! (ער לויפט אַרויס ווי אַ משוגענער. ער קומט אריין אין אַ מינוט שפּעטער און שלעפּט פאַר די קודלעס זיין ווייב שרה. די באַזע פון אַ גרויסער טראַגעדיע). דיין זוהן וואו איז? דיין זוהן?

(אַלע אַרום ציטערען, חוץ דער פאַרהאַנג. דער פאַרהאַנג פאַלט רוהיג.)

דריטער אקט

ביי יענקיל שאַפּשאָוויטש

שרה: יענקיל, וואָס טהוט זיך מיט דיר, יענקיל? זיצט אַ מענש שוין זינט דריי שעה ווי אַ משוגענער און ריהרט זיך נישט פון אָרט, האַלט מיט פערגלאָצטע אויגען די באָבע אין האַנד און טהוט מיט איהר גאָרנישט, נאָר קלערט און קלערט אַריין אין איהר, ווי זי וואָלט זיין פּלוצלינג איבער נאַכט חס-ושלום פּסול געוואָרען... וואָס איז דאָ צו קלערען? גמה; זוך, רודער-אויף אַ וועלט און דו וועסט איהם מיט גאָטס הילף צוריקבּרענגען! זיצט ער אָבער דאָ אין זוהנס חדר ווי אַ משוגענער און האַלט די באָבע ביי דער נאָמבע און מורמעלט און מורמעלט... (די זון הויבּט אָן אויפצוגעהן פאַרטאָג, ווי להבדיל ביי איבּסענען).

יענקיל: (קומט ארויס פון זוהנס חדר, לאַנגזאַם, געבּראָכען, ווי ביי פּזשיבּי-שעווסקי'ן, אָהן הוט און קאַפּאָטע און די האָר צעשויבּערט, ווי ביי פּזשי-בישעווסקי'ן און קוקט ווילד מיט די אויגען, ווי ביי פּזשיבּישעווסקי'ן. לאַנג-זאַם. וואַרט פאַר וואָרט). איך וועל געהן, דו וועסט געהן, די גאַנצע וועלט וועט געהן אין בית-מדרש אַריין, אַלע וועלען איצט געהן אין בית-מדרש אַריין! מיר האָבען גאָרנישט מעהר צו זוכען אויף דער ליכטיגער, לאַכעדיגער וועלט. גאָט האָט נישט געוואָלט... גאָט האָט נישט געוואָלט... מיר איז אַלץ איינס... די נשמה דעם טייוועל אָבגעגעבּען... גאָט האָט נישט געוואָלט, גאָט האָט נישט געוואָלט!... געשאַפט איהם אַ מיידעל, אַ באָבע, נאָך אַ בתולה, אומזיסט געווען דער קרבן! גאָט וויל נישט! — אויס נגידישקייט, אויס אַריסטאָקראַט־שע צוקונפט, אויס הויז, אויס ווייב, אויס זוהן, אויס מויד, אויס וועלט, אויס געלד, אויס דראַמא — אין בית-מדרש אַריין אַלע! זאָל שוין איצט אַלץ איינגעזונקען ווערען — אין בית-מדרש אַריין! (שרה לויפט ארויס זוכען. פּויזע).

יענקיל: סיי ווי סיי דער טייוועל געזומען... אויס זוהן, אויס באָנע.. גאָט וויל נישט... (אליה אליהוויטש בעזייזט זיך). ווי געפעלט דיר איצט די מעשה, פיינער מענש? ער איז אַוועק צו יענע דאָרט, ער איז אין אַ „בית-מדרש׳ל״ אַריין... אויס מויד, אויס זוהן... די באָנע איז פסול געוואָרען.

אליה: נישט אַנדערש ווי איהר זענט משוגע געוואָרען, ר׳ יוד, ווי אין אַנ׳אמת-גרויסער טראַגעדיע!

יענקיל: מיין זוהן איז אַוועק אין אַ „בית-מדרש׳ל״ אַריין!... הער, אליה, נעהם דיר דיין באָנע, איך דאַרף זי שוין אויף כפרות. (א לאנגע פויזע). דו גרויסער גאָט, גאָט פון רחמים! האָסטו געוואָלט שטראָפען, האָסטו מיך געקאָנט שטראָפען! האָסט געקאָנט מאַכען, אַז איך זאָל ווערען בלינד און טויב און שטום, און עס זאָל מיך נישט אָננעהמען קיין חשק זעהענדיג אַ באָנע, אָבער פון מיין קינד וואָס האָסטו געוואָלט האָבען, פון מיין אָרים קינד? — יאָ, איך בין טאַקי יענקיל שאַפּשאָוויטש II, איך, עפּעס נישט אַזאַ פויגעלדיגער אַריסטאָקראַט פון געבורט אָן; אמת, אַז אויבען האָב איך אַנ׳אַריסטאָקראַטיש הויז, און אונטען האָב איך אַ בית-מדרש; אָבער האַנדעלשאַפט איז נישט ברידערשאַפט; אידעאַל איז אידעאַל און עסק איז עסק — פאַר לייטען מוז מען האָבען אַ בית-מדרש, אָבער דאָ אויבען איז דער אידעאַל, דאָ אויבען איז אַ צימער פאַרהאַן, אין צימער שטעהט אַ בעט, אין בעט — אַ באָנע. און אונטען איז אונטען. אָבער אַ גאָט פון רחמים טאָר נישט פאַר די טאַטעס זינד לאָזען ליידען די קינדער. צו דיר, אליה, בין איך געהאַט געקומען און האָב זיך דיר אויף אַלץ מתודה געווען און האָב דיר געזאָגט, אַז איך האָב פון פאַרצייטענס אַ בית-מדרש און איך האָב מורא פאַר מיין זוהן, אַז עס זאָל איהם נישט אַהין ציהען, בלוט בלייבט בלוט, און דו האָסט מיר די עצה געגעבען, צו שאַפען פאַר איהם אַ באָנע אין שטוב אַריין, אַ סגולה, אַ קמיע, צו טראָגען אויפ׳ן האַלז און אויפ׳ן לייב, נעבען איהם, האַרט נעבען זיין בעטעל, צוזאַמען מיט זיין בעטעל, ביידע צוזאַמען, — איצט איז אַלעס אויס! וואו איז, פרעג איך, גאָט פון רחמים?

אליה: נישט-קשה, ר׳ יענקיל. ער וועט נאָך צוריק-קומען און וועט מיט גאָט׳ס הילף ווערען אַ לייט נאָך: ער וועט הולטייען, און הולטייען אויף טיש און אויף בענק, מיט מיידלעך און מיט ווייבלעך און גלאָט מיט באָנעס, און איהר וועט פון איהם נאָך האָבען נחת אם ירצה השם!

יענקיל: גאָט פון רחמים, אָדער ביזטו אַ גאָט אָדער ביזטו איבער-הויפּט נישט! טהו אַ נס און שיק מיר איהם צוריק אונשולדיג ווי ער איז געווען, איידער ער האָט טועם געווען דעם טעם פון אַ ישיבה. אַז נישט ביזטו קיין גאָט נישט!

שרה: (קומט אָן און פיהרט אריין ראובנ׳דלען)

יענקיל: (דערזעהט איהם, קוקט איהם לאַנג אָן, נעהמט איהם אָן חייך ביי דער האַנד און קוקט איהם שאַרף אין די אויגען אריין), זאָג, האָסטו שוין טועם געווען פון דער ישיבה אָדער נישט? דעם אמת זאָג מיר, איך וועל דיך נישט שלאָגען, דעם גאַנצען אמת. (קוקט איהם אלעמאָל פעסטער אָן, ראובנ׳דעל ענטפערט נישט, יענקיל שרייט פלוצלינג ארויס מיט אַן׳אונמענשליך קול)· אַלעס איז פערלוירען! ער קאָן נישט לייקענען! ער איז שוין איבער די שוועל פון אַ ישיבה געווען! טמא, טמא, טמא, ער האָט זיך פערפליישיגט! די קליפּה פון דער ישיבה האָט איהם שוין גענומען! נישטאָ קיין גאָט פון רחמים! — געה, ברעך הענד און פיס אין די ישיבה אַריין! איך אַליין, מיט מיינע אייגענע הענד, שטופּ דיך איצט אַרויס אין די ישיבה אַריין, געה! (כאַפּט ראובנ׳דלען פאַר די אויערען און שלעפּט איהם צו די בטלנים אין די ישיבה אריין). געה, ווער אַ בטלן אין אַלדי שוואַרצע יאָהר! (אלע ווייגען אויפ׳ן קול. יענקיל דרעהט זיך אויס צוריק און כאַפּט די באָנע פאַר די צעפּ).

שרה: געוואַלד, ער איז משוגע געוואָרען!

יענקיל: (וואַרפט די באָנע אליה׳ן אין קאָפּ אריין). נאַ זי דיר צוריק! זי איז אונבעריהרט ווי געוועזן! נאַ דיר די מויד, איך דאַרף זי שוין נישט מעהר! (די טראַגעדיע ווערט דאדורך געוואלדיג גרויס און דער פאָרהאַנג פאַלט לאַנגזאַם).

Druk. „Grafia“, Nowolipki 7.